ONOMASTICON DACIAE

NUMELE DE PERSOANE IN INSCRIPŢIILE PROVINCIEI

Un vechiu desiderat al studiilor noastre istorice şi arheologice e adunarea întregului material onomastic pe care-1 oferă inscripţiile din Dacia Traiană şi cercetarea lui în vederea cunoaşterii mai apropiate a compunerii etnice a populaţiei din această provincie în epoca romană, ceeace — alături de alte elemente: istorice, arheologice, lingvistice — ar da putinţa unei înţelegeri mai uşoare a caracterului romanităţii de aici şi a românismului oriental în genere. Materialul epigrafic ce stă la îndemână în Dacia şi în alte provincii cu privire la această regiune e destul de bogat, şi s'a observat chiar că e mai abundent decât în alte părţi, ca de ex. în Moesia superioară învecinată, unde e localizat de unii centrul de formare, sau de alţii leagănul exclusiv al Romanilor carpatici şi a celor balcanici. Textele epigrafice: inscripţii pe piatră şi marmoră, pe cărămizi şi alte obiecte mărunte, pe tablele cerate, etc. din Dacia Traiană oferă un considerabil număr de numiri personale, de care s'a ţinut seama —• în bună parte — de către învăţaţii care au scris despre această provincie. A lipsit însă o sistematizare integrală a acestui material documentar, şi o clasificare riguroasă după obârşie a numelor şi a purtătorilor lor, care să dea o uşoară privire de ansamblu asupra elementelor etnice ale populaţiei provinciale, în măsura în care neamul lor poate fi stabilit pe baza numelor personale sau a altor indicaţii precise.

Pentru realizarea unei asemenea încercări, destul de dificile, se cere nu numai o deplină orientare în epigrafia şi antichităţile romane, ci mai ales cunoştinţe precise, experienţă şi o vastă documentare în problemele de onomastică antică, fără de care orice sforţare e iluzorie şi nu poate da rezultate exacte şi utile, ci îngrămădiri de material şi interpretări lacunoase şi unilaterale.

Din îndemnul şi sub supravegherea cercetătorului istoric şi arheolog budapestan A. Alfoldi, şi însufleţit de dorinţa de a aduce un serviciu ştiinţei antichităţii, un tânăr studios ungur, Andrei Kerenyi a adunat din inscripţiile găsite între hotarele Daciei sau în afară numirile de persoane care au locuit aici ori au avut vreo legătură cu acest pământ în cursul sec. II-III d. C.[1]). E o lucrare de proporţii destul de întinse şi prezentând un material abundent, care formează, teza de doctorat a unuia dintre elevii lui Alfoldi. Intenţia acestui învăţat, când a încredinţat lui K. studierea unei asemenea probleme, va fi fost aceea de a pune la îndemâna tuturor un repertoriu complet, sistematic, alcătuit pe baze strict ştiinţifice al materialului onomastic al Daciei romane, care să servească apoi ca îndreptar pentru studiul problemelor etnografice şi istorice ale provinciei. Ideea este într'adevăr frumoasă şi de mare însemnătate pentru trecutul acestui pământ; dar felul cum a înţeles şi a izbutit să o ducă la îndeplinire K. lasă foarte mult de dorit şi rămâne cam departe de valoarea ideii şi intenţiei care l-au îndemnat la muncă, şi mai ales de proporţiile ostenelii ce şi-a dat. E de relevat, ca o primă impresie, sârguinţa lăudabilă cu care au fost adunate inscripţiile din ***CIL*** III şi din numeroase publicaţii ulterioare; era necesar să fie utilizate toate publicaţiile ce conţin material privitor la Dacia, ceeace K. n'a făcut decât în parte. E interesant de remarcat că nu cunoaşte câteva reviste destul de importante în care se găsesc numeroase inscripţii romane, mai ales din Oltenia[2]), şi din care ar fi putut lua un număr de circa 40 de nume personale, în mare parte romane (mai jos, I) şi câteva greceşti. Materialul adunat e împărţit pe capitole, după naţionalitatea sau originea numirilor: I romane, II illirice şi celtice, III tracice, IV greceşti, V orientale, VI de origine nesigură, şi la fel în apendicele cuprinzând

!) Kerenyi Andrâs, *A Dâciai szemelynevelc (Die Personennamen von Dazien),* Dissertationes Pannonicae, I fase. 9, Budapesta 1941, 303 p., in 8° [apărută în 1942].

[2]) Pe cari le putea găsi fără prea multă căutare : *Arhivele Olteniei, Buletinul Comisiunii monumentelor istorice* (neutilizat, deşi e cuprins în repertoriul bibliografic dela pag. 290), *Buletinul Muzeului naţional militar* din Bucureşti, I 1937—IV 1941. Băreăcilă *Drubeta* şi *XJne viile daco-romaine: Drubeta,* şi alte publicaţii mai mici, din ultima vreme (ea Ştefulescu *Gorjul istoric şi pitoresc),* citate acum în urmă şi cu materialul de inscripţii reprodus în suplementul epigrafic al Olteniei la D. Tudor *Oltenia romană,* Bucureşti 1942, p. 323—35S.

nume de persoane din afara Daciei, având vreo legătură cu această provincie. Valoarea criteriilor şi precizia metodei le vom vedea, pe scurt, mai jos. Urmează apoi în partea II-a (p. 223—285) clasificarea pe categorii sociale şi ocupaţii a persoanelor, în cadrul repartizării după origine etnică făcută în capitolul anterior. La sfârşit, consideraţii de ordin statistic şi istoric, pe baza datelor obţinute din categorisirea stabilită.

Ceeace contează mai mult la o asemenea lucrare e în primul rând repartizarea sistematică şi valorificarea materialului onomastic după criterii temeinice. In această privinţă e necesar a preciza dela început că la K. sârguinţa arătată la adunarea materialului de inscripţii nu e nici pe departe întregită de tot atâta, sau măcar o apropiată pricepere, competinţă şi claritate în clasificarea sistematică a numirilor, deşi precizia filologică e, mai ales aici, condiţia de căpetenie a reuşitei unei încercări destul de gingaşe ca cea făcută de K. E adevărat că, în această privinţă, el are grije să-şi califice singur lucrarea ca „o adunare de material brut" (rohe zusammenstellung), cu oarecare modestie, care — mai ales faţă de modul categoric în care trage concluzii în privinţa continuităţii etnice din Dacia (nota 6), — poate fi interpretată ca o falsă modestie, şi oricum, cuvintele „rohe zusammenstellung" sunt din nenorocire adevărate, mai ales *roh.* Lipsit de cunoştinţe exacte asupra onomasticei antice în general, despre care şi-a format numai idei aproximative şi foarte vagi (pentru a nu mai vorbi de unele cunoştinţe de lingvistică şi filologie comparată, necesare şi acestea, când se cercetează un material de limbă atât de preţios cum sunt numele de oameni)[3]), — K. a realizat o masivă complicaţie de numiri, aşezate alfabetic[4]), împărţite în câteva capitole, şi însoţite de texte epigrafice reproduse integral în repetate rânduri (adică aproape la fiecare număr), ceeace a dat proporţii impresionante unor simple cataloage de numiri personale.

In ce priveşte clasificarea numelor după popoarele de origine — în special cele barbare — K. s'a limitat la compilarea vechilor repertorii, al lui Holder pentru Celţi, Krahe pentru Illiri, Tomaschek pentru Traci, şi uneori punând la contribuţie lucrări mai recente ca ale lui Mateescu (pe care-1 citează mereu, fără să-1 utilizeze în aceeaş măsură, mai ales pentru emendări de inscripţii cu nume tracice din Dacia); pentru Italici utilizează lucrarea fundamentală a lui Schulze şi pe Forcellini, iar pentru Greci şi orientali în genere nu cunoaşte decât vechiul şi în ce priveşte izvoarele literare excelentul dicţionar de nume proprii al lui Pape. încercarea de a da o clasificare după origine a numelor din Dacia ar cere mai multă orientare şi experienţă personală în materie. Dar lipsa acestora putea fi compensată prin utilizarea mai atentă, la maximum, a rezultatelor la care s'a ajuns prin munca altora, ceeace K. n'a făcut decât în măsură relativă, cât i-a îngăduit graba inexplicabilă cu care a compilat listele de nume. De aici gravele lacune în repartizarea după obârşie a materialului onomastic; de ex. nume sigure şi de multă vreme recunoscute tracice ca *Dizo, Pirusus,* sunt trecute de el între Illiri, nume orientale ca *Farnax, Sarapio, Themo* cuprinse între cele

[3]) Complet strein, de asemenea probleme, K. nu se limitează, totuşi, la înşirarea materialului de numiri, ci uneori vrea chiar să le analizeze pentru studiu fonetic şi morfologic, de ex.: n. 1633 pentru numele illiric (de fapt: tracic!) *Dades* el compară illir. Dases, Dazas; pentru *Dizo n.* 1650 cf. Bisena, Bis-ius, Biza-tus, Biso; pentru *Denzi* n. 1764 aminteşte „asemănătoarele'' Deus-us, Deus-a, Deus-o, Deus-ara (!) — greşeli de amator de filologie, pe care nu şi le poate permite nici un student din anul I dela Epigrafie, şi cu atât mai puţin un doctor în disciplinele clasice. Asemenea „observaţii" — cum face adesea K. — trădează o totală desorientare în studiul numelor, pe care nu-1 poate ignora cine are pretenţia de a da repertoriul onomastic al Daciei romane.

[4]) Ordinea alfabetică lasă, deasemenea, foarte mult de dorit, cu numeroase greşeli şi frecvente sărituri şi aşezări de nume nelalocul lor, mai ales la cele romane, de ex.: n. 577 Cassius, 578 Catullus, 579 Caecilia, 581 Calpurnia, 584 Candida, 586 Cassia; 841 Iulianus, 842 Ianuaria, 845 Ingenua, 847 lulius; 1580 Vitalianus, 1581—3 Vitalis, 1584 Victoria, 1585 Victorina, 1587 Viria, — dar şi la cele barbare: 1652 Epifcatius, 1653—8 Epicadus, 1659 Geldo, 1660 Gallicanus; 1775 Mucapuis, 1777—8 Mucapor, 1780 Mucasenus; 1943 Eucharistus, 1944 Encolpus, 1945 Euctichus, 1963 Eutychia, 1964 Evanghelus, 1965 Euanthus; 2046 Pilipis, 2047 Phamp., 2048 Philetus; 2131 Barsimsus, 2132 Bericio, 2133 Bassus; 2172 Surillio, 2173 Syrillio, 2174 Surus, 3176 Suria, 2177 Surilla, 2178—9 Syra, 2180 Syrus, eite. — Lucrul nu poate fi atribuit vreunor neajunsuri de natură tipografică, întrucât numărătoarea e respectată, ci uşurinţei superficiale cu care lucrează K. şi lipsei de control, de care se resimte lucrarea lui, atât în chestiuni de amănunt, cât şi în problema principală a clasificării materialului onomastic. Greşeli ca cele semnalate aici sunt mai mult de natură formală şi nu au prea mare importanţă, deşi pot deruta pe cercetătorul care ar căuta vreun nume din Dacia în repertoriul lui K. fără a urmări cu atenţie spre a observa eventualele scăpări şi erori în ordinea alfabetică.

greceşti," în timp ce — lucru mai grav — numele celtice sunt puse deavalma cu cele illirice (ca nume „illiro-celtice"), — pentru a nu aminti decât erorile cele mai mari[5]).

Procedând, astfel, după criterii adesea foarte subiective — şi nu arareori după bunul plac —, K. a dat o clasificare în bună parte greşită a numelor scoase din materialul pe care 1-a utilizat. La acestea se adaugă însă nu puţine lipsuri în documentare (în afară de cele semnalate mai sus), de ex. neutilizarea unor publicaţii mai recente, cuprinzând inscripţii emendate, cu nume personale barbare (cazuri mai jos, III 9, VI 36, IV A 18, etc), ori — mai grav pentru un cercetător ungur — ignorarea unei inscripţii cu nume trac, emendată şi într'o publicaţie ungurească cunoscută, se pare, autorului nostru^ căci o citează la repertoriul bibliografic (mai jos, IV 3). Aceste şi alte motive — pe care ar fi greu şi fără folos a le înşira aici şi care sunt arătate, în oarecare măsură, la fiecare capitol mai jos, — l-au dus pe K. în chip firesc la rezultate generale greşite cu privire la numărul şi raportul dintre ele a diferitelor categorii de nume din Dacia romană, ca şi apoi — consecinţă fatală a acestor calcule — la concluzii şi „consideraţii" de natură istorică-etnografică unilaterale în ce priveşte alcătuirea etnică a populaţiei din această provincie*[6]), şi în fond tendenţioase, vădit influenţate de preocupări politice streine ştiinţei obiective, care nu poate fi servită prin asemenea interpretări incorecte a unui material documentar greşit studiat şi clasificat.

Din cauzele expuse aici, pe scurt, lucrarea lui K. a trecut cam mult limitele „greşelilor" admisibile cu cea mai largă bunăvoinţă în această materie. Afară de partea cu numele romane şi greceşti (v. mai jos, I, II), restul lucrării, privitor la foarte importantele nume personale „barbare": illirice, traco-dacice, orientale şi celtice, este inutilizabilă şi astfel inutilă, bună poate numai ca o încercare pregătitoare (ca ceeace neamţul numeşte o „vorarbeit"), dar nici decum ca un repertoriu real sau destul de apropiat de realitate[7]), care să dea o idee aproximativă asupra elementelor de origine etnică sigură din Dacia romană. Dar nu numai sub raport onomastic-lingvistic e de puţin folos cercetătorilor cartea lui K., ci mai ales din punctul de vedere etnografic-statistic al provinciei dacice. Un material documentar de numiri atât de bogat trebuia să fie utilizat în primul rând pentru a da o icoană cât mai aproape de realitate a stărilor demografice şi a raporturilor etnice între diferitele categorii de neamuri, care pot fi identificate în inscripţiile locale. Ar fi fost necesar să se urmărească nu numai singuratecele nume (care dealtfel sunt cam eronat clasificate de K., precum s'a spus şi se va vedea mai jos), ci toate persoanele după apartenenţa etnică ce poate fi stabilită

[5]) Dar inadvertenţa autorului nostru nu se limitează la domeniul onomasticei antice (pentru care ar putea eventual să invoce scuza că e cazul unei materii cu totul „speciale"), ei se extinde, cu mai mare gravitate, la lucruri ceva mai elementare din domeniul epigrafiei: simpla citire a inscripţiilor. Un singur exemplu va fi lămuritor: inscripţia onorifică *CIL* III 1464, pusă în capitala Daciei, lui TJIpius [Victor] (pentru a cărui carieră cf. Stein *Daeien nach dem Bruderkrieg im Hause des Sevenis,* 1942, 6—9), fost proc. Aug. [prov.] Dac(iae) Apul., a(gens) v(ices) p(raesidis), item proc. prov. Porol., etc, item proc. ad bona Plautiani, trib(unus) mii. leg. II Part., praep. vexill. auxiliar. Pann. infer., praef. coh. VII Breucor.; aşadar, dupăce fusese tribunus militum în leg. II Partica, Ulpius Victor a ocupat funcţia de procurator ad bona Plautiani, în urma prăbuşirii acestui praefectus praetorio al lui Septimius Severus şi socru al lui Caracalla, întâmplată în Ianuarie 205. Ce a scos K. din această inscripţie? Citind: proc. ad bona Palutiani trib(uni) mii. leg. II Part., praep(ositi) vexill. auxiliar. Pann. inf., praef(ecti) coh. VII Breucor., face din potentatul dela Eoma Fulvius Plautianus un tribun în leg. II Partică, praep. vexill. etc, şi totodată cetăţean al Daciei (n. 1149), iar apoi îl face Ulpius [Plautianus] proc. Aug. [prov(ineiae)?] Dac. Apul. (n. 2472), — fără să-şi fi dat osteneala măcar să se uite cu atenţie la nota pusă de Mommsen după textul inscripţiei: „item Plautianus, cuius bonorum curator Ulpius fuit, socer ,est Caraeallae interfectus imperante Severo a. 203". Nu mai e necesar a spune cu câtă precauţie e de consultat, în toate privinţele, cartea lui K. Dar A. Alfoldi trebuia să controleze mai cu grije asemenea noi „lecturi" de inscripţii propuse de elevul său.

[6]) La p. 286 găsim o asemenea concluzie scoasă din raportul grupelor de numiri personale: „cea mai redusă posibilitate există pentru o continuitate daco-romană în Dacia. Exprimat în cifre: e de două ori mai mare putinţa ca ;™ Dacia să fi existat o continuitate illirică şi celtică, decât una tracică (înţelegând, deasemenea, şi pe Tracii balcanici din Dacia); de altă parte, de patru ori şi jumătate e mai mare posibilitatea unei continuităţi greceşti şi aproape mai mult de patru (!?) ori mai mare a continuităţii de viaţă siro-orientale, decât a supravieţuirii populaţiei autohtone dacice, extirpate (de Eomani), după mărturia obiectivă (!) a materialului de nume''.

[7]) La unele capitole, aproximaţia rezultatelor obţinute de K. este foarte departe de măsura realităţii. Astfel, la numele orientale nu ajunge nici pe jumătate proporţia justă, iar la numele traco-dacice nu dă decât 42 din totalul de 67 existente. Asemenea erori duc, evident, la consecinţe istorice cu totul deplasate ca cele semnalate în nota precedentă, şi nu pot decât să deruteze nu numai pe cititorul nespecialist, ci chiar şi pe cercetătorii neavertizaţi.

prin datele în legătură cu originea şi relaţiile lor familiare: la rubricile pe naţionalităţi a numirilor trebuiau cuprinşi toţi indivizii cari au nume romane ori greceşti şi sunt de neam barbar (trac, oriental, illiric, celtic). Gruparea trebuia făcută nu numai după numele (nomina sau cognomina) — e vorba mai ajes de cele barbare — ci, pe cât posibil după legăturile familiare, spre a grupa la o singură naţionalitate pe toţi aparţinătorii unei familii, încât alături de repertoriile de nume, alese după criterii riguroase, erau necesare tot odată repertorii cuprinzând toate persoanele de neam barbar şi cari poartă nume bune romane sau greceşti; ceeace a făcut K. la p. 252—3 („persoane cu nume romane, cari nu sunt de neam roman") este prea puţin, şi nu contribue aproape de loc la ilustrarea procesului de romanizare, ce se poate urmări, cu oarecare aproximaţie, după schimbarea numelor personale dela o generaţie la alta, avându-se în vedere şi desfăşurarea în timp a acestui fenomen etnic şi cultural-istoric, fără a pierde din vedere faptul că în acest domeniu, faţă de sărăcia documentară, statisticile sunt departe de a avea valoare absolută[8]). Materialul onomastic, destul de abundent, al Daciei romane trebuia studiat, integrat după asemenea criterii, şi cu preocuparea desinteresată de a înţelege organic procesul istoric al vieţii provinciale de aici şi a fenomenului de romanizare; e destul de regretabil că autorul nostru nu s'a putut emancipa de sub teroarea ideii inveterate — care a prejudiciat mult studiile privitoare la trecutul acestui pământ — despre „stârpirea" elementului autohton din Dacia, pe de o parte, şi a dispariţiei oricărei urme a românismului în regiunile carpatice, de alta. Pentru a înţelege procesul istoric al românismului din Dacia e necesară o valorificare deplină şi deplin obiectivă a unui material documentar — relativ redus, e adevărat, dar cu atât mai preţios —, şi nu a-l interpretă cu anumite preocupări, după ce"l-ai clasificat greşit sau l-ai nesocotit, cu tendenţiositate sau din nepricepere, — amândouă motive destul de condamnabile[8]).

[8]) Rezervă justificată îşi exprimă asupra valorii unor asemenea statistici C. Daicoviciu *Le probleme de la contiwuite en Dacie* 28, şi în speţă, asupra cărţii lui K., ca urmare a unei prime examinări, în *Sieberibiirgen im Altertum* Buc. 1943, p. 105, nota 1 şi p. 116, nota 1 (cf. şi *La Transilv. nell'antichită,* 1943, p. 107, nota 1 „II lavoro di A. Kerenyi, *Die Personennamen,* sui cui risultati si basa 1'Alfoldi, non e, oltre a tutto, esenţe da gravi errori'').

[8]) In recensia foarte judicioasă pe care o face în *Deutsche Literaturzeitung* 64, 1943, 184—7, H. U. Instinsky observă, între altele, că cercetarea lui K. nici nu oferă un tablou clar al raporturilor etnice din Dacia, nici nu urmăreşte procesul de romanizare în succesiunea cronologică şi în formele lui diferenţiate. Obiecţia din urmă, pe cât de justă, e pe atât de nelalocul .ei: se cere adică urmărirea şi punerea în lumină a fenomenului de romanizare a Daciei, tocmai din partea unui cercetător crescut într'o şcoală arheologică-istorică, în care irealitatea românismului şi lipsa lui de putere vitală în Dacia Traiană are valoarea de dogmă şi e o veche deviză ce trebue salvată eu orice preţ.

Aceste câteva consideraţii sumare arată că e absolut necesară, în primul rând, o reexaminare şi o nouă clasificare a materialului onomastic al inscripţiilor din Dacia, făcută după criterii precise, care să prezinte o icoană mai fidelă a numărului şi raportului dintre categoriile de provinciali, a căror obârşie etnică poate fi stabilită în baza numirilor personale. In cele ce urmează sunt date, integral, repertoriile de nume „barbare", împărţite pe capitole, alfabetic, în ordinea importanţei numerice: Illirii, Traco-dacii, Orientalii şi Celţii, precum şi Dacii cu nume naţionale din inscripţiile aflate în afara patriei lor de obârşie. Acest repertoriu nu are pretenţia de a fi definitiv şi nu e decât o repartizare a numelor personale după originea etnică, făcută cu mai multă acribie, în măsura îngăduită de posibilităţile de informare şi de stadiul cunoştinţelor de azi în această materie, care e încă destul de nesigură în unele privinţe. Vor fi cuprinse, astfel, la toate categoriile,, toate numele barbare de persoane amintite în inscripţii şi care au făcut parte din populaţia provinciei, chiar dacă din documentele respective ar rezulta că unele personaje nu e probabil să fi stat vreodată în Dacia, cum ar fi de pildă părinţii militarilor din timpul cuceririi Daciei sau din anii imediat următori, considerând că nu se poate face o distincţie absolută între locuitorii permanenţi ai provinciei şi cei cari sunt amintiţi numai întâmplător în textele epigrafice de aici. Scopul acestui mic „onomasticon Daciae", cuprinzând numai numele personale barbare, este acela de a clasifica materialul de nume deocamdată după criterii filologice-lingvistice[10]); căci numai după ce avem

[10]) Subliniem din nou: *numai pe cele barbare* (adică de altă origine decât romană sau grecească), şi nu toate personajele de neam illir, trac, etc, a căror origine etnică poate fi stabilită cu siguranţă după legăturile familiare ori după alte criterii precise asupra naţionalităţii lor, fiind ştiut că foarte mulţi locuitori ai provinciilor imperiului, de obârşie neromană, poartă nomina Eomana. Astfel nu vor fi cuprinse în repertoriile de mai jos cazuri ca: Illirii

o asemenea împărțire mai riguroasă va fi cu putință o repartizare după ocupații şi stare socială a provincialilor din Dacia, precum şi o cercetare mai aprofundată, pe temelii solide, a dificilei probleme a romanității dacice, în care trebue integrată şi una din chestiunile cele mai obscure ale antichității Europei sud-estice: soartea elementului autohton traco-dacic în această provincie şi în restul imperiului roman, ca şi romanizarea lui prin limbă şi credință*).

I. NUME ROMANE

Aspectul caracteristic şi general al provinciei cucerite şi organizate de Traian e romanitatea ei remarcabilă, recunoscută de

Maximus fiul lui *Bato* (III 14), September fiul lui *Plator* (III 71), Crescens fiul lui *Plator* (III 77), Maxsimua fiul lui *Verso* (III 108), Traco-dacii Cesorinus tatăl lui *Mucasewus* (IV 38), Aurelius Bassus şi Aurelia Bassina din familia traco-dacieă a lui Aurelius *Denzi* şi Aurelia *Prisosta* (IV 52), Sex. Eufius Achilleus fiul lui Sex. Eufius *Decibalus* (IV A, 10), Orientalii G. Iulius Dius şi Irenieus frații lui *Farnax* (V 16), Zenon fiul lui *Tarasus* (V 44), Marcus, Antonius frații lui *Nai* şi fii lui *Thaemo* (V 45), Gaius Gaianus et Proculus Apollofanes Suri negotiatores, *CIL* III 7915, 1431 (cf. Instinsky *l. e.* 186), Oelții CI. Montanus tatăl Claudiei *Amba* (VI 5), Ulpia Constantina fiica lui Ulp. *CongonAus* (VI 14), C. Iul. Paternus fiul lui L. Iul. *Leuganw* (VI 23), Aur. Fabius fiul lui Aur. *Beburus* (VI 37), Vitalis fiul lui M. Ulpius *Saceus* (VI 38) C. Eusticinus, C. Iulius Kusticus fii, Antonia Protogenia nora femeii Antonia *Sisiata* (VI 41), etc. Asemenea, cazuri, ce trebue să fi fost extrem de frecvente printre provincialii din întreagă lumea romană, pot fi observate numai când respectivul „Eoman" aparține unei familii în care se constată vreun neîndoielnic nume barbar, sau când se precizează că e vorba de un (natione) Syrus, Daeus, Thxax'[i], ori (mai puțin sigur) „domo •—[c1]. Clasificarea tuturor locuitorilor Daciei după naționalitate, nu numai pe baza onomasticei, ci şi după criterii de altă natură, nu poate fi făcută în cadrul acestui repertoriu onomastic; ea trebue să formeze obiectul unei cercetări aparte, care să fie totodată o revizuire integrală şi temeinică a materialului epigrafic din Dacia şi din imperiul roman, privitor la provincia noastră. Numai o asemenea lucrare de ansamblu va putea permite să se tragă concluzii de natură etnică şi istorică în legătură cu populația provincială din Dacia şi cu romanitatea ei.

*) Se cuvine a exprima aici cele mai vii mulțumiri d-lui prof. C. Daicoviciu, istoricul Daciei Traiane şi cel mai bun cunoscător al problemelor acestei provincii, pentru solicitudinea constantă cu care a întâmpinat lucrarea de față, pentru unele sugestii de ordin bibliografic în legătură cu redactarea ei, ca şi pentru faptul de a ne fi pus la îndemână câteva publicații necesare din biblioteca sa personală de specialitate.

aproape toți cercetătorii mai vechi şi mai noi; e un fenomen oglindit în marele număr de inscripții latineşti (peste 2000, față de care cele greceşti sunt abia două duzini), în monumentele şi resturile arheologice cu caracter roman-occidental, în felul de •organizare şi în viața provincială, care toate lasă o puternică impresie de intensitatea romanizării şi a pătrunderii limbii latine în această regiune[11]). Compunerea etnică a populației sale nu era, însă, în aceeaş măsură romană sau în general italică, întrucât — cum se poate stabili documentar — ea cuprindea numeroase elemente alogene (v. mai jos). Aici e de relevat deocamdată faptul că s'a observat marele număr de nume personale italice în inscripțiile găsite pe întreg cuprinsul provinciei dacice, ceeace — deşi lipsea o statistică precisă — a dus la conclusia generală că numirile de aici sunt în majoritate sdrobitoare de factură romană.

Materialul adunat de K. aduce o confirmare deplină pe baze statistice acestei realități. Din totalul de aprox. 2600 nume din inscripțiile Daciei, cuprinse în repertoriul lui, 1860 sunt romane sau de tip italic (p. 3—135, nr. 1—1590 şi p. 195—211, nr. 2250—2496); în această cifră se cuprind toate personajele constatate în Dacia sau originare de aici şi care poartă nume romane, chiar •dacă despre unele există indicii peremptorii asupra originii barbare a purtătorilor (Illiri, Traco-daci, Orientali, Celți). Criteriul după care se face deosebirea numelor romane fiind în genere simplu şi aproape fără echivoc, listele întocmite de K. pot fi socotite — grosso modo — valabile, şi nu e necesară o nouă clasificare a materialului; e suficient deocamdată a face unele corectări şi adăugiri de material omis de K.

Trebue şterse câteva nume greşit trecute la Romani: n. 41 P. Aelius Dacianus (IV 11), 320 Aulus (=Aulusanus, IV 3), 503 Aurelia Pirusi (IV 51), 1126 Panianus (III 61), 1226, 1261, 2548 Scervius (III 86), 1341 Trosius (111 102), 1149 Plautianus (praef. praetorio!, v. nota 5), 1379a L. Marius Perpetuus (=2143), etc, şi adăugate alte circa 29 nume romane, puse de K. la Illiro-celți: 1603 P. Aelius Sept. Audeo(i), 1661 P. Aelius Gemelus, 1713 Aur. Sedatus, 1714 Aur. Sedatus, 1759 Volusius Titianus, şi mai numeroase la orientali: 2133—2142 Bassus, 2143 Bassa, 2144—2149 Bassinus, 2150 Bassius, 2160 Aurelia Marina^ 2161 Aurelius Marinianus, 2162—2165 Marinus; apoi aprox. 40 de nume în inscripții necunoscute lui K.: Aurelius Cassianus et Veteranus *(Arch. anz.* 1909, 299) •din Potaissa, şi mai ales privitoare la Oltenia, în publicațiile citate mai aua

ii) Vezi în special C. Daicoviciu *Le probleme,* p. 22 ss., şi *Sieberib.* 131 ss., ca şi Fr. Altheim *Die Solăaterikaiser* 265.

p. 187, n. 2, şi pe care le reproducem după Supplementura epigraphicum din *Oltenia romană* de I). Tudor: Apuleusia [ser,]vil. nr. 5, M. Ouspi|[dius ..,..} 10, Ca. Aerni[lia]nus 11a, Lupus tribunus 11b, Gratae Vita[lis] 15, Aur[elius ...] 20, Val. V[i]b[ius] Iul. Pae[tinus?] V[al?]enus 28, M. Arrius Saturninus, Arria Saturnina soror 29, [*?Aelia] Marciaii[a] soţia lui [?M.] Va[l.] Alexander 30, Iulius [. . . m]ariu[.] 31, Aurelius Mercurius milis coh. I Sagitt., Aurelius Iulianus 40, Germaims, Super 59, [?Mar]cel[lus?] 70, Voluss[ianus], L. Val[eriua. ..] 71, ,JA]el. Lucius, Ael. [Do]mitius Pul[clier] 72, Mareiana et Quintilianus 118, L. Aureli[us.. .] 120 (primul), . .. Ceselinus 121 (primul), 174 M. [Tiber]ius [Mar]cian[us] 174, [Sept]imius, Septimius et Peregrinus 175, M. Cassius Herculanus 185, A[elius Ger]inanus 186, C. Ant. Iulianus 187, P. Iulius Vitalianus 203, Marc. Martinus 204, Aurelius [.. .] 212, [. . . Domi]tio C. f. [. . .]ctriee, [. . . Ia]nuarijus 233, P. Aenius Cos. IV. Citius Pastor 253; sau în alte publicaţii, ca *Kozlemenyek* Erd. muz. I 1941, 111 P. Ael. Marcianus, Stein o. c. 4 T. Fl(avius) Saturninus şi T. Flavius Valentinianus, la Porolissum, etc. — Cu aceste îndreptări şi adausuri minime, se poate spune că totalul numelor romane din Dacia trece de 1920 — deci cu aprox. 60 mai multe decât a afirmat K. O revizuire mai atentă a materialului utilizat de K. şi a celui trecut cu vederea, ea şi adăugarea celui inedit sau în curs de publicare (de ex. Ael. Cornelius vet. vix. ann. LXXX, Aelia Primitiva eoniugi b. m. p., şi Ulp. Vitalio, Fab. Hatius (?), Valentina în două inscripţii descoperite de M. Macrea în săpăturile dela Castrul roman dela Mehadia) ar putea arata că numele romane trec aici de cifra rotundă de 2000, care e deosebit de elocventă pentru românismul provincial al Daciei Traiane.

Cei mai mulţi dintre purtătorii de nume romane în Dacia nu sunt — la fel .ca în alte provincii — Romani de neam sau Italici în genere, ci provinciali romanizaţi, şi desigur numeroase elemente autohtone din Dacia. E remarcabil aici marele număr de persoane cu nomen gentile *Ulpius* 95 cazuri, *Aelius* 240, *Aurelius* 280 (fără a socoti pe cei cu cognomen barbar), având numele şi cetăţenia respectivă dela împăraţii Traian, Hadrian şi Antoninus Pius ori Severi[12]). Nu trebue trecut cu vederea nici faptul semnificativ că între purtătorii de cognomina barbare, foarte mulţi şi-au alcătuit numele după sistemul roman, cu praenomen şi nomen gentile romane, sau cel puţin cu un element latin în nomenclatura lor; mai puţini sunt în această categorie Mirii: 23 din totalul de 116, şi mai numeroşi ceilalţi: 34 din 67 Traco-daci, 17 din 37 Daci, 34 din 55 Orientali şi 28 din 51 Celţi (câteva exemple de schimbări de nume semnalate în nota 10). Aceste cifre şi raporturile dintre ele nu pot fi cu totul întâmplătoare, şi oglindesc în oarecare măsură gradul de romanizare a populaţiilor şi a provinciei în general, ori în măsură diferită conservatismul şi rezistenţa la procesul de romanizare.

[12]) Cf. C. Daicoviciu *Le probleme* p. 28 ss.

m

II. NUME GRECEŞTI

Un repertoriu bogat al numelor personale greceşti, ea şi al tuturor numelor barbare din izvoarele literare ellenice, e vechiul si excelentul *Worterbuch der griech. Eigennamen* al lui W. Pape, ed. III de G. E. Benseler, Braunschweig, 1884. Pentru studiul sistematic şi etimologic al tuturor numelor greceşti : Fr. Bechtel *Die hist. Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit,* Halle, 1917.

După numele romane, cel mai important e numărul celor greceşti sau grecizate (ca Alexander, Beronice) în inscripţiile din Dacia, şi importanţa lor numerică a fost observată şi pusă în relief mai de mult de către cercetători. Lucrarea lui K. întăreşte pe deplin această impresie mai veche. La p. 155—182, n. 1799—2125, şi 215—218, n. 2516—2544, el adună un total de 355 nume greceşti, cifră care e foarte aproape de realitate.

Din aceasta trebue scăzute vreo 13 nume, ca: n. 1806 Affia, bitinie-asiatic, 1857 Arimo, oriental, 1859 Arplioc[ras], egiptean, 1909 Dades, tracic, 1966—7 Famax, orientali, 1973 Hammonius, egiptean, 2004 [. . .]marus, poate celtic, 2069—70 Sarapio, egiptean, 2087 Tliemo, oriental, 2113 [.. .]zeno, care « terminaţie de nume tracic, 2125 [. . .]dochus, deasemenea; şi adăugate câteva nume de tip greeesc-oriental, la D. Tudor *Oltenia romana,* suppl. epigr. n. 5, 14, 23, 28, 30, 64, 72, 233, etc.

Rămân, astfel, 343 nume greceşti sau de tip general ellenic ca Achilleus, Adamas, Alexander, Anicetus, Antipater, Apollonius, Artemidorus, Asclepiades, Beronice, Callisthenes, Callistus, Chrestus, Demetrius, Diogenes, Dîonysius, Eupator, Eutyches, Hermes, Myro, Nice-, Onesimus, Philetus, Socrates, Theodorus, Timotheus, Zeno, etc. Numele greceşti deosebindu-se fără nici o greutate de cele romane şi barbare, repertoriul lui K. se poate considera ca aproape în întregime valabil; deci cam 340 sunt elementele onomastice ellenice'- cognomina sau numai un singur element onomastic. Nu tot atât de simplă e problema obârşiei etnice a purtătorilor de nume ellenice în Dacia: nimeni nu i-a considerat de neam grecesc,. întrucât se ştie că în întreg imperiul roman, ca şi mai înainte în perioada ellenistică foarte mulţi barbari orientali, asiatici (semiţi), traco-frigieni, egipteni, iranieni, macedoneni, etc. ori provinciali de alt neam, şi uneori chiar italici şi romani, poartă nume sau numai cognomina greceşti, ca o urmare a puternicei influenţe politice, culturale şi religioase ellenistice. De aceea, purtătorii de nume greceşti în Dacia trebue consideraţi, cum s'a observat de multă vreme, nu în întregime ca Greci de neam, ci ca provinciali din Orient, Balcani sau Asia

occidentală, veniţi aici mai ales ca elemente comerciale şi industriale, şi în genere ca populaţia care a suferit în oarecare măsură influenţa civilizaţiei şi modei greceşti[13]).

III. NUME ILLIRICE

Pentru nume de persoane illirice se pot consulta eu folos repertoriile întocmite de R. Vulpe *Gli Illiri dell'Italia imperiale romana* în *EDB* III 1925 şi H. Krahe *Lexikon altillyrischer Personennamen,* Heidelberg 1929, deşi (mai ales cel de al doilea) au numeroase lacune. V. şi în acest *Anuar,* p. 82—146.

Intre numele barbare din inscripţiile Daciei, cea mai numeroasă categorie o formează cele illirice, şi cu toate că a lipsit un repertoriu critic şi complet al lor, s'a observat de către toţi cercetătorii marea afluenţă de Illiri în compunerea etnică a provinciei. Dar această observaţie e justificată numai întrucât se întemeează pe date precise, supuse unui control riguros, lucru pe care nu l-a făcut decât în mod cu totul neîndestulător K. în lucrarea sa.

In cap. II, p. 136—150, n. 1591—1759 şi p. 212—3, n. 2497—2506 sunt înşirate nomina Illyrica et Celtica. Titlul însuşi — fără alte considerente de metodă (ca de ex. absenţa unui criteriu riguros de alegere a numelor „illiro-celtice") — arată o gravă eroare prineipiară: confuzia ce se face între două sisteme de nomenclatură, celtică şi illirică, a două popoare total deosebite, cari nu au comun decât străvechea înrudire indoeuropeană. K. se pare că nu ştie eă numele personale illirice pot şi trebue să fie deosebite limpede şi aproape fără echivoc de cele celtice. Astfel clasificarea, numerotarea şi considerentele ce face autorul nostru în legătură eu aceste nume „illirice şi celtice" sunt fără valoare, pentru dublul motiv că 1) nu a deosebit ce e illiric de ce e celtic, şi 2) a cuprins în repertoriul său o mulţime de nume de altă origine: romane ca Audeo (?, 1603), Comatius (1,626—9), Gemelus (1661), Sedatus (1713—4), Volusius (1759), etc, şi nu puţine tracice, ca Aulucentus (1604), Babus (1605),. Balius (1608), Dades (1633), Disius (1647), Dizo (1650), Pirusus (1685), Tetula (1733), Butus (p. 212), Scorilo (p. 213), şi poate altele. De aceea cifra, sa de 184 nume „illiro-oeltiee" e falsă şi inutilă, dovadă şi aceasta a redusei familiarizări a autorului eu problemele de onomastică antică.

Prin confuzia între numele illire şi cele celtice — comodă pentru D-sa, dar greşită şi inadmisibilă azi, după îndelungate cercetări comparative —, K. a dat un repertoriu foarte puţin folositor de nume amestecate. De aceea e necesară o nouă alegere, după criterii mai riguroase, a numelor de persoane illirice din Dacia, purtate de numeroşii Illiri veniţi din Dalmaţia, sau din unele

[13]) V. C. Daieovieiu, *Le probleme* p. 28 ss., *Siebenb. im Alt.* p. 116 si 145.

regiuni ale Pannoniei. Numărul total de Illiri cu nume naţionale în inscripţiile din Dacia e de 116, din care 106 sunt cuprinse, iar 10 (număr mic faţă de omisiunile din alte capitole) sunt omise din listele lui K., fie din cauza lecturilor eronate ale inscripţiilor, fie din cauza criteriului greşit în clasificare ori a neglijenţei cam frequente la tânărul nostru cercetător.

Numărul relativ mare de nume illirice (aproape de două ori decât cele traco-dacice şi mai mult decât dublul celor orientale şi a celor celtice) nu trebue interpretat ca un indiciu că pe toată întinderea Daciei romane existau masse compacte de colonişti illiri. Locul şi felul documentelor unde apar numele lor sunt deosebit de semnificative sub raport statistic: din totalul de 116, un număr de 76 de nume illire sunt din regiunea Alburnus maior, şi anume 69 chiar în această localitate (Roşia), 5 în Abrud, 1 în Zlatna. Din cifra de 69, 2k sunt în contractele şi actele păstrate în tablele cerate dacice (43 de nume), iar celelalte în inscripţii pe piatră, puse de persoane de aceeaş origine şi ocupaţie ca cele din tăbliţele cerate. E vorba, cum s'a observat de multă vreme, de coloniştii illiri, mineri şi oameni de afaceri, mai ales Pirustae (cf. vicus Pirustarum la Roşia ***CIL*** III p. 944, cer. VIII, a. 159), şi Baridustae (cf. C. Daieovieiu ***Dacia*** VII-VIII, p. 302 sq. şi ***Sieb. im Alt.*** p. 126: „Collegium Baridusta(rum)"), stabiliţi în regiunea auriferă a Munţilor Apuseni, unde ei formau masse compacte în câteva localităţi. Aceştia reprezintă aşadar, două treimi dintre Mirii inscripţiilor din Dacia. Restul de 40 nume illire se găsesc răspândite în restul provinciei, purtate mai ales de elemente militare, şi fiind cam în aceeaş proporţie cu elementul celtic şi cu cel oriental, şi relativ mâi reduse decât numele tracice.

Aepicadus, v. Epicadus n. 39.

1. Ael(ia) **Andena**
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *CIL* III 1488: Ael. Andenae Ael. Maerinus Epidianus qui et Epidius Au[g.] col. et Macrinia Marcia fii. posuerunt. — K. 1595.

2. **Ândueia**
ALBURNUS MAIOU (Roşia, j. Alba), *CIL* III p. 944, cer. VIII (a. 159): Andueia Batonis (filius). — p. 928, cer. II [Andu]eia Batonis. — K. 1597.

3. **Anduenna**
ibid., *CIL* III p. 930, cer. III (a. 162) : Anduenna Batonis (fîl.). — K. 1598.

4. **Andunocnes**
ibid., *CIL* III p. 938, eer. VI (a. 139): Anneses Andunocnetis. — K. 1599.

ibid., *CIL* III 1272: D. M. Gai. Val. Viatori an. XVI, And. Titi et Val. Teren. fii. b. m. p. —• K. 2499 scrie And(enaf), fem.; dar e mai curând And(es), nume illir de bărbat.

6. **Annaeus**
ibid., *CIL* III p. 946, cer. VIII (a. 159): Batonis Annaei. — K. 1600.

7. **Anneses**
ibid., *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Anneses Andunocnetis. — K. 1601.

8. **Atenus**
MICIA (Veţel, j. Hunedoara), *CIL* III 8075[27], stampilă pe cărămidă. K. 1602. (nume illir?).

Slatina (j. Mehedinţi), *CIL* III 8008 (=1559): D. M. P. Aelio Ariorto(?) IlIIvir. an. m(unic.) D. interfec. a latronib., vix. an. LVII, Ulp. Digna eon. pientissimo et P. Ael. fii. et P. Ael. Val. e[t] Audarus n(epotes) b.[m.] p. — K. 1743 scrie Udarus, după vechea lectură greşită din *CIL* III 1559, deşi îl putea găsi cu lectura corectă în repertoriul lui Krahe p. 12.

10. **Baedarus** (cf. Bedarus)
Zăgaia (j. Mehedinţi), *CIL* III 8021 (=1585): Ulcudius Baedari. •— K. 1606.

Abrud (j. Alba), *CIL* III 1270: Planio Baezi. — K. 1607.

12. **Bato**
ALBUENUS MAIOE (Eoşia, j. Alba), *CIL* III p. 928, cer. II, [Andu]eia Batonis, p. 944, cer. VIII: Andueia Batonis. — K. 1610.

13. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 930, aer. III (a. 162): Anduenna Batonis. — K. 1611.

14. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 936, cer. VI (a. 139): Maximus Batonis. — K. 1612.

15. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 946, cer. VIII (a. 159): Batonis Annaei. —- K. 1613.

16. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 952, eer. XIV: [B]ato Liani. — K. 1614.

17. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 934, cer. V (a. 162): Batonis Pr[. . .]vi, Tovetis. — K. 1615.

18. **Bato**
Bologa (j. Cluj), *CIL* III 7649: Bato [. . .]nis f. [.../... hieî situs?] est[.../. . .]s p[. ..]. — K. 1609.

19. **Bedarus** (cf. şi Baedarus)
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Aia Nandonis vixit annis LXXX, Andrada Bi[t]uvantis vix. anis LXXX, Bricena vixit anis XL, Ius[t]a vixit anis XXX, Bedarus vixit XII, pos(t) obitum ei Herculanus libertus patrone benemer. — K. 1616. — Aia Nandonis şi Andrada Bituvaatis sunt nume celto-pannonice, Bricena poate fi celtic ca şi illirie, în timp ce Bedarus e nume sigur illirie.

20. **Bers...**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 7800: Dasati (S)eenobarbi eq. alae Ba[t]avorum ex n. sing., Bers. . . NCENTJS de[c]. ex n. eodem erres posuit. — Cf. ill. Bersaius, *CIL* V 3516, Krahe 21.

21. **Beucus(?)**
ALBUENUS MAIOE (Eoşia, j. Alba), *CIL* III 7830 (=1263): D. M. Arria Mama vix. ann. XXV, pos. Beucus ser. coniugi b. m.

22. **Beus.**
ibid., *CIL* III 7824: [Ia]no gem. Ael. Baeb. et Beus. Plato v. s. 1. m. — K. 1617.

23. **Beusas**
ibid., *CIL* III p. 948, cer. X (a. 164): Titus Beusantis qui et Bradua. eer. XI. — K. 1618. — Poate acelaş personaj în cer. XIV: [Bra]dua Beusantis. — K. 1619.

24. **Beusas**
ibid., *CIL* III p. 954, cer. XVII (a. 131): Verzoni Beusantis. — K. 1620.

25. F. **Bisius** Scenob(arbi?)
Abrud (j. Alba), *CIL* III 1266: D. M. Cassiae Peregrinae integ[r]a[e] vix. an. XXVII, F. Bisius Scenob(arbi?) Sard(ias?) coniug. b. m.

26. **Biso**
ALBUENUS MAIOE (Eoşia, j. Alba), *Dacia* VII-Vin 1937—40, 302: Seneca Bisonis. — K. 2500.

27. **Carp(i)us**
ibid., *CIL* III p. 944, cer. VIII (a. 159): Platoris Carpi. K. 1623.

28. **Dasa**
ibid., *CIL* III 1262: Aviliae Pietatis domo Aeq. vix. annis XXXX, Dasa Suttinis coniug. piiss. f. c. — K. 1634.

29 **Dcisîis**
Dâlma (j. Mehedinţi, din Drobeta), *CIL* III 14485 (=13792): D. M. Dasas Capito v. an. LV, t. p. f. p. h. s. e. — K. 1635.

30. **Dasas**
ALBUENUS MAIOE (Eoşia, j. Alba), *CIL* III p. 956, cer. XX: Dasantis Loni (fiii) qui et. . . — K. 1636.

-31. **Dasatus** Scenobarbi (sau Dasas, -tis)
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 7800: Dasati (S)cenobarbi (fii.) eq. alae Batavorum ex n. sing. stip. XV an. XXXI, Bers . . . NCENUS de[c]. ex n. eodean erres posuit. — K. 1637.

32. Aur(elius) **Dasius**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 918: D. M. Aur. Auluc[ent]us — Aur. Basianus et Dasius [bejnem. e[t] s. m. fa. curarunt. — K. 1638.

33. **Dasius** (=Dassius) Breucus
ALBUENUS MAIOE (Roşia, j. Alba), *CIL* III p. 940, cer. VII (». 142): Dassius, Dasius Breucus. — K. 1639.

an. X[L], Ael. Iulianus socer et her(es), Ael. Silvana con. be. m. f. e. — K. 1728. — Numele Tato poate fi şi celtic, Holder II 1752—3.

:95. C. Iul(ius) **Tato**
Cigmău (j. Hunedoara), *CIL* III 7880: C. Iul. Tato D(eo) et(e)rno **T.** p. — K. 1729.

96. **Tattario**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 870 (între „nomina Asianorum"). — K. 1730.

97. **Temaius**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Corn. mon. ist.* 1929, 315: Temai Dassi f. an. XX. — K. 1730.

98. **Titius** Primitius
ALBURNUS MAIOE (Eoşia, j. Alba), *CIL* p. 934, cer. V (a. 162). — *K.* 1735.

99. **Titus**
ibid., *CIL* III 1272: And(es?) Titi. — K. 1736.

100. **Titus**
ibid., *CIL* III p. 948, cer. X (a. 164): Titus Beusantis qui et Bradua; p. 949, cer. XI: Tito Beusantis qui et Bradua. — *K.* 1739.

101. **Treusenus?**
ibid., *CIL* III 7829: Tr[...] Treuseno posuit. — K. 1741. — După locul descoperirii, numele pare a fi mai curând illirie decât celtic (Holder II 1912), sau oriental (?); în orice caz pentru tema Treus- lipseşte un exemplu celtic sau illirie. Ar putea fi nume geografic, epitet al unei divinităţi.

102. **Trosius** Crispus
POTAISSA (Turda), *An. Inst. St. clas.* III 1941, 327: Herculi Invicto sacrum Trosius Crispus (eenturio) leg. V. Mac. p(iae) c(onstantis) v. l. s. m.

103. **Ţutor** Silvani
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1197: D. M. Tutor Silvan[i] [eque]s a[l]ae Bos[p.] ex n. Ill[y]r. sti[p.] XXIII vix. ann[os] XLIII h. s. [e.] — K. 1742.

104. **Ulcudius**
Zăgaia (j. Mehedinţi), *CIL* III 8021 (=1585): [. . .] interfeeta a latro. et vindicata, Ulcudius Baedari et Sutta Epicadi p. p. fii. tit. p. D. I. M. Ulcudius B(ae)dari v(i)xi. an. L. — K. 1744.

105. **Varius** Capitonis
Reşca (j. Eomanaţi), *CIL* III 8036 (=1595): Pliciae Var. Capitonis Ulpius Pulcher einer (=gener?) b. m. — K. 1745. — Nume illir?

.106. C. **Venetius** Privatus
Ostrov (j. Hunedoara), *CIL* III 1515: D. M. C. Venetius Privatus aug. col. Sa[r]miz. me[tr]opolis vixit annis L, Ulpia Patricia coniux. — Greşit trecut de K. 1541 la nomina Eomana. — Cf. Venetus.

107. **Venetus**
ALBURNUS MAIOR (Roşia, j. Alba), *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Maximi Veneti principis. — „Nume de trib întrebuinţat ea nume personal", Krahe 125. Greşit trecut de K. 1542 între Romani; probabil e un Pirust, în orice caz illir.

108. **Veranes**
ibid., *CIL* III p. 928, cer. II (a. 159): Maxsimi Veranis. — K. 1748.

109. **Verzo**
ibid., *CIL* -III 1271: Platinonis Verzonis *K.* Anao. — K. 1749.

110. **Verzo**
ibid., *CIL* III p. 936—8, cer. VI (a. 139): Dasius Verzonis Pirusta. — K. 1750.

111. **Verzo**
ibid., *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Plani Verzonis Selaietis. — K. 1751.

112. **Verzo**
ibid., *CIL* III p. 954, cer. XVII (a. 131): ab Verzone Beusantis. — K. 1752.

113. **Verzo**
ibid., *CIL* III 1269: Lavius Verzon(is). — K. 1753.

114. **Verzovia**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1217: Verzoviae Saturninae [e]q. R. f. C. Numm. Certus eq. R. augur col. Apul. patr. coli. fab. matri pos. — K. 1755.

115. **Vezpant (...?)**
ALBURNUS MAIOR (Roşia, j. Alba), *CIL* III 7825: I. O. M. sacr. Vezpant. v. s. l. m. — Nume illir, după K. 1754. Dar cf. şi dacicul Ousţjtva;, Dio Cass. LXXVII 10 (?).

116. **Vinens**
DROBETA (Turnu Severin), CIL III 14216: Siccaius Vinentis. — K. 1756.

IV. NUME TRACO-DACICE

Pentru onomastica tracică se pot consulta cu folos repertoriile bogate, deşi învechite şi cu multe lipsuri, făcuta de W. Tomaseheik *Die alten Thraker Ui* Sitz.-ber. Akad. Wien, 131, 1894, G. G. Mateescu *I Traci nelle epigrafi di Soma, EDB* I, 1923, *Nomi traci nel territorio soito-sarmatico, EDB* II 1924, *Graniţa de apus a Tracilor, Anuarul Institutului de ist. naţ.,* Cluj III, 1924—5; cf. şi în acest *Anuar,* p. 81—146.

Se admite aproape unanim de către cercetători că în materialul de nume personale în inscripţiile Daciei partea cea mai mică o formează cele tracice, sau mai bine zis traco-dacice, a căror raritate a fost relevată cu multă insistenţă şi în repetate rânduri, cu deosebire de către cei ce tăgăduesc existenţa sau valoarea numerică a elementului etnic autohton în această provincie"),

14) In ultima vreme de A. Alfoldi *Daci e Romani in Transilvana,* 1940, condus de rezultatele modeste ale cercetării elevului său Kerenyi, despre care vezi mai jos. Cf. însă observaţiile lui C. Daieovieiu, *Le probleme,* p. 26 sqq. şi *Dacia* VII-VIII, p. 456—459.

— față de abundența celorlalte nume neromane: grecești, illirice, orientale (semitice-siriene). Explicația numărului redus de nume tracice în inscripții era, natural, presupunerea că în Dacia populația traco-dacică autohtonă era extrem de puțină, dacă nu chiar cu totul inexistentă (v. mai jos, IV A). Această impresie e rezultatul unei superficiale observări a materialului documentar cunoscut, care arată că realitatea faptelor trebue să fi fost alta. Intr'adevăr, inscripțiile n'au fost cercetate cu destulă atenție și competență în materie, spre a se scoate *toate* numirile traco-dacice de'persoane atestate aici. O primă încercare, destul de târzie, în acest sens e capitolul „nomina Thracica" din lucrarea lui K. Dar ceeace a făcut el e cam departe de realitatea documentelor.

Foarte gravă e desorientarea lui K. în această compilație preliminară de nume tracice din Dacia, mai cu seamă că la graba superficială se adaugă, pe cât se para, reaua credință a tendențiozității. In cap. III p. 151—154, el dă o serie de 42 nume socotite tracice în Dacia romană: e maximum pe care-l îngădue competența sa în materie, iar la p. 213—5 câteva nume de Daci, atestate în afara acestei provincii (v. mai jos, IV A). Felul de a proceda al lui K. e cât se poate de subiectiv și puțin științific. De relevat mai întâiu omisiunea unei considerabile cantități de nume evident tracice: 26 — et pour causel! —, care n'ar fi trebuit să lipsească dintr'o lucrare ce se pretinde a fi o statistică, chiar intitulată modest „rohe Zusammenstellung", dar cu pretenția de a prezenta „die wichtigsten Tatsachen" și „den wirklichen siedlungsgeschichtlichen Sachverhalt". Se observă apoi câteva amănunte ce trădează incorectitudinea în felul de a lucra. Nume autentic și unele exclusiv tracice ca Dizo, Dades, Pirusus, relevate de Tomaschek acum 50 de ani și de Mateescu, sunt trecute la nume celtice, iar Dula, amintit de Mateescu, e pus la nume „originis ineertae". Sunt ignorate inscripții emendate după *CIL,* cu arătarea formei corecte a numelor ca Aulusanus, corectat și într'o revistă ungurească (!), precum și o inscripție apărută în altă revistă ungurească cu numele traco-dacie Mucapa, ori numele Daciscus într'o publicație recentă utilizată de autorul nostru, etc.

Astfel reușește să adune un total de 42 nume tracice în Dacia[15]) (corect 41, căci n. 1771 Gorius Stibi e Dac în Moesia înainte de cucerirea Daciei de către Romani), ceeace — cum s'a spus — reprezintă numai ²/₃ din numărul de 67 (mai apropiat de realitate) de nume traco-dacice, care sunt reproduse mai jos, cu eventuale observații necesare. Nu trebue trecut cu vederea faptul că

[15]) A. Alfoldi o. *c.* 17 se grăbea cu afirmația că „i nomi di tipo trace sono poco piu di venti. Manca dunque completamente quella „riche recolte de noms thraco-daees" chei alcuni si attendevano e supponevano".

dintre numirile cuprinse în acest capitol multe sunt de aspect sud-tracic și în parte purtate de Traci din Moesia și Tracia, cum sunt: Aulenus, Aulucentus, Bessa, Brasus, Dil[. . .], Eptala, Eptidius, Heptapor, Isius, Mucapor, Mucatra, Seuthes, Sola, Traibithus. Cf. deasemenea numele bitinic-anatolian, omis din repertorul nostru de mai jos, Affia *(CIL* III 1324: I. O. M. Asclepius et Asclep. cives Bithinum. vix an. XXX, Affia coniux b. m. p.; — K. 1806 nume grec?). Dar o parte trebue să fi aparținut populației traco-dacice autohtone: în ce măsură, nu se poate preciza deocamdată, lipsind criteriile sigure pentru a deosebi ce aparține respectiv onomasticei tracice și celei daco-getice (numele de Daci din restul imperiului roman vezi-le mai jos IV A)[16]).

1. **Aulenus**

Nova-Zagora (Bulgaria), *CIL* XVI 90 (a. 144): coh(ortis) II Gallorum Pa[nn(onicae)], in Dacia super(iore), — ex equite Auleno Her[. . . f(ilio)]..— Alfoldi *Daci e 'Romani in Trans.* 18.

2. Aur(elius) **Auluc[ent]us**

POTAISSA (Turda), *CIL* III 918: D. M. Aur. AVLVCMUS v. d. I m. VI an. XXXV, Aur. Basianus et Dasius [be]nem. e[t] sibi m. fa. curarunt. — K. 1604, 1759a propune întregirea Auluc[ent]us sau Aulutralis, Auluzanus, Aulupor; posibilă e numai cea dintâi, v. alte trei exemple pentru numele tracic Aulucentus în *EDB* I 203₁.

3. **Aulusanus**

MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 12568 = *AEM* XVI 1893, 253, n. 11, unde Cumont dă lectura corectă: [.. .] an. XV, Aulusanus eres benemerent posuit arbitranti Ingenuo. — Cf. Teglâs *Erd. muz.* XIX 1902, 265—6. Emendația a fost observată de Mateescu *EDB* I 165₃. K. 320 dă totuși la nomina Bomana: Aulus an. V ser. es?

4. Aur(elius) **Babus**

NAPOCA (Cluj), *CIL* III 866: D. M. Aurelia [Ma]r[in]a vix. ann. XVII, Aur. Marinianus fii. eius vix. anno I, m. IIII, Aur. Babus vet. pater p. — K. 1605 îl dă greșit la numele illiro-celtice. Babus e nume traco-frigian, răspândit în Asia mică și, mai ales prin sclavi, în Grecia și în restul lumii antice. Un trac Babu Tarsa *CIL* X 3527.

5. (A)elius **Balius**

MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 8064» (= 16293): Leg. XIII Gem. Elius Balius. — K. 1608 îl dă greșit la illira-celți. Numele e traco-dacic, cf. de ex. Arkwright *Journ. hell. st.* XXXVIII 1918, 56. Elementul onomostic *bal-* apare într'o serie de nume traco-dacice, ca Deeebalus. Cf. *EDB* I 225.

[16]) Vezi în această privință și părerea lui C. Daieovieiu *Le probleme* 30 si *Siebenb. im Altertum* 105 ss., nota 1.

6. Iulia **Bessa**

Farcadin (j. Hunedoara), *CIL* III 1438: Deae Nemeşi regm. Cornel Cornelianus dieifens. leeticar. et Iulia Bessa coiux eiius ex voto pouser. — K. 1760.

7. **Bithus**

Căşeiu (j. Someş), *CIL* III 829: [. . .]e Brit. [«milia]rensis [. . .]li Bithî [. . . ?de]funct[.. .]. — In indice la *CIL* III p. 2530 e eitit greşit Bithi... (=Bithyniaf). Dar e evident numele tracic Bithus la genetiv, ca patronimic al unui soldat, poate tot eu nume tracic, de ex. [Mucatra]li Bithi.

8. **Blasa.**

Vad (j. Someş), *CIL* III 7635: [D.]M. [. ..] Blasa eq. st. [. . .] Aur. Tsinta vix. [. . .]XXXI, Aur. Aeli[(. v.]. — K. 1761, Mateescu *EDB* I 224.

9. **Brasus**

APULUM (Alba-Iulia), *Arch. ert.* XXXII 1912, 274 (= *Arch. anz.* 1913, 333) Mucatra Brasi (filius). — K. 1762.

10. **Butes**

Strei-Săcel (j. Hunedoara) *CIL* III 7893: Crispina, Vet[illa] Maxima, Butes (v. n. 58). — K. 1763.

11. P. Ael(ius) **Dacianus**

NAPOCA (Cluj), *CIL* III 867: D. M. P. Ael. Traiano vix. an. XXVIII, fii. et Ael. Libero alumno v. a. [ÎL]III, P. Ael. Dacianus dec. et aedil. col. f. c. — K. 41 îl clasifică între nomina Romana (P. Aelius —). Dar dacă inscripţia e autentică (păstrată numai în mss.) şi dacă numele nu e scris sau eitit greşit de cei ce au văzut piatra (ms. Vind. dă, în loc de DACIANVS, DATIANO), poate fi un numnj derivat dela Daci, Dacia, purtat de un atohton din provincie; dealtfel textul şi numele din inscripţie sunt suspecte, şi Mommsen observă „vereor tamen ne interpolata sint tam patris quam filii cognomina; auctorem seilicet habet titulus eundem qui n. 860 pro Taviano dedit item Traianum".

12. Iul(ius) **Daciscus**

DROBETA (Tumu-Severin), *Dacia* VII-VIII, 1937—40, 353: D. M. Iulia Kalligenia vix. an. XL, Iul(ius) Daciscus v[i]x. an.[. . .] Val. vix. an. L, Iul. Pae[. . .]enus aug. col. Drub. coniug[i] pienti[s]im(a)e et ami[c]is b. m. p.

13. **Dades**

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1181: P. Ael. Antipatro Marcello eq. R. dec. col. Ap. fii. P. Ael. Antipatii a mii. et Ilvir. col. s. s., et adoptivo P. Ael. Marcelii v. e. ex praef. legion. VII Claud. et I Adiut, Dades et Filetus actor(es). 1182: Publiae Aeliae Iulianae Marcellae s. p. fii. P. Ael. Iuliani eq. R. flam. et Ilviral. col. Ap. at adoptive P. Ael. Marcelii v. e. ex praef. legg. VII CI. et I Adiut., Dades et Filetus actor(es). — K. 1633 îl trece greşit între numele illiro-celtice.

14. Aurel(ius) **Denzi**

Zutor (j. Cluj), *An. Corn. mon. ist.* 1930—1, 85—6: Aurel. Denzi (v. n. 52). — K. 1764.

15. Ael(ius) **Dia[l]es**

Pintic (j. Someş), *CIL* III 835 şi p. 1377: D. M. Ael. DIAIES vis(it) an. LXXXV e[t] posui. Aurelius DITUGENIUS filiu(s) et heres pa[t]ri carissimo b. m. — Lectura corectă a primului nume pare a fi Dia[l]es, *An. Inst. st. clas.* III 153—5. — K. 1764a.

16. Marc(us) Turrani **Dil...**

TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 1548 (în Caransebeş): Libero Patri pro salute Marc. Turrani Dil[. . .] et FI. Aeliae Nices, M. Turran. Patroclus ex voto. 1549: S. I. N. M. pro salute P. Ael. Mars(i), Hermadio, act(or) Turran(ii) Dil[. . .] v. s. 1. m. — Probabil nume bitinic sau frigian din Asia mică, dar de neam trac, cf. numele bitinic ii/Urcopiţ *Jahresh. osterr. inst.* XXVIII bbl. 107, *Inscr. Gr.* IV 112, etc, trac **AIX££EX|IIS** *Inscr. Gr.* XII 795, *MXXiJi* Tupavvoo Nsi-xaisoj *Sborn. bulg.* XVIII 1901, 778, 85, AOp. 'Aptsuiavo; itXLTpiavos *BuM. corr. hell.* XVT 1892, 441—2, etc.

17. M. **Disius**

Daciae incertae (în muzeu, Bucureşti), *CIL* III 8043 (= 1624a) : I. O. M. M. Disius G-. aug. col. Ulp. OICI botun p. — K. 1647 îl clasează între celto-illiri. Numele e sigur tracic (variantă a lui Diza), dar poate să nu fie un personaj din (ori în) Dacia, căci nu e exclus ca inscripţia să fie adusă din dreapta Dunării; iar OICI poate fi eitit Oesci, cum credea Mommaen (*CIL* 1624a).

18. Aurelius **Ditucen[t]us**

Pintic (j. Someş), *CIL* III 835 şi p. 1377: Aurelius DITUGENIUS (v. n. 15). — Emendat Ditucen[t]us în *An. Inst. st. dl.* III 153—5. — K. 1764b.

19. **Dizo**

NAPOCA (Cluj), *CIL* III 870: Dizo („nomina Asianorum"). Dizo e cu toată siguranţa nume tracic. Greşit cuprins de K. 1650 între illiro-celţi.

20. Aur(elius) **Dolens**

POTAISSA (Turda), *CIL* III 6255: Aur. Dolens mii. leg. ex voto. — K. 1765.

21. **Drebias**

ibid., *CIL* III 889: I. O. M. DREBIAS miles leg. I Ita. — In *Arch. ert.* XXXV 1915, 49 St. Teglâs citeşte: D REBIAS M LEG II ITA. — Sa.u trebue citit D. Rebulasî — K. 1767. — In orice caz inscripţia nu e din epoca lui Traian, când legiunea I Italica a luat parte lai expediţia din Dacia, Ritterling *BE* XII 1413.

22. AurCelius) **Drebias**

, ibid., *CIL* III 13768: I. Ol M. Aur. Drfebias bot. ret. — K. 1768. — Cumont *AEM* XVII 1894, 21 presupune legătură între numele Drebias şi localitatea dacică Drobeta, amintind şi un Dribalus din Pannonia. — Aurelius Drebias ar putea fi identic cu n. 21.

23. [Au]rel. (?) **Duda**

NAPOCA (Cluj), *CIL* III 874: inscripţie mutilată, în care se poate citi numele [Au]rel. Duda, tracic Mateescu *EDB* I **1802**, cf. tr. Dudis, Dydix, etc.

IV A. NUME DACICE IN IMPERIUL ROMAN

E sigur că dintre, numele tracice ale inscripţiilor din Dacia o parte a aparţinut Tracilor originari din S Dunării, şi nu se poate deosebi cu exactitate care şi câte din ele sunt purtate de Daci de neam. Faţă de această incertitudine şi de penuria izvoarelor în ce priveşte populaţia autohtonă a Daciei Traiane, pentru problema etnografică a acestei regiuni e de o însemnătate deosebită cunoaşterea elementelor originare de aici şi răspândite în alte provincii ale imperiului roman. Cu aceste ştiri vom putea avea o idee, cât de vagă, asupra destinului acelei părţi a populaţiei autohtone dacice, care s'a risipit în imperiul roman, îndată după distrugerea regatului lui Decebal, ca şi în cursul sec. II şi III.

Opinia acreditată în sec. trecut — mai ales printre latiniştii Şcoalei ardelene, apoi la învăţaţii de nuanţă roesleriană, şi (cum e firesc) la toţi cercetătorii unguri, până azi — cu privire la' soarta Dacilor după ocuparea ţării lor de Traian, e că fiii acestui brav popor au fost, chiar în a. 106, în cea mai mare parte exterminaţi, alungaţi din ţara lor sau duşi în robie la Roma, ori încorporaţi în cadrele formaţiilor auxiliare, ale şi cohorte de Daci; între hotarele noii provincii romane au rămas foarte puţini băştinaşi, o infimă minoritate, sau poate nici unul... Aceste puţine elemente n'au putut avea — după aceeaş concepţie — nici un rol în viaţa socială şi economică a provinciei romane, neaducând, astfel, nici un aport la procesul de formare a romanităţii din Dacia. Această concepţie de factură romantică[17]) are la bază fie — mai recent — o superficială examinare, fie — mai demult — o totală necunoaştere a izvoarelor documentare: texte, inscripţii şi materialul arheologic, ieşite la iveală mai ales în ultimele decenii, — ca şi viziunea de coloratură medievală şi apocaliptică a „exterminării" totale sau aproape a poporului dac, idee ce obsedează pe adversarii continuităţii daco-romane[18]).

[17]) uDie romantische Sage von der radikalen Ausrottung der Daken", C. Daieovieiu *Siebenb. im Altert.* 107.

[18]) Ideea stârpirii poporului dac e susţinută mai în urmă eu multă insistenţă de istoricul budapestan A. Alfoldi *Daci e Bomani in Transilvania* 1940, care vorbeşte cu atâta convingere de acel „sterminio dei Daci" pe care-1 consideră lucru evident, şi pe eare-1 acreditează ca pe o dogmă, justificată, între altele de impresia lui că Eomanii, în unele cazuri, „erano inesorabili e

Cunoscându-se, treptat, tot mai multe inscripţii şi material arheologic nesocotit mai demult, concepţia „stârpirii" poporului dac a început a se destrăma. Cu multe decenii în urmă, numeroşi învăţaţi români şi streini au arătat — în baza câtorva izvoare documentare şi conduşi de bunul simţ necesar oricărei cercetări ştiinţifice — netemeinicia vechei teorii care îşi propusese a reduce la nimic sau aproape nimic poporul dac, după a. 106. împotriva acestei absurde teorii a exterminării s'a ridicat mai ales recent, cu temeinice argumente, profesorul dela Cluj C. Daieovieiu, combatând-o şi dovedind contrariul pe baza unor date de ordin epigrafic, istoric şi arheologic (v. *Le probleme,* 24 şi urm. (cap. III) şi *Siebenb. im Altertum,* 102 şi urm.; cf. şi 145 ss.). Deoarece până acum s'au avut în vedere numai o parte din izvoarele documentare privitoare la sfârşitul Daciei libere şi la soarta Dacilor în imperiul roman, ar fi necesară o grupare şi o examinare în ansamblu a tuturor acestor ştiri disparate. O asemenea cercetare ar arăta cum izvoarele documentare sunt categoric împotriva teoriei „exterminării" Dacilor, teorie clădită pe cutare frază pompoasă şi necontrolată a unui scriitor târziu din antichitate, şi confirmată în viziunea artificioasă a cutărui istoric de azi, pripit şi nu arareori tendenţios. Până când se va face adunarea integrală a acestui material, nu e lipsit de interes un repertoriu cuprinzând atestările de elemente dacice sau originare din Dacia, constatate în cuprinsul imperiului roman. Un bun început de acest fel e repertoriul alcătuit de A. Dobo[19]), cuprinzând inscripţiile cu elemente militare şi civile originare din Dacia. Cu mici omisiuni[20]), sunt înregistrate (p. 97—106, nr. 1—80), în aprox. 52 atestări epigrafice 92 nume de militari, şi în alte circa 30 vreo 40 de persoane civile de origine din Dacia: natione Dacus, domo D'acia, sau din vreo localitate de aici. O mică parte dintre aceşti provinciali au nume naţionale dacice; cei mai mulţi

non conscevano pietă" (p. 22). Cu câtă satisfacţie ar fi eitit această argumentare propovăduitorii romanităţii noastre pure de acum un secol şi mai bine.

[19]) *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earimăem provinciarum pertinentes,* Dissert. Paan. ser. I, fasc. 1, ed. II 1940.

20) De ex.: Salona, *Vjesnik arh. hist. Dalm.* XLVII-XLVIII 1924—5, 58: Aurel. Max[imo? natio]ne Daco qu[i vixit an....] — Eutych[es...] benemerenti [...]; — Ulpius Dacio (mai jos n. 6); — Salona, *ibid.* 44: C. Nertonio Sperato vet. ex dec. ex Dacia, (Nertonius nume celtic); M. (H)ostilius Conconius, mai. jos VI 14.

poartă nume de cea mai bună factură romană (ca: M. Aur. Lucianus, P. Aelius Victorinus, C. Iulius Herculanus, C. Marius Gemellinus). Dar şi despre aceştia din urmă se poate spune, cu destulă certitudine, că erau în cea mai mare parte de neam traco-dacic, deşi lucrul nu se poate probă în aceeaş măsură ca pentru cei cu nume barbare. înainte de a încerca o precizare în problema etnografică a Daciei romane, trebuesc deosebite numirile personale dacice (în inscripţiile din afara Daciei), care sunt mult mai numeroase decât se crede, fiind şi mai uşor identificabile.

O asemenea încercare a făcut K. p. 213—5, care dă într'un supliment de nomina Thraciea, printre care câteva nume de Daci, şi câteva menţiuni de Daci cu nume romane. Dar şi acest capitol nu e decât o compilaţie, fără valoare, de astădată după repertoriul lui Dobo/ din care alege fără critică şi fără criteriu, o serie de nume, unele fără nici o legătură cu Dacia (ca Bazi, Dizala, Tutia). Şi aici, omisiunile (intenţionatei) sunt din cele mai grave şi numeroase, menite par'că să deruteze pe cercetătorul de bună credinţă. Va fi suficient, pentru a observa procedeele lui K., să amintim un singur exemplu: pe *Scorilo,* libertus, domo Dacus, deci un dac cu nume naţional, care-şi spune limpede obârşia etnică, K. îl trece la nomina Illyriea et Celtica (p. 213), cu observaţia foarte ciudată că e „vorba de un sclav dac în Pannonia, al cărui nume nu aparţine în cadrul statisticei sale" (!).

Vom da în acest capitol un repertoriu completat în măsura în care ne-au fost accesibile publicaţiile streine, cuprinzând numele dacice purtate de Dacii (câţiva din sec. I d. Cr.) răspândiţi în diferitele provincii ale imperiului roman şi la Roma. E un material onomastic şi de limbă, ce se poate atribui Dacilor cu mai multă certitudine şi fără primejdia de a comite grave erori, şi e un criteriu sigur pentru cel ce studiază problema istorică a Dacilor în imperiul roman şi etnografia Daciei Traiane. Acest capitol nu poate lipsi din cadrul cercetării de faţă şi trebue avut în vedere când se vorbeşte de Daci, considerând că elementele amintite mai jos sunt în strânsă legătură cu provincia noastră, fiind persoane originare de aici, în cele mai multe cazuri născute chiar în Dacia, şi cari au trăit aici o parte din viaţa lor, având legături de înrudire cu populaţia autohtonă a provinciei[21]).

[21]) Nu e locul nici timpul pentru a căuta aici mijloacele documentare menite să clarifice definitiv o problemă istorică atât da importantă ca aceea a destinului pe care l-au avut Dacii în imperiul roman şi mai ales în ţara lor de baştină cucerită de Traian. Chestiunea aceasta va putea şi va trebui să fie lămurită cercetându-se mai atent *întreg* materialul documentar: istoric, arheologic şi antropogeografic, dar mai ales cel lingvistic, prin studiul aprofundat al compunerii lexicale a limbii române (etimologiile cuvintelor obscure!), unde e încă un foarte însemnat punct neclarificat: aşa numitele elemente „albaneze" ale vocabularului nostru, şi nu pluţine cuvinte vechi, de „origine necunoscută" sau de pretinsă obârşie latină (romanică), veche germană sau veche grecească. E aici o lacună penibilă a istoriei noastre antice pe care n'au înlăturat-o variatele încercări făcute de filologi de a lexplica din latină, greacă, germanică, ori graiuri „turco-tatare" o sumă de cuvinte autentic şi străvechi româneşti (preslave), care nu pot veni decât din fondul nostru autohton, prelatin, si ca atare traco-dacic.

1. **Aptasa**
ROMA, *CIL* VI 28848a: L. Vibio Zurozi, Aptasae filio.

2. Aelius **Bitus**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 al2 (a. 144) : Aelius Bitus Napoca, miles Leg. III Aug. — K. 2508.

3. **[. .. ? B]itus**
ibid., *CIL* VIII 18085 f6: [. . . *1* B]itus, Napoca, aqu(ilifer), leg. III Aug.

4. **Butus**
Dalgodeltzi (Bulg.), *CIL* XVI 13 (a. 71): Tutio Buti f(ilio), Dacus.

5. [Aur(elius) **Calminus**
ROMA, *CIL* VI 32563 fr. 1—3, 9 (=2388): Aur. Calminus d. Malve (miles praetorianus). — K. 2509.

6. Ulpius **Dacio**
SALONA (Dalmaţia), *CIL* III 1305S (=9424): D. M. Ulpio Dacioni, Aurelia Victorina marito b. m. p.

7. **Daciscus**
TOMI (Constanţa, din Valul lui Traian), *CIL* III 7573: [. . .] Mefati munus supplevit Pia et Daciscus fratres filii eius memoriae gratiam posuerunt.

8. **Dacus** şi **Dacia**
Ca nume personal sau ea signum, e purtat de mai multe personaje, aprox. 12, în diferite regiuni ale imperiului roman, K. p. 213—4 după Dobo p. 101—106: Q. Decimius *Dacus* (v. Mocazia), Val. *Dacus* D(obo) n. 39, Aurel. Lneianus *Dacus* (n. 42), P. Aquillius P. 1. *Dacus* (n. 54), *Dacus* insularius (n. 55), Pontienus Samar. *Dacus* (n. 56), Fortunatus qui et *Dacus* (63), C. Aulus C. O. l(ib.) *Dacus* (64), *Dacus* (66—68), L. Avilius *Dacus* (69); Dacia: Vibia *Dacia* (v. Zurozis), Nonia *Dac(ia)* (73), Julia *Dacia* (74), *Dacia* (76); aproape toţi Dacus şi Dacia trebue să fie din Dacia Traiană, şi de sigur cei mai mulţi din ei de origine etnică Daci, romanizaţi, păstrându-şi distinctivul obârşiei lor ca ethnicon sau ca supranume.

9 **Decibalus**
AMBOGLANNA (Birdoswald, Britania), *CIL* VII 866 (=539): D. M. Deciba[l. . .] DIEPI[. . .] et BRAE[. ..] ST. AXET[. . . . .] frat[.. .?]. —E fără îndoială un ostaş din cohorta I Aelia Dacorum, care-şi avea garnizoana aici. Despre această unitate de Daci, înfiinţată de împăratul Hadrian, v. B. Mitrea *Eev. ist. rom.* IX 1939, 269, cu literatură. —

Numele daco-gatic Decebalus, devenit celebru prin eroul național al Dacilor, se întâlneşte şi în teritorul traco-getic din dreapta Dunării, purtat da localnicii de aici: Nieopolis ad Istrum *CIL* III 7437 I,, (=6150): Crescens Deceb(ali), lângă Târnovo *Bull. Inst. arch. bulg.* VIII 1934, 94—97, n. 1, fig. 81, 1: AixE^aXo; AtxsSou, Durostorum *CIL* III 7477: Valerius Decibal(us), P. Nicorescu *Bisexarchus* (An. Acad. Kom., secț. ist. III, XIX, 15) p. 212 (=Lambrino *Bev. ist. rom.* X 1940, 334): Dicebalus exarchus (sec. IV). — Exemplele de persoane cu numele Decebalus, amintite mai jos, sunt mai curând Daci din stânga Dunării, de^ât Traco-geți din Moesia.

10. Sex. Rufius **Decibalus**
EOMA, *CIL* VI 25572: D. M. Sex. Rufio Achilleo vix. m. VII, d. VIII, Sex. Eufius Decibalus fii(io) dulcissimo fee. — Mateescu *EDR* I 224—5.

11. **Decebalus**
EOMA, *CIL* XV 2797 (amphora Testacc), DECIIL. — Cf. *EDR* I 217.

12. **Decibalos**
LATIUM (în apropiere de Via Latina), *Amer. journ. arch.* XXXVII 1933, pl. XXVIII r. 89, p. 228: AsxtgaXos unul dintre *tepoi* Pav-xot, într'o listă de mystae.

13. Iul(ius) **Decibalus**
SAVAEIA (Pann. sup.), *CIL* III 4150 I,: Iul. Decibalus, curialis (a. 188).

14. **[. . . ? Dejobus**
EOMA, *CIL* VI 32536 dll,,: [. . . ? De]obus, Zerm(i)z(egetusa), (miles praetorianus). — K. 2510. Mateescu *EDB I* 97, 124.

15. Ael(ius) **Dida**
Denton-Hall (Britania), *Journ. rom. st.* XXVII 1937, 247 (=Ann. epigr. 1938, 118): Coli(ors) T Dacor(um), (centuria) Ael(i) Didae.

16. **Diuppaneus** qui Euprepes
EOMA, *CIL* VI 16903: Dis Manibus MVPPANEVS qui Euprepes, Sterissae f(ilius), Daeus, v. a. XVIII, optumus, sanctissimus, pientissimus, fidelissimus, sub hoe titulo situs est. P. Atilius Philetus karissimo suo b. m. fecit. —• Mateescu *EDB* I 226. — K. p. 214.

17. **Drilgisa**
EOMA, *CIL* VI 1801: Natoporus et Drilgisa aviae (v. Ziais, n. 35). — Mateescu *EDB* I 103—4. K. p. 214.

18. **[EJptacentus**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 e4 (a. 144): [E]ptacentus Nap(oca), vi[etimarius?] leg. III Aug. — Emendat de Mateescu *EDR* I 147,. Greşit trecut de K 2430 Placentus, nume roman, după Dobo, p. 102, n. 46.

19. **Gorius**
NICOPOLIS ad Istrum (Bulgaria), *Journ. rom. st.* XXIX 1939, 28: cohort. Musulamiorum, pediti Gorio Stibi f(ilio), Dacus (a. 88). — E un Dac din Moesia cf. Alfoldi *l. c.* 29—30, şi Tutius, n. 34.

20. **Mocazia** Helpis
EAVENNA, *CIL* XI 28: P. Arrius P. f. Montanus, Mocazia Helpis uxor, P. Arrius Pollux, Q. Decimius Dacus opt. de III Pinnata, Mocazia Iucunda [...], P. Arrius P. 1. Primigenius, P. Arrius P. 1. Castor. — K. p. 214. — E o familie de Traco-daci, probabil originară din Moesia dunăreană, regiunea Nieopolis ad Istrum, ca şi Gorius n. 19, cum presupune pe bună dreptate A. Alfoldi *Journ. rom. st.* 1. c.

21. **Mocazia** Iucunda
ibid., v. n. 20.

22 P. Aelius **Mucatra**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 a20 (a. 144): P. Aelius Mucatr[a, Nap(oca)], miles leg. III Aug. — întregirea [Napoca] e îndreptățită de faptul că toți soldații din această inscripție, purtând nume tracice care mai pot fi citite pe piatra deteriorată: doi Bitus, Eptacentus, Tarsa, sunt din Napoca, adică din regiunea acestei localități, cf. Daicoviciu *La Transilvania nell'antichità* 1943, 98.

23. **Natoporus**
EOMA, *CIL* VI 1801: Natoporus et Drilgisa **aviae (v. Ziais,** n. oo). — K. p. 214.

24. Aurelia **Piactu**
HEEACLEA LTNCESTIS (Monastir, Maced.), *CIL* III 14406a: D. M. Aurelius Saza (?) centenarius PELECE hie iacio [q]ui vixi annis [q]uin[qu]aginta et militavi annis XXX et sum natus in provincia Dacia et militavi inter e[q]uites catafractarios Pictavensis suceura Eomani prop ositi, Aurelia Piactu coniux oVI posit titulo benemerenti caro marito. — K. p. 215. — Numele Saza e citit de Mowat DAZA, care e nume specific illirie; în acest caz poate fi din regiunea illirică din Vestul Daciei Aureliane. Cf. totuşi o femee din Dacia Traiană cu numele Sassa, n. 27.

25. **Pieporus**
EOMA, *CIL* VT 1801: Ziai Tiati fii. Dacaia, uxon Piepori regis Coisstobocensis. — K. p. 215. Mateescu *EDR* I 102—3.

26 Iul(ius) **Pi[. • .]tinus**
TITNNOCELTJM (Burgli-upon-Sands, Britania), *CIL* VII 944: Iul. Pi[. . .]tinus cives Dacus. — Dobo p. 104, n. 61.

SCAEBANTIA (Pann. sup.), *CIL* III 1435515. Hilarus L. et T. Semproniorum nat. Dalmata an. LXXXX et Sassa coniun(x) et conliberta nat. Daca LXX, h. s. s., Flaccus filius parent[i]bus pos[ui]t. — K. p. 215. — Cf. şi Saza (Daza?), mai sus n. 24.

AQXJINCTJM (O-Buda), *CIL* III 13379+p. **232821;** ,...il, Eessati libertus, domo Dacus, an. IXXXXX h. s. **e.,** item Annamae coniugi viv. et Mattoni filiae vivae t. p. Quintus et Ancula[t]a fiii patri pientissimo b. m. — Dobo p. 104, n, 58. K. p. 213 îl clasifică între numele illiroceltice, deşi vede bine că Scorilo **e** un libert de neam dac, din Dacia, eu autentic nume dacie.

29. Iulia **Sisi**
EOMA, *CIL* VI 2696: D. M. Aur. Domitianus nul. elior. Vilii prt. (centuria) 'Fe[s]ti vix. an. XXXX, mii. an. XVII, nat. Dacus, Maximus

Marinianus et Iulia Siai dolens b. m. f. — Mateescu *EDB* I 171—2. Soție sau fiică a unui pretorian din Dacia, Iulia Sisi, cu cognomen trac, e foarte probabil şi ea din aceeaş provincie şi de acelaş neam.

30. **Sterissa**
EOMA, *CIL* VI 16903: Diuppaneus qui Euprepes, Sterissae f(ilius), Dacus. — K. p. 215. Pentru numele Sterissa v. Mateescu *EDB* I 226.

31. **Stib(i)us**
NICOPOLIS ad Istrum (Bulg.), *Journ. rom. st.* XXIX 1939, 28: Gorio Stibi f(ilio) Dacus.

32. T. Flavius **Tarsa**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 al6 (a. 144): T. Flavius Tarsa, Nap(oca), miles leg. III Aug. — *K.* 2515.

33. **Tiatus**
ROMA, *CIL* VI 1801: Ziai Tiati filiae Dacae. — *K.* p. 215. Dobo p. 106, n. 80. Mateescu *EDB* I 102.

34. **Tutius**
Dalgodeltzi (reg. Lom, Bulgaria), *CIL* XVI 13 (a. 71): veteranis, qui militaverunt in classe Misenensi, — Tutio Buti f(ilio), Dacus. — K. p. 215. Cf. n. 19.

ROMA, *CIL* VI 1801 (=ILS 854): D. M. Ziai Tiati filiae, Dacae, uxori Piepori regis Coisstobocensis, Natoporus et Drilgisa aviae caris-s(imae) b. m. fecer. — K. p. 215. Mateescu *EDB* I 99—102.

36. L. Vibius **Zurozis**
ROMA, *CIL* VI 28848a: D. M. L. Vibio Zurozi, Aptasae filio, Vibia Dacia mater infelicissima b. m. fecit, v. a. VIII, m. II, sibi et suiş posterisq(ue) eorum. — IC. p. 215.

37. M. Aur(elius) [. . .]**sprio**
ROMA, *CIL* VI 32624 d26: M. Aur. M. f. Ulp. [...Jsprio, Zermi(zegetusa), (miles praetorianus). — Dobo p. 98, n. 14a. — [...Jsprio poate fi sfârşitul unui nume traco-dacic ce nu se poate întregi din lipsa unei analogii.

V. NUME ORIENTALE
(Semiți (Sirieni), Egipteni, Iranieni)

Cf. repertoriile de nume: *semitice:* Heinz Wuthnow *Die semitischen Menschennamen in griechischen Inschriften imd Papyri des vorderen Orientsl* (Studien zur Epigraphik und Papyruskunde, Fr. Bilabel, I 4 Leipzig 1930), *egiptene* (în papyri): Fr. Preisigke *Namenbuch enthaltend alle griechischen, lateinischen, ăgyptischen, hebrăischen, arabischen . . . Menschennamen. . .* Heidelberg 1922, *iraniene:* Ferd. Iusti *Iranisches Namenbuch* Marburg 1895.

Se admitea, în general, de toți cercetătorii, că în Dacia romană elementele orientale (în special Semiții) aveau o importanță covârşitoare şi în orice caz mai mare decât localnicii Traco-daci, nu numai în viața religioasă, ci chiar în compunerea etnică

a masselor populației, existând aici mulțimi compacte de colonişti veniți din Asia. Dacă în ce priveşte religia — care e legată în mare măsură de curentele culturale, fiind în bună parte condiționată de moda timpului — „orientalismul" Daciei trebue admis ca real[22]), până când s'ar dovedi contrarul, nu se poate spune acelaş lucru despre elementul etnic oriental atestat în inscripțiile Daciei, şi care, în realitate, e mult mai redus decât te-ai aştepta în această provincie atât de . . . orientală[23]). Până acuma a lipsit un repertoriu critic al numelor orientale din Dacia, din care să se vadă numărul lor real, iar încercarea lui K. nu e decât o schiță provizorie, de foarte redusă valoare. Materialul expus sub titlul „nomina orientalia" (p. 183—189, n. 2126—2187) oglindeşte mai bine decât celelalte capitole desorientarea autorului în această materie.

Din numărul de 67 nume socotite „orientale'' de K., trebue să se scadă cel puțin 29, între care multe nume bune romane, purtate de persoane ce nu par de loc a fi originare din Asia (Bassus, Baslsa, Basianus, Marinus, Marina etc), sau nume tracice (Melgidianus, Tarse, Zorn...). Din repertoriul lui rămâne un număr real de nume orientale de 38; la acestea se adaugă alte 17 omise de autorul nostru sau greşit clasificate între cele greceşti: rezultă deci în total *55 nume de orientali.* Greşala de calcul a lui K. e deci: 29 neorientali -)-17 orientali omişi, în total 46 față de 38 orientali clasați ca atare corect-; socoteala lui nu atinge nici măcar pe jumătate măsura realității.

Aducând, deci, pe cât posibil, numărul orientalilor la justa lui valoare, se observă — contrar opiniei răspândite până acum şi datelor eronate ale lui K. — că elementul oriental în inscripțiile Daciei era mai redus decât cel traco-dacic: față de 67 nume traco-dacice, apar numai 54 orientale. Astfel raportul e tocmai invers decât ar rezulta din socotelile tânărului cercetător ungur, încât nu poate fi vorba de mase mari de orientali, mai ales Semiți (Sirieni) în Dacia, ci de un număr destul de redus de asemenea elemente, şi — în schimb — de o puternică modă orientală, mai ales în religie (divinități şi culte semite-persane), ceeace însă nu e un fenomen specific numai pentru Dacia, ci e general în imperiul roman, în sec. II-III (C. Daieovieiu, *o. c.* p. 144).

In privința originii etnice a numirilor „orientale" (asiatice şi africane) se poate fixa o împărțire pe neamuri: 4 iraniene (Ari-

22) Oct. Floca *I culți orientali nella Dacia,* în *EDB* VI 1935, 204 239.
23) Clar a zărit acest „orientalism ca modă trecătoare lipsită de rădăcini prea numeroase în fondul etnic al provinciei C. Daieovieiu *Siebenb. irn^Alt.* p. 143 şi urm.

mo, Arzakeios, Farnax 2), 3 egiptene (Arphocras, Hammonius, Sarapio), iar restul de 48 semitice (în deosebi Sirieni).

1. **Addebar** Semei
AMPELITM (Zlatna, j. Alba), *CIL* III 1301b: I. O. M. D. et Deo Comma[g]eno, Aurel. Marinus [et] Addebar Semei et Oceanus Socratis sacerdotes v. 1. p. — K. 2126.

2. **Alapatha**
POEOLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* XVI 68 (a. 120): Hamasaeus "Alapatha f. Palrnyr(a). — K. 2127.

3. Aur. **Arimo**
MICIA (Veţel, j. Hunedoara), *CIL* III 12565: Hercul. et Silvano ve-xil(l)atio 1. XIII G. Ant. I. Aur. Arimo v. m. p. immuni(s). — Greşit trecut de K. 1857 între numele greceşti. E mai curând asiatie-iranian, decât eventual numele greco-macedonean 'Api;j,|ia (*EDB* VIII 173), care încă poate fi de origine asiatică.

4. Iul. **Arphocr[as]**
Sânmiclăuş (j. Cluj), *CIL* III 6254: Iul(ius) Arpoehrfas] Aug. mun. ,. . Ael. H. . . . mar. . . nt. . . . — Nume egiptean, clasificat de *K.* 1859 între Greci cu observaţia că „s'a putut răspândi şi în afara Egiptului".

5. **Arzakeios**
ALBURNUS MAIOR (Roşia, j. Alba), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 302: âyjinjxjii»; 'Apţccxei *oc)* Asi Napvjv(}> su^v

6. **Bannaeus**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693: Ael. Bolhas Bannaei (filius).

7. Aur. **Barbarcas**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Corn. mon. ist.* 1929, 315: D. M. Au[r](eliu)s Barsemia vix. annos XV, Ael. Artimidora et Aur. Barbar-cas filibus (?) et fratri Me. . . — Lectura corectă e Bar<bar>cas, forma numelui fiind *Barcas* (Daieovieiu). — K. 2128.

8. Lu(cius) Maximus **Bars . . .**
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250: Lu-(cius) Maximus Bars(emon?), saeerdos. — K. 2129.

9. Au[r](eliu)s **Barsemia**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Corn. mon. ist.* 1929, 315 (cf. n. 7). K. 2130.

10. **Barsimsus**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* XVI 107 (a. 157?) ex pedite coh. I Vindelicor(um) (miliariae), Barsimsus (Barsimius?), Callistenis f., Caes(area). — K. 2131.

11. Aur. **Bassinus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1108: Deo Soli Hierobolo Aur(elius)-Bassinus dec. col. Aquens. sacerd. numinum v. s. **1.** m. — K. 2147. Iar-liibol-Hierobolus e divinitate palmireană, cum observă K., şi de aceeaş origine poate fi preotul lui, care poartă nume curat roman.

12. M. **Bassi(us)** Marinu(s)
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250 (cf. n. 18). — K. 2150.

13. P. A[e]l(ius) **Bericio**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587 (cf. n. 48). — K. 2132.

14. Ael(ius) **Bolhas**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693: Ael. Bolhas Bannaei vet. ex. n. Palmur. (cf. n. 53). — K. 2151.

15. Ael(ius) **Boraeas**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 14216: Ael. Boraeas Zabdiboli mii. ex n. Pal. vix. arm. . . . et Valeriae . . . —• K. 2152.

16. G. Iulius **Farnax**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 986: Auribus Aesc[u]lapi et Hygiae et Apollini et Dianae G. Iulii Dius, Farnax, Irenicius fratres, Aug. munic. Aur. Apli p. s. s. p., Pres. II et Condi. cos. (a. 180). — K. 1967 îl clasifică între „nomina Graeca", pentru motivul că <I>apvaM7]5 a trecut şi în onomastica grecească.

17. Aur(elius) **Farnax**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 7688 (cf. n. 16). — *K* 1966.

18. Maximus **Gora**
SARMIZEGETUSA (Grădişte j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250: . . . m______/ . . . p. . . / [Pa]lmyr . . . / [I]abraen(us) Fl(orus?), M. Bass(ius) Marinu(s), [Max]imus Gora, Lu(cius) Maximus Bars(emon?) s[ace]r-dot(es) templum ex suo fecer(unt). — K. 2153.

19. M. Fl(avius) **Guras**
Caransebeş, *CIL* III 7999: D. M., M. FI. Guras Iiddei (filius) [op]tio ex n. Palmur., [vi]xit ann. XXXXII, mii. [an]n. XXI, Ael. Habib(is) . . . tif. elt h. b. m. p. (urmează un rând de text în limba palmireană). — K. 2154.

20. Ael (ia) **Habib(is)**
Caransebeş, *CIL* III 7999 (cf. n. 19). — *K.* 2155.

21. **Hamasaeus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* XVI 68 (a. 120): Hamasaeo Alapatha f(ilio) Palmyr(a). (veteran din Palmyreni sagittari, cf. Dai-eovieiu *Dacia* VII-VIII 1937-^0, 329—30).

22. P. Aelius **Hammonius**
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *An. Inst. st. ci.* 1928—32, I 84: [I.] O. M., Iunoni [M]inervae, diis [c]onsentibus, Saluţi, Fortu-nae [r]educi, Apollini, Dianae v[ict]rici, Nemeşi, Mercurio, Hereuli, Soli invicto, Aesculapio, Hygiae deabusq(ue) immortalib(us), P. Aelius Hammonius [I]un(ior), proc. Aug. — Clasificat de K. 1973 între nomina Graeca.

Harphocras v. Arphocras

23. **[I]abraen(us)** Fl(orus?)
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250 (cf. n. 18). — K. 2156.

24. **liddeus**
Caransebeş, *CIL* III 79,99: M. FI. Guras Iiddei (filius). — K. **2158.**

25. Aurelius **Manneus**
Tihău (j. Sălaj), *CIL* III 838: Ti[b.] Ann[i]us (sau T[e]r[e]n|ti]ug) Marcellus [et A]u[r]e[l.] Man[ne]us [et] Mestrinius [FJirminus [et A]ur.

[Vie]tor [et] Paeutianus [et] Maximus d(ederunt). Aurelius Manneus princeps po[s.]. — K. 2159.

26. **Nai,** Ituraeus
(Ungaria), *CIL* XVI 57 (a. 110, cf. n. 45). Ca fiu al unui veteran din ala Ituraeorum din Dacia, poate fi considerat ca făcând parte din populația acestei provincii, cu toate că diploma a fost găsită în Ungaria.

27. Iuni(us) **Nedym(us)**
Zlatna (j. Alba), *CIL* III 1296: I. O. M. sacrum, luni. Nedym. K. 2166 cf. semiticul eSsiiNog.

28. Aur(elius) **Paeutianus**
Tihău (j. Sălaj), *CIL* III 838 (cf. n. 25). — K. 437a îl dă între nomina Romana, cu Aurelii. Pare a fi nume oriental (egiptean romanizatf).

29. Aelia **Phamp ...**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587 (cf. n. 48). — K. 2047 propune întregirea *Phamp[hile],* scriere greşită a gr. IIa[itţ>t/».ii Dar se poate să fie un nume semit, cf. <i>a[i.

Pharnax, v. Farnax.

30. **Ramus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* III 837: Salmas Rami (filius). K. 2166a.

31. Septimia **Saba[tia]**
Petroşani (j. Hunedoara), *DolgozatoJc Erd.* VII 1916, 2 p. 73: .../vix. an.../ Septimiae Sabaftiae] vix. ann. IIII, C. Septimius Constans fratri et uxori eius et nepti b. m. f. e. — K. 2167.

32. **Salmas**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* III 837: ...an. X.... / f. vix. an. V.../ Salmas Rami ex n(umero) P(almyrenorum) coiu[g]i et filio b. m. — K. 2168.

33. C. Valerius **Sarapio**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1003: Dianae Reginae C. Val. Sarap. v. 1. p. — 1054: [I], O. M. G. Val. Sarapio, a Carpis liberatlus pro salute sua et suorum v. 1. p. — K. 2068, 2069 (nomina Graeca).

34. **Semeius**
AMPELUM (Zlatna, j. Alba), *CIL* III 1301b: Addebar Semei (filius).

' Gherla (j. Someş), *CIL* III 12541: [P]ro salute [L]ucilia[e] Mus[a]e Felicis n. (uxoris) Florentinus et Suriacus. — K. 2170.

36. **Suri[l]l.. .**
Blandiana (s. Cârna, j. Alba), *CIL* III 12561: .. . onis / . . . Suri[l]l./. . . pos. — *K.* 2171.

37. Aurelia **Surilla**
MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 6267: D. M. Aur. Maurus veteranus chor. Comagenoru. vix. an. L, Aur. Primanus vix. an. XVIIII, Aur. Surus milis n. M. M. vix. an. XX, Aur. Eustina vix. an. bs. (?) XVII, Aurelia Surilla mater p. p. f. b. m. — K. 2177.

38. **Surillio**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693 (cf. n. 53). — K. 2172.

-39. Aur(elius) **Surus**
MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 6267: Aur. Surus milis n(umeri) M(aurorum) M(iciensium) (cf. n. 37).

40. Ael (ia) **Syra**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 976 (ef. n. 43). — K. 2178.

41. Flavia **Syra**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1162: ... [S]alv[i]us Aug. col. Apul. pro salute sua et Flaviae Syrae coniugis et C. Val. Flaviani fiii et omnium suorum ex voto posuit. — K. 2179.

42. **SyrilHo**
Petroşani (j. Hunedoara), *Dolgozatok Erd.* VII 1916, 2 p. 75: D. M. Syrillioni aedituo qui vix. a. LXXVIII, Liberalis Augg. lib(ertus) a com(mentariis) et Ael. Victoria patri b. m. — K. 2173.

43. P. Ael(ius) **Syrus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 976: Aesculapio et Hygiae P. Ael. Syrus Aug. m. Sep. Apul. et Val. Severa coniux et Ael. Syra filia ex **voto** porticum per pedes XXX [f.]. — K. 2180.

44. **Tarasus**
APULUM (Alba-Iulia), *Arch. £rt.* XXX 1910, 179 (*—Ann. Epigr.* 1910, 152): D. M. Zenoni Tarasi, miles n(umeri) Germ. vix. an. XXXIII, Iulia marito pientissimo.

45. **Thaemus**
(Ungaria), *CIL* XVI 57 (a. 110): alae I Aug(ustae) Ituraeor(um) (in Dacia), ex gregale Thaemo Horati f(ilio), Ituraeo, et Nai f(ilio) eius et Marco f(ilio) eius et Antonio f(ilio) eius. — Cf. n. 26.

46. P. Ael(ius) **Theimes**
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *CIL* III 7954: Diis patriis Malagbel et Bebellahamon et Benefal et Manavat P. Ael. Theimes IIviral. col. templum fecit (a) solo et inpendio suo pro se suisq(ue) omnibus ob pietate ipsorum circa se iussus ab ipsis fecit et culinam subiunxit. — K. 2181.

47. P. Ael(ius) **Theimes** (s. Themes)
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *CIL* III 1472: D. M. P. Ael. P. fii. [P]a[p.] Themeti ve[t.] et IIvirali col. Sarm. [vix. ann.] LXXXVIIII et Aeliae [...] vix. an. LXXI et P[______] leg. XX victric. [. ..] P. Ael. Senec. gener. — K. 2182. Cf. n. 48.

48. P. Ael(ius) **Theimes**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587: D. M. [P. A]el. Theim[es v]et(eranus) ex (centurione) c[oh.. . .] et Ilvirfalis c]ol. D[ac] Sarm[iz.] vixit ann(os) LXXXVIII [et] P. A[e]l(ius) Bericio vixfit] ann(os) XV [e]t [P. A]el(ius) Zabdibol [vixit] ann(os) XI et A[el]ia Phamp.. . — *K.* 2183. Cf. n. 47.

-49. P. Ael(ius) **Theimes**
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *CIL* III 7896; Aesculapio et Hygiae P. Ael. Theimes. — K. 2184.

50. Aurel(ius) **Themaes**
Ilişua (j. Someş), *CIL* III 804: D. M. Aurel. Themaes librar(ius) al(a)e Fronto(nianae) vixit annis L, et Aelia Iulia coiug(i) (=coniux), et

Aelia Pupula vixit annis II. Aurel(i)us Thementianus filius parentibus bene merentibus posuit. — K. 2185.

51. Aurelius **Thementianus**

Ilişua (j. Someş), *CIL* III 804 (cf. n. 50). — K. 2186.

52. M. Cocceius **Themo**

Deva, *CIL* III 1346: I. O. M. M. Cocceius Themo v. s. 1. m. — K. 2087 intre nomina Graeca, socotindu-1 variantă grafică a lui **TE(.KOV** In realitate e o variantă a numelor semitice-siriene Themaes, Theimes, Tliemes.

53. Ael (ius) **Tiiadmes**

POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693: D. M. Ael. Tiiadmes Palmura vix. an. VIII, Surillio vix. an. XXV, Kufina vix. an. XX, Ael. Bolhas Bannaei vet. ex n. Palmur. et Ael. Domestica coniux aeius posuerant filiae pientissime et culcme (!) et liberto et menesteriis b. m. — K. 2186a.

54. **Zabdibol**

TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 14216: Ael. Boraeas Zabdiboli (filius). — K. 2186c.

55. [P. A]el(ius) **Zabdibol**

Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587 (cf. n. 48). — *K.* 2186b.

VI. NUME CELTICE

Pentru numele celtice v. în general vechiul şi excelentul tesaur al resturilor de limbă celtică alcătuit de A. Holder *Alt-celtischer Sprachschatg* I-III, Leipzig, 1896—1914, care e şi un extrem de bogat repertoriu de nume personale. Trebue însă utilizat cu precauție în legătură cu materialul de numiri din afara teritoriilor cu populație celtică, întrucât cuprinde un mare număr de nume de locuri şi persoane de altă obârşie, mai ales — în ce ne priveşte pe noi — illirice şi tracice.

In compunerea etnică a populației din Dacia intră, într'o propoziție mai redusă decât celelalte, şi elemente celtice, care pot fi identificate după numele din inscripții. După rezultatele cercetărilor de filologie comparată şi cu ajutorul materialului onomastic destul de abundent, numirile celtice se disting destul de uşor de către alte sisteme de nomenclatură, cum ar fi cel illirie, cu care de obiceiu sunt aduse în legătură (din cauza amestecului de populații illiro-celtice în Pannonia, Noricum, Veneția etc), sau chiar confundate de către unii cercetători. In ce priveşte Dacia Traiană, Celții pot fi net separați de către alte elemente etnice, şi afară de câteva cazuri izolate, nu rămâne nici un echivoc asupra numelor celtice şi a celor illire.

In repertoriul lui K., cap. II, p. 136—150, n. 1591—1759 şi p. 212—3, n. 2497—2506, sunt confundate şi amestecate numele de persoană celtice cu cele illirice din inscripțiile Daciei (mai sus, **p.** 198). De aceea e necesar un nou repertoriu, critic, al numelor de Celți (originari din Gallia, Belgia, Britania, Spania, Noricum, Pannonia, etc). Totalul numelor celtice e de 51 (nu toate sigure, unele destul de dubioase), dintre care 41 sunt cuprinse, iar altele 12 sunt omise din listele de nomina Illyrica et Celtica ale lui K., din obişnuitele motive: necunoaşterea unei părți din materialul epigrafic şi graba superficială cu care a fost alcătuită întreaga lucrare. — Numărul relativ redus de Celți în inscripțiile Daciei se explică şi prin depărtarea geografică a regiunilor celtice din centrul şi apusul Europei față de Dacia, unde elementele celtice erau în cea mai mare parte venite din Pannonia învecinată, atât persoanele civile, cât şi cele militare.

1. **Adcobrovatus**

POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VTII, 1937—40, 331: pediti M. Ulpio Adcobrovati f(ilio) Novanticoni, Rati(s). (a. 106). — K. p. 212.

2. Ae(lius) **Aeticua(?)**

Domneşti (Bilac, j. Năsăud), *An. Com. mon. ist.* 1929, 308: I. O. M. et M(inervae?) [p]ro salute Ael(i) Mari fl(aminis) col(oniae) **[c]on**duc(toris) pas(cui) et salina(rum), Ae(lius?) Aeticua(?) gener(?) v. s. 1. m. — *K.* 1591. — Nume celtic?

3. **Aia** Nandonis

POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: D. M. Aia Nandonis vixit annis LXXX, Andrada Bi[t]uvantis vix. anis LXXX, Bricena vixit anis XL, Ius[t]a vixit anis XXX, Bedarus vixit XII, pos(t) obitum ei Herculanus libertus patrone benemer. — K. 1592. — Bedarus e nume illir, cf. III 19.

4. Ulpia **Amadusa**

Unguraş (j. Sălaj), *CIL* III 840: [... eq. al.] Sil. vix. an. XLVI, Arrun[t]ius Lucilianus fii. vix. an. XVIII, Arrun[t]ius Latinus [f]il. vix. an. V, Ulpia Amadusa coniux b. m. p. — K. 1593.

5. Claudia **Amba**

Reşca (j. Romanați), *CIL* III 1593: D. M. Claudia Amba vix. **annos** XX, fecit in Dacia a. V, CI. M[o]ntanus imm. ex u. Snr. sag., pat. eius fecit. — K. 1594.

6. **Andrada**

POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Andrada Bi[t]uvantis (filia), (cf. n. 3). — K. 1596.

7. Au(relius?) Reatinus **Birsi**

Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. 6sterr. Inst.* V 1902, Bbl. 107: (= *CIL* III 13766 + 13767): Au(relio?) Reatino Birsi.

8. **Bituvans**

POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Andrada Bi[t]uvantis (filia). — **K. 1621.**

9 Bl***I.C6U3**

' POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Bricena (cf. **n. 3).** — K. **1622.**

10. **Busturio**
Palatovo (reg. Dupnița, Bulg.), *Klio* XXX 1937, 188 (a. 164): Cohor-t(is) I Batav(orum) (miliariae), [in Da]cia Porolissensi — ex pedite-Sexto Busturionis f(ilio) Pann(onio).

11. **Cavon(?)** Vernuleius
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1037: I. O. M. Cavon(?) Vernuleius-veter. leg. XIII G. leg. ex de. vot. sol. — De origine celtică, după V. Christescu *Ist. milit. a Daciei* 1937, 212.

12. **Cittius** Ioivai(?)
Ilişua (j. Someş), *CIL* 807: D. M. Cittius Ioivai (?), eq(ues) al(ae)-Fro(ntonianae), s(tipend.) XVI, vix(it) [an]nos XXXVI, Iustus e(ques). a(lae) e(iusdem) her(es) et frater f. c. — K. 1625.

13. C. Urbici(us) **Condunus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1204: D. M. C. Urbici. Condunus m. L. XIII G. s. IX, v. a. XXX, Urbieia Ingenua v. a. XX, Urbic. Senil. v. a.-X, P. Urb. Spec[t.] f. b. m. — K. 1630.

14. Ulp(ius) **Congonius**
ibid., *CIL* 1203: D. M. Ulpiae Constantinae quae vixit annis XVI, men-sib. VIIII, Ulp. Congonius vet. ex dec. et Aelia Valeria parentes in-felicissimi filiae pientissim(ae). — K. 1631. — Un M. (H)os[t]ilius-C[o]nconius ex Daci[a], *CIL* VIII 19099 (Numidia).

15. **Cotu,** Successi f(ilia)
Şeica mică (j. Târn. mare), *CIL* III 966: D. M. Cotu Successi f(ilia) cives-Korica, vix. an. LV, CI. Elatinus posuit coniugi benemerenti h. s. e. — K. 1632.

16. **Cuupitus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1243: Seccia Cuupiti filia. — Holder-I 1197—9: Cupitus(?).

17. Iu(lius) **Deiotarus**
ibid., şi MICIA (Veţel, j. Hunedoara), *CIL* III 12615 (= 80652»' = 1629⁾): Leg. XIII Gem. Iu(lius) Deiotarus. — K. 1645.

18. Cl(audius) **Elatinus**
Şeica mică (j. Târn. mare), *CIL* III 966: CI. Elatinus (v. n. 15). — K. 1651.

19. [Ae]l(ius) **Gal(l)ica[nus]**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 7736: [...] aeterno [Ae]l. Gal(l)iea[nusJ' ve[t.] ex bf. cos. — K. 1660 îl consideră nume celto-illiric, omiţând săi. amintească pe un T. Varenius Gallicarius, dec. eolleg. fabror. col. Sar-miz., *CIL* III 13779, clasificat cu nomina Romana (Varenius 1529).

Geldo
După toate aparenţele e nume lliric, III 47.

20. T. Fabius **Ib[l]iomarus**
Petreşti (Petrid, j. Turda), *CIL* III 1214: D. M. T. Fabio Ib[l]iomarc» domo Augus. Treve[r.] quond. decfur. k]anabar. vix. annis LX, Fabii Pulcher, Romana Aquilensis per tutores suos pos. — *K.* 1662.

21. **Ioivai (?)**
Ilişua (j. Someş), *CIL* III 807; Cittius Ioivai (filius). — Holder II 63;

22. **Latasa**
Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. bsterr. Inst.* V 1902, bbl. 107: Marcia Tavias et Latasa sorores (v. n. 36).

23. L. Iul (ius) **Leuganus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1158: Victoriae Aug. L. Iul. T. [f.] Galer. Leuganus Clunia, vet. leg. XIIII G. M. v. aedis custos c. R. leg. XIII nomine suo et C. Iul. Paterni fiii sui d. d. — K. 1665.

24. **Linda** Severus
DROBETA (Turnu-Severin), *CIL* III 14216»: Linda Severus h(eres), v. Liccaius III 52. — K. 1669. — Nume celtic sau illirie?

25. **Luonercus** Molaci f(ilius)
Domaşnia (j. Severin), *CIL* XVI 110 (a. 159): coh. I Ulpia Britto-n(um miliaria), — ex pedite Luonereo Molaci f(ilio), Britt(oni). — K. 1673.

26. M. **Mociuncius** Valentinus
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1194: D. M. M. Mociuncius Valenti-nus lib. legaţi leg. XIII G. vixit ann[i]s XXVIII, posuit Val. Costas vet. leg. XIII G. et Floria In[g]enua mater filio b. m. — K. 1678. După rădăcină *(moc-),* numele e considerat tracic (sau dacic) de C. Dai-eovieiu *Siebenb. im Alt.* 105. (Cf. Mateescu *EDB* I 107 s. 123, 152, 158, 163; II 234 s.).

27. M. Aurel(ius) **Moenenus**
Căşeiu (j. Someş), *CIL* III 822: I. O. M. M. Aurel. Moenenus co(n)s(u-laris) leg. V[III?] Aug. [min]is[t]rans? pro sal. sua suorumq. omnium v. l. m. — K. 1679.

28. **Molacus**
Domaşnia (j. Severin), *CIL* XVI 110 (a. 159): Luonereo Molaci (v. n. 25).

29. **Nando**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Aia Nandonis (filia), (v. n. 3). — K. 1681.

30. **Naus(as?)**
St. Maria-Orlea (j. Hunedoara), *Dolgoeatok Erd.* IV 1913, 99: ... an... / Emeritus Naus. filie pientis(s)um(ae). — K. 1682. Nume celtieî

31. **Neridon(?)**
Domneşti (Bilac, j. Năsăud), *CIL* III 7625 (= *An. Corn. mon. ist,* 1929, 308): I. O. M. Dulceno P. Oaius Valerianus l(ibrarius) leg. X Freten-sis Re.../... Neridonis v. s. 1. m. — Nume celtic? sau oriental?

32. M. Ulpius **Novantico**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 331 (a. 106): peditibus et equitibus, qui militant in cohorte I Brittonum mil-liaria Ulpia torquata p. f. eivium Romanorum, — M. Ulpio Adcobrovati f(ilio) Novanticoni, Rati(s). — K. 2503.

33. **[. . Jomarus**
POTAISSA (Turda), *Arch. ert.* XXXV 1915, 48: [...] / Sur[u]s [...]/ omari ***...li*** xe.

34. **Plicia**
Reşca (j. Romanaţi), *CIL* III 8036: Pliciae Var. Capitonis Ulpius Pul-cher ciner (= gener?) b. m. — *K.* 1700. Holder II 1014, celtic on îllincî

35. Aurel(ius) **Pusinnus**
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *CIL* III 1534: D. M. [LJieiniae Valentinae vixit an. LX et Aureliae Maximinae vixit an. XX, Aurel. Maximus et Aurel. Pusinnus eoniugibus dignissimis. — K. 1701. Nume celtic?

36. Au(relius?) **Reatinus** Birsi
Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. osterr. Inst.* V 1902, bbl. 107 (= C1X III 13766 + 13767): Au(relio sau Aelio?) Reatino Birsi militi coli. I B(atavorum) (v)ixit an. XXX, Marcia Tavias et Latasa sorones p. c. fratri s(uo) p(ient.). — Sau Areatinus? — Cf. Christescu *Ist. mii. Daciei* 217.

37. Aur(elius) **Reburus**
Gilău (j. Cluj), *CIL* III 847: [D. M.] Aur. [F]abius sig. al. Sil. vix. ann. XXVIIII m. XI, Aur. Reburus vet. et [F]abia filio pientissimo p. set et sibi. — K. 1702.

38. **Saccus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VIII 1937^10, 334 (a. 110): coh(ortis) I. Britton(um) (miliariae) Ulpiae Torquat(ae) c(ivium) R(omanorum) — ex pedite M. Ulpio Sacci f(ilio) [LJongino B[elgo] et Vitali f(ilio) eius. — K. 2505.

39. L. **Samognatius** [Tejrtius
DROBETA (Turnu-Severin), *CIL* III 8014: Dianae Aug. aram L. Samognatius [Te]i*tius Trever v. s. 1. m. — K. 1705.

40. **Seccia**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1243: D. M. Seccia Cuupiti f(ilia) vix. a[n.] LX [f]ili et con. b. m. p. hi. s. est. — *K.* 1712.

41. Antonia **Sisiata**
Tuştea (j. Hunedoara), *CIL* III 1525: D. M. Antonia Sisiata vix. an. LX, C. Rusticinus vix. an. XL, Antonia Protogenia v. a. XXVI, C. Iul. Rusticus matri, fratri et coniugi karissimis p. — K. 1717. — Cf. dac. Sisi, IV A, 29.

42. **Suaemedus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1120: Deo invicto Mithre Suaemedus ex voto posuit. — K. 1718, Holder II 1644. Nume celtic?

43. **Tan**(nonius) Tertius
Mureş-Port (Alba-Iulia), *CIL* III 7772: Silvano merit(o) a(nimo) libe(n)s pos. Tan. Tertius. — K. 1727. — Sau: T. An(tonius) Tertius?

44. Marcia **Tavias**
Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. osterr. Inst.* V 1902, bbl. 107: Marcia Tavias et Latasa sorores (v. n. 36).

45. **Tavius**
Tihău (j. Sălaj), *CIL* III 6248: Silvano domestico Tavius f. c. — *K.* 1731.

46. C. **Togernius** Ingenu(u)s
Ostrov (j. Hunedoara), *CIL* III 1510: D. M. C. Togernius Ingenus aug. col. Sarmiz. metrop. vixit ann. XXX, Petilia Vietorina mater posuit. — *K.* 1740.

•fi
;lpfc-

47. **Velleci(us?)**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1247: D. M. Velleci fii. Ursina vix. annos XII d.[. . .]. — K. 1746.

48. M. **Veponius** Maximinus
Nălaţi (j. Hunedoara), *CIL* 1516: M. Veponius Maximinus aug. col. Sarmiz., porticum [tejctum ex solo de suo fecit. — K. 1747.

49. Cavon **Vernuleius**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1037: Cavon Vernuleius (v. n. 11).

50. Flavia **Vietaucus**
MICIA (Veţel, j. Hunedoara), *CIL* III 7870: D. M. Cesorinus Inc[. . .]as [. . .] XXV [. . .]eut. et uxor cara Flavia Vietaucus eius eu[. . .]it [. . .]t. — K. 1757. Nume celtic?

APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1082: I. O. M. aeterno T. FI. Flavianus aug. m. S. Ap. et dec. coli. fabr. [c]um Aelia Vindia coniuge sua quod pro se et Flaviis Restuto, Flavino, Ianuario, Flaviano f[i]lis suiş voverant v. s. 1. m. — **K.** 1758.

ION I. RUSSU

PRESCURTĂRI

AEM = Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen Oesterr.
a. = anul.
An. com. mon. ist. = Anuarul Comisiunii monumentelor istorice, secţia pentru Transilvania, Cluj.
An. Inst. st. el. = Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj.
Ann. epigr. = Annee epigraphique (la fasc. pe Decemvrie din Revue archiologique).
Arch. Anz. = Archaeologischer Anzeiger (Jahrb. arch. inst.).
Arch. ert. = Archeologiai ertesito, Budapesta.
Bul. com. mon. ist. = Buletinul comisiunii monumentelor istorice, Bucureşti.
•CIL = Corpus inscriptionum Latinarum.
Dolgozatok Erd. = Dolgozatok az erdelyi nemzeti muzeum erem- es regiseg-târâbol, szerk. Posta B., Kolozsvâr.
EDR = Ephemeris Dacoromâna, Roma.
Holder = A. Holder *Altceitischer Sprachschatz* I-III, 1896—1914.
1LS = H. Dessau *Inscriptiones Latinae selectae.*
j. — judeţul.
Jahresh. osterr. Inst. = Jahreshefte des osterr. arch. Inst.
K. = A. Kerenyi *A Dâciai ssemelynevelc,* 1941.
n. = numărul.

O cifră romană urmată de una arabă se referă la capitolul şi numărul •din repertoriul de nume, de ex. III 9 = cap. III nume illirice, nr. 9 Audarus.

Resturi de limbă scito-sarmată

^ ,,,,ps te destul

Dacă istoria şi civilizaţia popoarelor scito-sarmate e)or s j n t
de bine cunoscută astăzi, în schimb, cercetările ling vl^ rriate-
mai puţin avansate ; aceasta provine din mai multe cauz populaţii,
rialul de care dispunem, pentru cunoaşterea limbii a cos*°r,flijse de
este sărac şi nu întotdeauna sigur: câteva cuvinte tral J r j a i orio-
scriitorii clasici, glose de o interpretare dubioasă şi n?a gre ceşti;
mastic şi toponimic extras din inscripţiile oraşelor pontif» j e sud,
în sfîrşit, cercetarea atentă a toponimiei Daciei şi RuŞ iel cU a lte
din antichitate şi din zilele noastre, îmbogăţeşte 'is, g r j a l ling-
cîteva nume. Apoi, cînd vrem să interpretăm acest 111. an jce, în
vistic, ne lovim de un alt neajuns: istoria dialectelor,,' lifl gvistul
special a dialectelor de nord, nu e încă bine cunoscut a > ; *rcmMt*
trebue să opereze cu informaţii fragmentare, şi, de ce'e ta j e vecine,
ori, să se adreseze, pentru comparaţie, la grupuri diale ct a r a v e a
în neputinţa de a cita forma veche a dialectului de car f er i e ite,
nevoe; posibilitatea reapariţiei, mulţumită unei descop er' a: r e î n -
a unor grupuri lingvistice dispărute, rămîne însă de sCn. justifică
vierea recentă a tokharicei şi a grupului iranic orie nta
această nădejde. a aIII ănunte,

Scopul articolului de fată nu este de a relua, 111 fe a fost
examenul resturilor de limbă scito-sarmată: această l ecr gU ficientă
întreprinsă şi dusă la bun sfîrşit de alfi cercetători, c*J** a cuvinte
autoritate; mă voiu mulţumi, deci, să examinez, rapid, c 11. a juns în
caracteristice şi să indic care sînt rezultatele la care a b l e r n e i cu-
această materie; îmi propun să insist, apoi,, asupra P r° n jce, şi în
vintelor iranice intrate la o epocă veche în limbile rotn* c a r e ' tre-
special în romînă. Cu acest prilej, vom examina m et?^-> a dispune
bue urmată într'o astfel de cercetare, pentru că lingvis" sU fidente:
astăzi de o metodă riguroasă şi de.mijloace de control cfec jinţă",
încrederea în metodă presupune, fireşte, un „act de /

jutvA desta-

1. Am tratat acest subiect într'o conferinţă ţinută la *In$*
dii sud-est europeean ; v. ***Neamul romanesc*** **din 12 mai 1929-** or **omînă:** ***gr.***
ABREVIAŢIUNI. a/6.=- albanesă; au.=avestică; ***dr.*^&\ oo*zm**pers.***
=greacă; «>.=iranică ; //t=lituană; oss.= ossetă ; *ot.*-= **(turcă) £ * j.-= slava;**
=persană; proa—provansală ; r.-=rusă; ***retoroM'*^ retororrta** n,;'
sp.=spaniolă; M«g'.=**ungară;** *v.* =**vechi.**

prealabil, care, *odaia acordai, permite lingvistului* să *renunțe* la?, apropieri în *aparentă* seducătoare, dar care nu sînt justificate- de metodă.

I

Vom examina, mai *tntăiu, care erau* locuințele Scito-Sarmaților in cursul antichității și *evului-mediu, mișcările* executate de *aceste populaţi* în acest răstimp și numele subt care ele sînt cunoscute.

Pe la 750 în. d. C. Sciffi înlocuesc pe *Cimerieni* în Rusia de sud; mai tîrziu, în timpul lui Dariu (521-483 în. d. C), Sciții sînt semnalați între *Dunăre* și Don; la estul Donului sînt așezați *Sarmații,* semnalați de scriitorii greci în jumătatea a jdoua a sec. *al N*lea* în. d. C., pe cursul mijlociu al Donului. împinși spre vest de Mongoli, Sarmații *ocupă,* în a doua jumătate a secolului- al III-lea, stepele *dintre Don* și Nipru. *Massageții* și Sac/i sînt a- șezați la estul Mării de Arai *(Oxiana),* pe Araxes; la aceiași epocă, Armenia, Capadocia și Pontul sînt colonizate de Perși. Incepînd cu secolul I d. C, *Sacii* sînt semnalați în India de *nord-* vest, în provinciile Panjtal, Wachan, etc.; ei cucerise cu două veacuri mai de vreme provincia *Drctngiana, care căpătase numele cuceritorilor: Sakctstctn (<Saka),* azi *Seîstan.* In sec. I d. C, la vestul Sarmaților, *așeza\i* între Nipru și Don, găsim pe *lazygi,* care se întind pană la Carpați; ei trec Dunărea și Tisa pe la 50- ... sînt semnalați la vestul Donului, iar în 62 d. C. ... *xolctnii locuesc la* vestul Niprului. *Sigynii apar* pe malurile Mării Caspice ; ei sînt semnalați *apoi* în Dacia, în Oltenia și în Bănat,, de unde, prin valea Savei, *a\ung pe \ărm\xrile Adriaticei.* Sarmații n'au distrus sau asimilat pe Sciți; aceştia sînt semnalați în Crimeea și in Dobrogea, după venirea Sarmaților. Ca și Sciții, Sarmații' sînt un popor iranic, cu infusiune de sînge mongol; această ori- gine dublă poate fi dedusă și din monumentele *de artă scito-sarmală,.* pe care sînt figurate două tipuri de luptători: unul mongol și celă- lalt indo-europeean. Scito-Sarmații au în comun nu numai *tipul etno- grafic, dar* și *organizata politică* și economică; deosebirea resid& în armament și în *tactica* de luptă: Sciții sînt arcași pedeștri, pe cînd Sarmații sînt călăreți și se servesc de *lănci.* Pe de altă parte, stilul animal, care caracterisează arta *sciiă, apare evoluat la* Sar- mați, în sensul că animalele devin ornament și obiectele sînt po- lichrome 1

-' t,, r.hina, unde a prove ;at renasterea artei w... (206 în. d. C.-220 d. C). — Am evitat termenul *turan,* din cauza nepreciziunii sale; in a u ., . , înțelege *regiunea* dela nordul Pamirului și Thibetului, cuprinsă mut..... rea Neagră și Marea Galbenă. Pe acest teritoriu întins s'au întîlnit *popoare* de rasă cu *totu\ diferită;* ctt privește *numele turanică,* dat unei familii de limbi (limbile turcești, mongola, *tunguza* și limbile fino-ugriene), el este aban- • *donat* astăzi.

Pârvan a arătat că monumentele de artă scito-sarmată desco- perite în regiunea carpato-dunăreană sînt departe de a atinge strălucirea celor din Rusia de sud: în nordul Thraciei nu s'au stabilit, în mijlocul populației locale, decît mici grupuri iranice, pe cînd în Rusia meridională a existat un bloc iranic compact. Gru- pări iranice mai importante sînt semnalate în nordul Ungariei, în sudul Ardealului 1 și în stepa Țării Romînești. Sciții din nordul Ungariei n'au fost în contact cu cei din sudul Ardealului: cei dintăiu fac parte din grupul de populație iranică care s'a răspîndit în nordul Basarabiei, Bucovina, Galiția, Silesia și Brandeburg. Celă- lalt val de populație iranică s'a răspîndit din Basarabia spre vest, acoperind sudul Moldovei șijrecînd în Ardeal prin văile Mureșului, Oltului și prin pasul Oituz. în sfîrșit, Iranii au mai pătruns în Dacia și în Bulgaria prin cîmpia Țării Romînești, trecînd apoi spre A- driatică, și prin Dobrogea; ei urmează drumul pe care l-au apucat mai tîrziu Goții și Bulgarii. Despre *Agathirși,* care locuiau pe a- mîndouă malurile ale Mureșului și care sînt semnalați în jurul A- brudului, avem știri precise culese de Herodot la Olbia, colonie grecească care era în legături comerciale cu sudul Ardealului. Agathirșii supusese populația dacă locală, dar, cu timpul, au fost asimilați de Daci: Ia 100 d. C, procesul de asimilare era desă- vîrșit. In sec. IV d. C. *Alanii,* în solda Hunilor (neam turcesc), înaintează spre vest; la începutul secolului al V-lea îi găsim în Panonia. Mult mai tîrziu, în sec. al XlII-lea, regele Bela al IV-lea colonisă Ungaria cu Alani și Cumani. Teritoriul Alanilor **2,** între Budapesta și Debreczen, se întindea pe amîndouă malurile ale rîului Zagyva; acești Alani nu sînt urmașii Alanilor semnalați mai înainte la Dunăre. îi găsim la nord de Sevastopol în sec. al XlII-lea, *și* în sec. al XV-lea aflăm că Alanii se întind din Crimeea pană da Cetatea-Albă **3.**

E. Minns, *Scythians and Greeks,* Cambridge, 1913 ; M. Ebert, *Sudrussland im Altertam,* Bonn-Leipzig, 1921; M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia,* Oxford, 1922; V. Pârvan, *Getica,* București, 1926 (aceste patru lucrări sînt fundamentale și conțin toate referințele bi- bliografice ; cf. exposeul lui G. Radet, *Le monde scythe,* în *Journal des savants,* 1923, p. 247-259 și Schrader-Neh- ring, *Reallexikon der indogerm. Altertumskunde,* 1917- 1929, s. v. *Iranier* și *Skythen ;* o hartă, cu indicația satra- piilor imperiului persan, sub Dariu, în *The Cambridge an' cient history,* IV, 1926, p. 194-195); V. Pârvan, *Dacia, an outline of the early civilizations of the carpatho-*

1. In sudul Ardealului, această civilizație a lăsat urme mai însemnate în județele Trei Scaune, Odorhei, Mureș-Turda, Tîrnava și Alba_de jos.

2. Ung. *Jăszság* **<v. r.** *jasi,* **r.** *jasy* **„numele Osseților*<4s.**

3. Indicațiile bibliografice date în cursul acestui articol se mărginesc la strictul necesar; amănuntele sînt date în lucrările la care se trimite, care conțin bibliografia completă.

danubian countries, Cambridge, *1928* (sintesă clară şi elegantă). Asupra artei scito-sarmate, v. şi M. Rostovtzeff, *L'art greco-sarmațe et l'art chinois de l'epoque des Han,* în *Arethuse,* Paris, 1924, p. 81 urm. şi Id., *L'art chinois de l'epoque des Han,* în *Revue des arts asiatiques,* Paris, *1924,* n-1 *3,* p. 11 urm. Cf. H, d'Ardenne de Tizac, L'a/f *chinois classique, ?atis, 1926,* p. 7. urm.; W. Ginters, Das *Schwert der Skythen und Sarmaten,* Berlin, *1928.*

AGATHIRŞI. C Patsch, *Die Volkerschaƫt der Agathyrsen, Akademie der Wissenschaften in Wien, Anzeiger,* 1925, p. 69 urm. (ajunge la aceleaşi rezultate ca şi Pârvan).

ALANI. Articolul lui Tomaschek *(Alani),* din Pauli-Wissowa, *Real-Ecyclopedie der classischen Altertumwissenschaft,* 1, col. *1282* urm., merită să mai fie consultat.

SACI. *Stwâiul* lui G. Hiising, *Volkerschichten in Iran,.* în *Mitteilungen d. Anthropolog. Gesellschaft in Wien,,* 46, 1916, p, 199 urm,, trebue consultat cu *multă* critică.

Dacă examinăm, acum, diferitele denumiri ale acestor populații constatăm două lucruri :

1. *Toate* numele se explică *prin iranică.*

Alani ('AA*vot) <*Arya* (cf. gr. ('Apsav^), *potrivit legii* fonetice **-ry->-l-* care caracterisează grupul de nord **1**; cf. oss. //• „Os-seți, țara Osseților" <av. *airya.*

Aorsi ('Aoptsqi), nume dat Alanilor, cf. av. *aurusa „alb".*

J^sai ('Aaatoi) *„Alanii* dela Don", cf. av. *asav-* „iute, rapid" *(av. asu-aspa „calul* iute"). *As, nume* dat Alanilor, după sec. al lX-lea; cî. 'AXavopaoC, la Ptolemeu <'AXavo£ -f- *'Aopvoi.*

Aaoupswi *„Dacii albi"* din Dalmația <Aofot „Daci" + *'AopscL (Pârvan, Getica, p.* 38-39); cf. Aaoţ, la *Olbia.*

Massageți (Maw«Y^ᵣ«t) „Geții mîncători de peşte", cf. av. *masya*—„peşte".

Roxolani ('Pw^oXavpî) „neam sarmat" (Strabo, Ptolemeu); cf. av. *raoxsna-* „luminos, lucios"-f-'AXavo(=„Alanii blonzi". Redarea lui xs şi sprin gr. £ e normală: cf.av. *axsaena==gr.<x&woc,* şi av. asa-(-4-pa#a) „pe drum„ = gr. 'E£a|Mtaîoţ „Bugul" (Hypanis; Herodot) **2.**

Saci (2«xai), nume generic al triburilor iranice dintre Oxus *(Amudar\a)* şi *]axarte* (Syrdarja), în inscripțiile suveranilor Achemenizi: „cei de dincolo de mare" şi „cei dela est"; cf. v. pers. *Saka-„Scit„.*

2. Denumirile acestea sînt date de vecini aceleaşi populațiuni, iranice de nord, după cum veneau în atingere cu cutare sau cutare trib iranic, şi porecle (cf. *Massageți, Roxolani,* etc). Numele na-

J. R. Gauthiot, ***Essai de grammaire sogdienne,*** p. III.

2. Densusianu, ***Grai şi suflet,*** IV, ***1929,*** p. 146—147.

țional al acestei populații este *Scoloți* (I*6XOTOI), *Asguzaai,* în inscripțiile asiriene; Grecii i-au denumit *Sciți* (Zxu#ai) „populația iranică dela nordul Mării Negre, dela Marea Caspică şi dela Marea de Arai", extinzînd, astfel, asupra întregei populații iranice de nord, numele unui grup, numit *Saka-* de Perşi, Zofoat, la scriitorii greci (cf. glosa lui Hesychius: oaxafo „sărbătoare scită") i. Sacii din Dacia, care au lăsat urme în numele de localități (cf. *Sacidava,* lîngă Durostorum şi la sud de Apulum), sînt, prin urmare, Sciți **2.**

Caracterul iranic al acestei populații este, deci, bine definit: el e confirmat prin ceiace ştim cu privire la civilizația scito-sarmatâ, care reprezintă avangarda civilizației iranice în Europa.

II

Putem trece, acum, la examenul resturilor de limbă scito-sarmată.

Am enumerat mai sus izvoarele de care dispunem pentru cunoaşterea acestei limbi. Concluzia examenului este că cele mai multe nume se explică prin iranică. Aceasta nu înseamnă, fireşte, că Scîto-Sarmații erau toți Irani: ceiace pare sigur, este că aristocrația, care domina această populație era iranisată: Scito-Sarmații vor fi încorporat în organisația lor politică oarecari triburi mongole; teoria „mongolă" (Geza Nagy, Minns, J. Peisker, Treidler) este, deci, în parte cel puțin, justificată. Trebue relevat aici, pe de altă parte, că, unele nume din materialul amintit, sînt thrace: aceasta se explică mulțumită strînselor relații dintre Thraci şi Scito-Sarmați, în Dacia.

Las să urmeze, acum, cîteva numiri iranice dela nordul Dunării ; mai întâiu, cîteva nume proprii culese în inscripțiile din oraşele pontice greceşti: Olbia, Tanais, Tyras, începînd cu sec. al II-lea în. d. C:

îptS«?, cf. oss. dig. *fidă* „tată". <fo6ptaţ, cf. oss. *furt* „fiu" (cf. numele de persoană *Furduh,* într'un document din 1323 provenind din Ungaria). Xs-'navo;, cf. oss. *liman* „prieten".

Trecem la numele toponimice:

Numele Dunărei, şi în primul rînd dr. *Dunăre,* pune o serie de probleme, pe care le vom examina rapid.

Pe lîngă forma romînească, şi lăsînd de o parte denumirea "Iotpe?, găsim atestate două forme, cu un vocalism diferit: *Danuvius* (la Caesar) şi *Danuuis* (Aotvouf5tţ), deci forme cu vocalismul *a* al radicalului, şi, pe de altă parte, forme cu vocalismul o sau *u* (trecerea la *u e* un fapt fonetic banal şi general): Aouvagis, la

1. Asupra numelui Sarmaţilor (Saupo^atat şi Zap^ct-rat, două popoare diferite [?]), v. Rostovtzeff, ***Iranians and Greeks,*** p. **112** urm. şi Vasmer, ***Die Iranier in Sudrussland,*** p. **51.**

2. Pârvan, ***Getica,*** p. **15, 119, 261, 271-272** şi **284;** Patsch, ***loc. cit.***

Pseudo-Cesar din Nazianz, şi *Ddnawi, Dunawi* (nominativ), **Du-naujai* (dativ), în gotică, *Dunavă* în v. slavă.

Cum se explică aceste forme?

Originea celtică a formei occidentale nu mai este admisă astăzi; părerea lui Pârvan, după care aceste forme ar fi fost transmise Celţilor de Scito-Sarmaţi, care erau Ia ei acasă în părţile Dunărei, e foarte verosimilă. Formele cu vocalismul *a* se explică, prin Urmare, dacă plecăm dela av. *danav-* „rîu, fluviu"! ; pentru cele cu vocalismul *o, u,* trebue să pornim dela o formă cu vocalismul o al radicalului, cf. oss. *don* „rîu". Partea a doua a cuvîntului, în romînă, slavă şi gotică e alcătuită dintr'un sufix al limbii împrumutătoare : *-ris* în thracă (dr. *Dunăre), -avo-, -ava-,* sau *-ajo-* în slavă, *-v-,* sau **-7-** în gotică. Singura dificultate care subsistă, dacă adoptăm această explicaţie, residă în faptul că sîntem obligaţi să admitem, în acest cas, că ir, *a* trecuse la o la o epocă veche; în adevăr, dacă n'am admite aceasta, atunci n'am mai putea pleca dela un radical cu vocalismul o; se ştie că trecerea lui *a,a + n, m* la o e atestată în ossetă **2,** şi se admite că acest fenomen s'a produs înainte de contactul dintre ungară şi ossetă, deci, cel mai de vreme înaintea sec. IV d. C. Dar avem oare dreptul să admitem că fenomenul e foarte vechi ? Cuvinte ca **'AXavoi** sau **T<£vat?,** de ex., nu ne autoriză, în toate cazurile, să atribuim acestui fenomen o mare vechime. Totuşi, aceasta pare a fi, în stadiul actual al cunoştinţelor noastre, explicaţia cea mai mulţumitoare: căci explicaţia lui Skok *(a-u>u-a* prin metatesă vocalică [!]), deşi ar avea avantajul să simplifice problema, prin faptul că am porni dela un singur radical cu vocalismul *a,* este inadmisibilă.

V. Pârvan, *Consideraţiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice,* Bucureşti, 1923, p. 16 urm. *(Analele Ac. Rom.,* seria 3-a, t. I, liter.); E. Gamillscheg, *Zum Donaunamen* în *Zeitschrift fur slavische Philologie,* III, 1926, p. 149 urm ; A, Stender-Petersen, *Slavisch-germanische Lehnwortkunde,* Goteborg, 1927, p, 345 urm.; P. Skok, *Dunajet Dunav,* în *Slavia,* VII, 1929, p, 722 urm.

Ncipaxov **(«Tojxa)** „canalul Sulinei", cf. oss. tag. *narăg"* strîmt". nove.»; "A^**sivo;** „Marea Neagră" ; cf. av. *axsaena-* „de culoare întunecată", cu *xs* redat prin gr. Ş, procedeu examinat mai sus. Cf. II6vToţ IVUXa? „Marea Neagră", la Euripide, şi Zx.6îkx6; Hovros, la Theocrit,

____Hipata (Ilupsxi?, Herodot) „numele scit al Prutului"; cf. gatha, av. *pdratav-"* trecere, vad, punte"; în Evul mediu Prutul e numit „Alanus fluvius".

1. **Pentru flexiunea acestei forme,** v. **H. Reichelt,** ***Awestisches Elementarbuch,*** **Heidelberg, 1909,** p. **194.**

2. **Oss.** o **corespunde ir.** ***a,*** **a+nasală; cf. MiHer,** ***Die Sprache d. Osseten,*** **p. 20.**

Tcivat; „Donul" , cf. av. *danav-* „rîu, fluviu", oss. *don* „rîu" ; *f* iniţial este o grafie improprie pentru a reda sonora corespunzătoare.

Pe lîngă acest material, mai sînt nume proprii din aceiaşi regiune care se explică prin pehlvi sau persană; vom examina mai departe repartiţia dialectelor iranice. Prezenţa onomasticei persane e datorită influenţelor culturale (influenţa regatului Pontic asupra regatului Bosforului cimerian): cu alte cuvinte, numele care se explică prin persană n'au valoare pentru stabilirea grupului dialectal din care face parte limba scito-sarmată.

III

Ne rămîne, înainte de a trece mai departe, să examinăm trei nume păstrate pană în ziua de astăzi în Dacia şi în Rusia meridională, care se explică de asemenea prin iranică.

Dunărea, explicat mai sus.

Jasska, sat pe Nistru, în Rusia; cf. av. *asav* „iute" ; acelaşi etimon îl are toponimicul nostru *Iaşi* (capitala Moldovei şi sat în jud. Gorj ; cf. *Gura laşului,* în Romanaţi, şi *Valea laşului,* în Argeş). Cuvîntul a pătruns la noi prin canal slav, după cum probează protesa Iui /-; cf. v. r. *jasi* (pl.) *Jasiskyjî targa* „tîrgul Osseţilor". Forma *Iaşi* ar fi un plural, ca toponimicile *Buglari, Ruşi, Sîrbi* dela nordul Dunărei, semnalate, pentru comparaţie, de Philippide 1.

Zărand (din munţii Apuseni) ar putea fi apropiat de **Za'pavSo;,** n. pr. în regiunea Donului (pentru care cf. oss. *zărond* „bătrîn") ; Densusianu explică numele romînesc prin av. *zaranya-* „aur" **2,** dar fonetismele nu corespund: ne-am aştepta, în adevăr, la forme de tipul oss. *(sugh-) zărină* „aur"; cf. ung. *arany* „aur", zyr.-votjak *zarni,* etc.

SCITO-SARMATA. M. Vasmer, *Untersuchungenuber die ăltesten Wohnsitze der Slaven. I: Die Iranier in Sudrussland,* Leipzig, 1923 (de consultat cu critică pentru partea etimologică); Id., *Iranisches aus Sudrussland,* în *Streitberg Festgabe,* Leipzig, 1924, p. 367 urm,; Id., articolul *Skythen* (Sprache), în Ebert's, *Reallexikon der Vorgeschichte,* XII, 1928, p. 236 urm. (informaţii bogate, presintate concis; referinţe bibliografice) ; V. Pârvan, *Consideraţiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice,* Bucureşti, 1923 *(Analele Acad. Rom.,* seria 3-a, t. I, liter.; fără a fi lingvist, Pârvan a reuşit să dea indicaţii preţio'ase; detaliul trebue, însă, revizuit).

1. A. Philippide, ***Originea Romînilor,*** **I, p. 728 urm.; cf. Vasmer,** ***op. •cit.,p.*** **26. Philippide,** ***l. c,*** **p.730:** ***„laş,*** **singular analogic după pluralul** ***Iaşi".*** **Vezi acum şi G. Weigand,** ***Balkan-Archiv,*** **IV, Leipzig, 1928, p. 176.**

2. O. Densusianu, ***Noms de lieux roumains d'origine iranienne,*** **în** ***Donum natalicum Schrijnen,*** **1929, p. 426.**

Pentru informația generală, există compendiul publicat de W. Geiger şi E. Kuhn, *Grundriss der iranischen Philologie,* 4 volume, Strasburg, 1895—1904 (voi. I în 2 părți şi un supliment, datorit lui Vs. Miller şi consacrat ossetei; voi. II tratează despre literatură, istorie şi cultură), care **nu** mai e la curent cu stadiul actual al cunoştințelor noastre, mai ales după descoperirile din ultimii ani. Cf. exposeurile Iui H. Reichelt, *Irănisch,* în *Festschrift fur W. Streitberg,* Heidelberg, 1924, p. 273 urm., şi în voi. 4, partea a doua din *Gesch. d. indogerm. Sprachwissenschaţt,* publ. de A. Debrunner şi F. Sommer, Berlin-Leipzig, 1927.

Pentru lexic, *Altiranisches Worterbuch,* întocmit de C. Bartholomae, Strasburg, 1904, completat de acelaşi, *Zum altiranîschen Worterbuch,* Strasburg, 1906 *(Beiheft* la voi. XIX din *Indogerm. Forschungen)* 1.

VECHEA PERSANĂ. A. Meillet, *Grammaire du vieux perse,* Paris, 1915.

PERSANA. Paul Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie,* Strasburg, 18931 şi H. Hiibschmann, *Persische Studien,* Strasburg, 1895.

OSSETĂ. H. Hiibschmann, *Etymologie und Lautlehre d. ossetischen Sprache,* Strasburg, 1887; Vs. Miller, *Die Sprache der Osseten,* Strasburg, 1903 (supliment Ta voi. I al *GrundrisS"vlm* publ. de Geiger-Kuhn); H. Skold, *Hie ossetischen Lehnworter im Ungarischen,* Lund, 1925 (conclusiile autorului sînt discutate); Z. Gombocz, *Osseten-Spuren in Ungarn,* în *Streitberg Festgabe,* Leipzig, 1924, p. 105 urm.; Id., *Ossetes et Iazyges,* în *Revue des études hongroises et finno-ougriennes,* III, 1925, p. 5 urm.

SOGDIANA. R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne,* Paris, 1914—1923 (numai fonetica; partea a doua, redactată de, E. Benveniste, este în curs de tipărire).

IRANICĂ ORIENTALĂ. E. Leumann, *Zur nordarischen Sprache und Literatur,* Strasburg, 1912 (ediție de texte şi comentar); cf. P. Pelliot, în *Memoires de la Soc. de linguistique de Paris,* XVIII, 1913, p. 89 urm,; H. Reichelt, *Das Nordarische,* în *Indogerm. Jahrbuch,*\, 1914, p. 20 urm,

IV

Aşa dar, materialul onomastic şi toponimic din Dacia şi din Rusia de sud pe care l-am examinat pană acum, se explică prin grupul de nord al limbilor iranice, numit *scitic.* Această constatare are o consecință imediată: de cîte ori vom avea de explicat prin

1. Dicționarul lui Vs. Miller, *Ossetisch^russisch-deutsches Worterbuch,* publ. de A. Freiman, I, Leningrad, 1927, nu mi-a fost accesibil la Bucureşti.

iranică un cuvînt din aceste regiuni, va trebui să ne adresăm la dialectele septentrionale. Vom vedea mai departe care sînt consecințele acestui principiu: pentru moment, ne oprim la următorul tablou de ansamblu, care înfățișează stadiul cunoștințelor noastre actuale asupra dialectelor iranice.

sană-medio-persană-neo-persană (denumirea din urmă, care are avantajul de a nu preta la echivoc, e întrebuințată de lingviștii germani; v. J. Darmesteter, *Etudes iraniennes,* I, Paris 1883, p. 38 urm.).

3. Se numește *persană* limba vorbită de Perșii mahometani și notată •cu caractere arabe, începînd cu sec. al IX-lea d. C. Formele dialectale citate uneori ca Dersane nu aparțin limbii scrise, care are ca bază un mic grup de dialecte locale din sud-vest.

4. Textul *Avestei* ne-a fost transmis întro redacție sassanidă. Compilatorii au inserat la Jntîmplare, în textul comentariilor, o serie de strofe versificate numite *gatha* „text vechiu și original", scrise într'o limbă care, în momentul redactării, se îndepărta de limba vorbită și pe care compilatorii tardivi o înțelegeau rău. Limba gathică e grea de localizat: în timpul din tirmă, s'a propus localizarea în nord-vest (A. Meillet, *Trois conferences sur Ies gatha de l'Avesta,* Paris, 1925, p. 26-27— *Annales du Mus6e Guimet*> Bibi. de vulgarisation, t. 44). Strofele *Avestei,* redactate probabil de mai mulți autori, reproduc predicile reformatorului religiei iranice, Zoroastfu(-Zara#MSifra), născut pe la 660 în d. C; comentariile în proză, care întovărășeau strofele, s'au pierdut; autorii acestor strofe își exprimă dorința ca alți șefi, care ar iavorisa poporul crescător de vite, să vie la putere. Peste mai puțin de un veac, Dariu învingea șefii locali și conducea provinciile prin satrapi, reprezentanți ai puterii centrale (v. A. Meillet, *loc. cit,* unde se dau și indicațiile bibliografice necesare; cf. observațiile lui M. Mauss, în *L'Anthropologie,* 34, 1924, p. 295 urm.).

5. „A un moment donne de l'antiquite, il y a eu une langue scythique •qui etait assez peu differenciee pour que Ies Sogdiens, Ies Xorazmiens et Ies peuples de langue tres voisine de celle des Ossetes et des Alans fussent 6p.0YAtoTT0i tapsi |J.w?ov"(Qauthiot, *Essai de grammaire sogdienne,* p, 3). Cele mai vechi monumente de care dispunem pentru cunoașterea scitei sînt inscripțiile grecești din orașele Pontice: sec. II în. d. C. încolo.

6. Unele cuvinte iranice din limbile caucasice de nord nu se regăsesc în ossetă și nu pot fi explicate prin ossetă: ele presupun, prin urmare, existența în Caucasul de nord, la o epocă veche, a unui dialect iranic diferit de ossetă ; v. N. Troubetskoy, *Remarques sur quelques mots iraniens emprunt&s par Ies langues du Caucase septentrional,* în *Memoires dela Soc. de linguistique* <e *Paris,* XXII, 1920, p. 247 urm.

7. Textele sogdiene au fost descoperite în Asia centrală, în special în provincia chineză Kan-Su. Sogdiana e o limbă „mijlocie", ca medio-persana <pehlvi).

8. Asupra dialectului *yagndbt,* vorbit în valea *Yagndb-uM,* vezi, afară de expozeul lui W. Geiger, *Ober das Yaghnăbî,* în Geiger-Kuhn, *Grundr.,* I, 2, p. 334 urm., darea de samă a lui R. Gauthiot, care a fost la fața locului: *Acad&mie des Inscriptions et Belles-Lettres, Comptes-rendus des seances de l'annee 1913,* Paris, 1913, p. 671 urm.

9. Textele scrise în acest dialect se află la același grad de evoluție ca medio-persana (pehlvi); inovațiile lingvistice atestate în iranica orientală se regăsesc în wachi și sariqoli (grupul din Patnir). Nici Geiger (Geiger-Kuhn, *Grundr.,* 1, 2, p. 290), nici Meillet nu admit identificarea adoptată de lingviștii germani: „l'affirmation que l'iranien orientai serait du sace' est bien aventuree „(Meillet, *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris,* XIX, 1914, p. 55).

Singura diferență pe care o putem stabili, în baza materialului cunoscut astăzi, între scită și sarmată, este cronologică: cea dintâiu este mai veche și trebue deci comparată, ca vechime, cu avestica (gathica), pe cînd sarmata e o limbă iranică „mijlocie'V adică mai recentă, și se află în aceiași stare de dezvoltare ca dialectele parthe. (Vezi tabloul de mai sus).

Divergentele dintre diferitele grupuri lingvistice pe care le-am' examinat sînt exprimate în spațiu și în timp; cînd comparăm două forme din două dialecte diferite, trebue ținut samă de amîndoi acești factori: din punctul de vedere al „gradului" de evoluție (deci, factorul „timp"), o formă medio-persană se află în același stadiu de evoluție ca o formă sogdiana: dar, pentru sogdiana, în primul rînd al comparației ar veni scitica, și, în lipsa ei, formele moderne (ossetă și yagnobz), pe cînd medio-persana ar trebui comparată mai întâiu cu vechea persană. A doua observație de care trebue să ținem samă este profunda divergentă dintre grupul de sud-vest și grupul de nord, care se traduce prin inovații lingvistice particulare în fiecare grup.

V

Trecem acum la examenul problemei cuvintelor iranice împrumutate de limbile romanice.

Prima întrebare la care se cuvine să răspundem, este următoarea : ce condițiuni trebue să realizeze un astfel de împrumut,, atestat în romînă, de exemplu ? Răspunsul este ușor de dat, în. urma expozeului din paginile, precedente: un cuvînt din această categorie trebue să aibă o formă fonetică care să corespundă tratamentului din grupul scitic, pentru că știm că singur acest grup iranic a fost în contact neîntrerupt cu populațiile din Dacia și din teritoriile vecine; lingvistul se conformează prin aceasta realităților geografice și culturale, care justifică o astfel de apropiere.

Iată două exemple. Retorom. *betsch* „vițel", *berr-* „țap" (cuvîntul apare, cu variații de vocalism și de sens, în italiană, franceză, provansală, albaneză și romînă) au fost explicați de Ov, Densusianu prin pers. *bec(£)e, bac(c)a* „pui de animal, copil",. *ber(r)e, bar(r)a* „miel" **2.** Dar, după cum a arătat Meillet, apropierea nu este justificată, pentru că *b* inițial este un tratament exclusiv persan literar și, deci, valabil numai cu începere din sec. IX d. C **3**, în adevăr, lui *b-* din cuvintele persane corespund *v* sau *w* inițiali în toate celelalte dialecte iranice **4** (grupul oriental are o spirantă,

1. Ov. Densusianu, *Irano-romanica,* în *Grai și suflet,* I, 1923—1924, p. 39—71 și 235—250.

2. *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris,* XXV, no, 77, p. 88,

3. Celelalte dialecte persane au *v- : vaCe, veCă, veCe, oare, ver(r)ă** etc'., Horn, *op. cit,* p. 43 și 49.

4. Leumann, *op. cit,* p. 39—40.

deşi e notată 6)26. Aşa dar, obtecţiuriea prezintată de Meiliet •e suficientă pentru a ne face să respingem apropierea propusă, care nu ţine samă de istoria dialectelor şi de cronologie. Acelaşi criteriu a permis cîtorva lingvişti (Meiliet, Mladenov, Trautmann) să explice prin slavă, şi nu prin *iranică,* cum propuneau unii (Berneker, Schrader-Nehring) pe v. sl. *bogu* „Dumnezeu", pentru motivul că *baga* e un cuvînt persan iar Slavii n'au venit în contact •cu Perşii, ci cu Scito-Sarmaţii27.

O explicaţie care trebue primită cu rezerve a fost propusă de Jokl pentru alb. (cuvîntul e atestat numai în ghega de nord-vest) *sak{z),* f., pl. *saka* „căţea; femee publică" 28 • tratamentul iniţialei (s) şi faptul că cuvîntul turc ot. *sek* (împrumutat din persană) e întrebuinţat numai în limbajul poeziei, îl face pe Jokl să se adreseze limbilor iranice pentru, a explica prezenţa cuvîntului în albaneză. Dar nici pehlvi *sak,* nici pers. *sag* „cîne" nu pot fi luaţi în consideraţie. Jokl e deci obligat să presupue că un trib iranic de păstori, emigrat spre vest, va fi transmis albanezei cuvîntul cu s iniţial (cf. wachi *sac,* deşi această presupunere nu este justificată de *istoria* dialectelor iranice, astfel cum o cunoaştem astăzi.

încercarea lui Brondal de a explica prin iranică cîteva cuvinte din spaniolă, italiană şi franceză, cuvinte care se regăsesc, pe de altă parte, în islandeză şi în fino-ugriană **1,** porneşte dela •cunoaşterea civilizaţiei scito-sarmate **2**, această civilizaţie putea da cuvinte care fac parte din terminologia construcţiei colibelor, prelucrarea pieilor de animale, creşterea cailor şi fermentarea laptelui. Şi, într'adevăr, Scito-Sarmaţi ne apar ca o populaţie nomadă, care domina o populaţie de cultivatori; nimic din cele ce ştim, cu privire Ia Scito-Sarmaţi, nu ne îndreptăţeşte să vedem într'înşii păstori nomazi. Dintre apropierile propuse de Brondal, acele care iau în consideraţie cuvinte ossete sînt, fireşte, singurile care pot fi luate în samă pentru problema care ne preocupă.

VI

Pe lîngă criteriile examinate pană acum, care ne permit să stabilim dacă un cuvînt dintr'o limbă romanică oarecare poate fi

li Schrader-Nehring, *op. cit.,* II, 1929, p. 416, Meiliet, în *Bulletin de la Soc. de lingaistique de Paris,* XXII, 1921, p. 49—50, Mladenov, în *Revae des âtudes slaves,* IV, 1924, p. 190 urm., Trautmann, *Baltisch-slavisches Wdrterbuch,* Gottingen, 1923, s. v. *baga-* (p. 23), Berneker, în *Aufsatze zur Kultur und Spraehgeschichte... E. Kuhn... gewidmet,* Miinchen, 1916, p. 177 urm. Cuvîntul se explică prin sl. comun *baga-* „parte"; cf. în v. sl. *ubogi* „sărac", *nebogî* „nenorocit", *bogaţi* „bogat", lit. *bagâtas* „id.". Sensul lui •*bogî* „Dumnezeu" e, prin urmare, limpede: „acel care împarte, acel care dă în stăpînire";

2. N. Jokl, *Albanisch-iranische Berăhrungen,* în *Wiener Zeitschrift fur die Kunde des Morgenlandes,* XXXIV, p. 30 urm..,

29.Fr. *aUne,* „sulă", v. fr. *cote* „colibă", fr. *sur*" „acru", *rosse* „mîrţoagă", sp. *răposa* „vulpoaică", prov. *esturlenc* „tînăr luptător".

3. V. Brondal, *Mots „scythes" en nordique . primitif,* în *Acta philologica scandinavica,* Copenhaga, 1928.

explicat prin iranică, mai e un criteriu de care trebue să ţinem samă, pentru că e un bun mijloc de control, şi anume comparaţia cu ungara. In adevăr, în timpul perioadei de comunitate fino-ugriană, înainte de despărţire, Fino-Ugrienii au venit în contact cu grupul indo-iranic; de atunci datează împrumutul unui cuvînt ca acel care denumeşte „aurul": ung. *arany,* mordv. *s'irne,* zyr.-votjak *zarni; ci.* av. *zaranya-* „aur". După despărţire, Ungurii au trăit subt stăpînirea Hunilor la nordul Caucasului, în aşa numita *Lebedia* (între Don şi Cuban). Aici, între sec. IV—VI d. C, după unii cercetători **1,** în al VlII-lea **2,** după alţii, ei împrumutară Alanilor o serie de cuvinte (34), care au caracterele fonetice ale osetei orientale. Prezenţa acestor cuvinte iranice septentrionale în ungară are, prin urmare, o mare importanţă pentru studiul nostru: căci în amîndouă cazurile avem de-aface cu împrumuturi dela acelaşi grup iranic, şi, prin aceasta, putem controla deducţiile noastre **3.**

Nu-mi rămîne, spre a încheia acest expozeu, decît să rezum rezultatele Ia care am ajuns: limba scito-sarmată şi, mai tîrziu, alana, fac parte din grupul septentrional al limbilor iranice; cuvintele iranice păstrate pe teritoriul Daciei şi în Rusia meridională se explică prin acest grup; de aceia, cînd e vorba să explicăm un cuvînt dacoromîn prin iranică, se cuvine să ne adresăm la grupul iranic de nord. Prin aceasta, respectăm cerinţele metodei, care ne împiedică să ne adresăm la grupuri dialectale cu care populaţiile din regiunile noastre n'au fost în raport.

Excurs: *despre relaţiile ungarei cu limbile turceşti.* După cercetările din urmă, filiaţiunea vechei bulgare este următoarea :

turcă comună (sau *hună)*

I

turcă occidentală

sau *ogufică* ('ovi-ţ-^pot)

v. bulgară sau *protociuuasă*

I

ciuvasâ

Ungara a împrumutat o serie de cuvinte dela v. bulgară în sec. V—VI d. C, în regiunea fluviului Volga. Ungurii se stabilesc în Caucas în sec. V. Timp de şapte secole, strămoşii Ungurilor şi Ogurienii au făcut parte din imperiul hun:

1. K. B. Wiklund, art. *Finno-Ugrier (Sprache und Anthropoloqie),* în *Ebert's Reallex.,* III, 1925, p. 364 urm.

2. H. Skdld, *Die ossetischen Lehnworter im Ungarischen,* Lund, 1925, p. 81.

3. Evident, controlul nu poate avea loc decît atunci cînd cuvîntul e atestat în amîndouă grupurile.

Hunii au dat strămoşilor Ungurilor clasa lor dirigentă; limba hună este şi ea o limbă turcă. In 1078, Pecenegii uniţi cu Uzii sînt semnalaţi la vestul Niprului, sub numele de *Cumani* (Kc^avos); Cumanii nu erau nici Uzi, nici Pecenegi, ci un nou val al poporului turc îndreptat spre Europa. In sec. XIII o parte din Cumani, goniţi de invazia mongolă, se instalează în Ungaria, unde sînt colonizaţi, dimpreună cu Alanii, de regele Bela IV; ei sînt numiţi *Cuni,* în cronicele latineşti, nume care reproduce pe ung, (pi.) *Ktin'ok* „Cumanii". Prin *Cumania* se înţelegea stepa dela nordul Mării Negre, spre est; prin *kipcak* sau *kipcak-cumană* se înţelege limba turcă vorbită în sec. XI d. C> în Crimeea şi în stepele Rusiei meridionale; *Codex Cumanicus* (scris în *1303),* conţine un vocabular şi o serie de texte, în limba cumană **1,** Invazia pecenegă împinse pe Unguri spre vest, în regiunea *imite* Nipru şi Şiret numită *Atelkuzu* (ung. *Etelkoz);* aici, ei se uniră cu poporul turc al Kabarilor; Ungurii intră în Ungaria, dimpreună cu Pecenegii şi Bulgarii de vest, în 896.

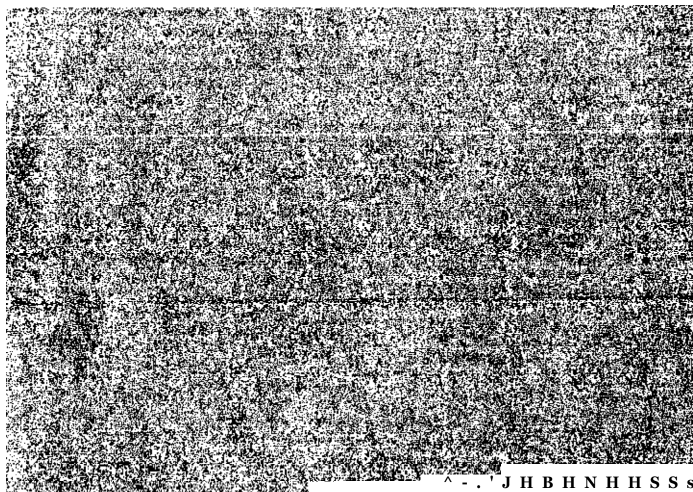
H. Paasonen, *Sur quelques mots relatifs â l'agriculture empruntes par Ies langues finno-ougriennes au proto-aryen ou ă l'aryen ancien,* în *Journal de la Soc, finno' ougrienne,* 34, Helsingfors, 1917; P. Pelliot, *Apropos des Comans, in Journal asiatique,* avril-juin 1920, p. 125 urm.; J. Szinnyei, *Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur,* ed. a 2-a, Berlin-Leipzig, *1921*; H. Jacobsohn, *Arier und Ugrofinnen,* Gottingen, *1922;* Z. Gombocz, în *Revue des etudes hongroises et finno-ougriennes,* I, *1923,* p. 204 (dare de samă a lucrării precedente); Kai Donner, *Zu den ăltesten Beruhrungen zwischen Samojeden und Turken,* în *Journal de la Soc, f'mno-ougrtenne,* 40, 1924; *Skoli, op. cit; Wiklnnă, op. cit*

CODEX CUMANICUS (bibliografie mai recentă). S. Salaville, *Un manuscrit chretienen dialecte turc, le „Codex Cumanicus",* în *Echos d'Orient,* XIV, *1911,^.218*—286; P. M. Bihl, în *Archivum franciscanum historicum,* VII, *1914,* p. 138—*144* (cu bogate indicaţii bibliografice şi trimiteri la *atticohh* Iui W, Bang); S. Salaville, *Un peuple de race turque christianise au XHI-e siecle, Ies Comans,* în *Echos d'Orient,* XVII, *1914,* p. *193—208;* J. Deny, în *Journal asiatique,* juillet-septembre *1921,* p. 134—135.

1. ***Codex Cumanicus* e scris probabil de misionarii Franciscani care se dusese să evanghelizeze triburile aşezate în împrejurimile Mării Negre şi Mării Caspice, între sec, XIII—XIV.**

CONSIDERAȚII
ASUPRA UNOR
NUME DE RÂURI DACO-SCITICE

DE

VASILE PÂRVAN

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 2 S Aprilie 1922

Originile poporului şi culturii noastre nu se vor putea mai clar lămuri, până ce arheologia de săpături nu va luâ în deaproape cercetare şi resturile aşa numitului Ev Mediu, în strânsă legătură cu cele preistorice, iar filologia nu va cerceta istoric şi geografic-comparativ — pe bază nu numai romanică şi slavică, ci şi general indogermanică — diferitele nume de persoane şi de elemente şi accidente geografice[1]).

In prezent cercetătorii noştri, neocupându-se îndestulător cu antichităţile şi filologia indoeuropeană, atacă zadarnic diferitele probleme thraco-scythe, care stau la baza istoriei noastre. A aplica cunoştinţe şi regule de fi'ologie romanică unor elemente toponomastice,' care au o origine şi o evoluţie scytho-turaniană ori thraco-slavă, e, de sigur, neştiinţific.

Ocupându-mă de mai mulţi ani cu antichităţile thrace, am crezut că-mi pot un moment luâ libertatea de a întrerupe obişnuitele mele comunicări arheologice şi de a prezenta azi, sprijinite pe literatura necesară, câteva simple consideraţii — fără nici o iluzie de definitivat — asupra onomasticei fluviale din *Dacia Scyihica.*

\#
\# \#

*) Un început foarte interesant face d. N. Drăganu, în *Dacoromania,* I, 1921, p. 109 şi urm., examinând cinci străvechi elemente toponimice, neexplicabile prin originile tradiţionale, slavă ori latină.

In ținutul getic dintre Nistru, Carpați şi Balcani, adică în Basarabia, Moldova, Muntenia, Dobroge'a şi o mare parte a Bulgariei nordice, au avut loc continuu, din timpuri an-c cunoştințelor noastre literar-istorice (care încep abia in sec. VII a. Chr.) şi pană în timpul imperiului roman târziu (la sfârşitul sec. IV d. Chr.) *) infiltrații persistente de elemente iraniene: scythice şi apoi sarmatice. Totuş Geții, adică Dacii, s'au menținut, ba chiar s'au revărsat şi dincolo de *Tyras,* **în ținutul scit dela Nordul Mării Negre, după cum se vede, între altele, şi din numărul însemnat de nume thrace, care se întâmpină în inscripțiile greceşti din Sudul Rusiei, şi în special din părțile sudvestice, către Olbia. (V. tot materialul la Minns,** *Scythians and Greeks,* **Cambridge, 1913, p. 122 sq., 38, 41, 86, etc). Invers, inscripțiile şi monetele ne arată mici regate scythe în ținutul dintre Callatis şi Odessus [2]).**

Această reciprocă pătrundere a dus la un schimb şi un amestec de forme culturale, care ne fac azi destul de grea separarea elementelor getice de cele scythice şi sarmatice. (Cf. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache,* **p. 179 sq. si 214—16).**

Vom urmări în comunicarea de azi câteva nume de râuri, pe cari le întâlnim în ținutul daco-scythic, mai sus determinat, îndestulător documentate de izvoare, spre a încercă măcar aproximativ o explicare a formei şi originei lor.

I.

In cartea de privilegii dată Histrianilor de împăratul Traian la 25 Octomvrie, anul 100, se întâlnesc, cu ocazia grănițuirii teritoriului rural al cetății lor, cinci nume de râulețe: *f.Jsampaeus, Calabaeus, Gabranus, Picusculus* **şi** *Turgiculus.* **Ultimele două sunt romane. Celelalte, potrivit cu situația etnografică locală — avem în afară de Greci numai Daci şi Bessi — ar trebui să fie thrace. Şi totuş cercetându-le mai de aproape, în special pe cele două dintâi, pentru care avem oarecare**

>) Vezi articolul *Sarmaticus,* de Stein, la Pauly-Kroll-Witte II A, p. 15 şi urm.

*) Cf. d. p. şi comunicarea colegului nostru d. Sutzu, *Contribuția numismaticei la istoria antică a României transdundrene,* An. Ac. Rom., Mem. Secț. Ist. XXXVIII 1916, p. 523 şi urm.

material comparativ, nu pare a fi de loc cazul să le socotim ca thrace.

Printre afluenții Bugului *(Hypanis),* **Herodot citează la descrierea Scyîhiel râul** *'EțațJLttaîog* **din ținutul cu acelaş nume (IV 52 şi 81; cf. Minns,** *o.* **c, p. 28, 31 n. 2, 80, 39 şi 100). Este clar că râulețul de lângă Histria, al cărui nume, păstrat la începutul rândului 7 din inscripția 16** *(Histria* **IV, p. 560), poate să fi avut la capătul rândului precedent şi litera care-i lipseşte față de numele de râu din Scythia, în transcriere grecească** *[.JoafiJtaîog,* **e rudă bună cu cel dela Herodot. Nimic nu împiedecă de a admite ca formă originală a lui, forma** *Asampaios,* **din care se poate cu vremea — fie la Scythi, fie prin Thracii de aici — să se fi obținut, eventual,şi simplu** *Sampaios,* **ca** *Samus* **față de** *Asamus,* **în ținutul vestthracic, resp. dacic. Fapt e, că numele acesta, fie complet, fie prescurtat, fie ca simplă rădăcină, nu se întâlneşte până acum între numele de râuri thrace. Terminația** *-aîog, aîog, eog,* **pentru care mai avem imediat şi celalt râu** *Calabaeus,* **dela Histria, ne este şi ea quasi-necunoscută în numirile thrace de râuri: doar două-trei exemple la Tomaschek** *(Die alten Thraker* **II 2, p. 94 sq.** *[eog]).* **Ea este grecească. Şi Thracii îşi păstrează sufixele proprii. Dar etimologia lui** *'Eşafmaîog [AJsampaeus,* **ne este cunoscută: ea e iraniană (adică scythică), găsindu-şi explicarea în rădăcinele zendice,** *asha, ashavan,* **«curat», şi** *pathi,* **«cărare» (cf. Minns,** *o, c,* **p. 39): astfel forma dela Histria e chiar mai credincioasă originalului decât cea din Scythia [1]).**

Să cercetăm acum şi pe celalt tovarăş: *KaXafiaîog,* **şi pe urmă să încercăm a ne pronunță în privința rostului amândurora la Histria.**

Lăsând la o parte terminația *aîog,* **credem că în restul** *KaAafi-* **avem două rădăcini:** *%aX(a)-* **şi -a/3-** *(resp.-art-).* **In adevăr, ambele rădăcini ne sunt cunoscute din alte numiri geografice din părțile noastre. In Bisaltia, lângă Chalcidice, găsim, nu departe de** *Argilon,* **localitatea** *KăXaqvog* **(Procopius) sau** *KdXaova* **(Ştefan Byzantinul), iar pe coasta bithynică**

[1]) Traducerea numelui acestui râu, «drum curat», aminteşte vorba poeziei populare: «Dunăre, Dunăre, drum fără pulbere».

f*

avem râul *KăXfjg, -r\xog,* sau *KăXr)£, -ijxog.* Tomaschek *(o. c,* II 2, 84 şi 100) observă că, în *aaXa-,* avem rădăcina *gal,* «a fi negru», *kdla-,* care în sanscrit înseamnă «negru». De altă parte avem în Scythia Minor localitatea *ZâZdcma,* ortografiată şi *ZăXdafia,* a cărei primă parte, *ţaXâ-,* înseamnă, ca în neopersană, zendică şi sanscrită, «galben» (a doua explicare a lui Tomaschek pentru această rădăcină, cu ajutorul lituanei, ossetei şi zendei, ca «rece», nu e nici ea imposibilă şi duce de altfel la aceleaşi concluzii), iar rădăcina din urmă', *-cur-,* -a/?-, nu are decât o singură explicare, şi anume, tot iraniană, ca în neopersan *zard-âb,* «apă galbenă» (v. toate citatele la Tomaschek II 2, 77). Deci *kal-ab-,* «apă neagră»[1]). E drept că rădăcina *ap-* se întâmpină şi în Boeotia, în *Meaoămov oQog* (adică *fieoo-jvotdfMov),* unde însă avem *ap-* pentru *vedu (ftedv)* phryg. «apă» (cf. şi Kretschmer, p. 225), şi în Banat la râul *'Aaog, Apo,* Carasul de azi (de sigur nu şi în numele de localitate *Apulum,* cum crede Tomaschek, căci acest nume e propriu zis *Appulum* şi stă în legătură cu numele de popor *Appuli:* conf. *Consolatio ad Liviam,* Bährens, P. L. M. I p. 97 sq.,v. 387 sqq., având probabil un alt radical): Tomaschek II 2, 91 sq. Dar cum cuvântul clasic thracic pentru apă e *zura (zora)* (Tomaschek II 2, 98, 78, 76), iar dacic *zara, zera, sara* (ibid, 77, 79), sunt înclinat a crede că rădăcina *ap-,* resp. *ab-* (ca în neopersan) e iraniană, iar nu thracă. Cum şi rădăcina *kala-* îşi găseşte lămurire nu într'o rădăcină phrygo-armeană (thracic), ci într'una sanscrită (arie), îmi pare firesc a socoti atât numele *Zaldapa, Zaldaba,* cât şi rădăcinile unite *Cal-ab-aeus,* drept iraniene, adică scythe. Cu atât mai mult, cu cât, chiar ca aşezare a lor în Scythia Minor, ele invită la o atare interpretare. (Vezi de altfel asupra relaţiilor thrako-iraniene şi asupra numelor iraniene la Thraci, şi Kretschmer, *o. c,* p. 214—16).

La data însă, când apar în documente *[Ajsampaios, Calabaios* şi *Zaldapa,* în părţile acelea nu e nici un Scit. Şi, din timpuri străvechi, ni se vorbeşte aici de Geţi şi de alţi Thraci. Enclave scytho-sarmate (ambele iraniene) au fost însă destule

[1]) Deci o «Cerna-Voda» scythică, în ţinut histrian.

în Scythia Minor. *Cu cele trei nume putem localiza două vechi insule iraniene, una lângă Histria, alta la Sudest de Durostorum.* Topirea Sciţilor între Thraci nu a desfiinţat numele date locurilor de cei dintâiu, ci Thracii le-au adoptat şi le-au păstrat până târziu, pentru a le trece apoi întocmai Romanilor lui Traian.

Am avea astfel câştigate pentru onomastica fluvială a Scythiei Mici încă două nume scite, *[AJsampaios* şi *Kalabaios,* care să ne atragă continuu luarea aminte asupra complicaţiei problemelor de acest fel la Dunărea de jos, în regiunile thrace, şi apoi thraco-romane.

II.

Când au venit Grecii în Vestul şi Nordul Mării Negre, prin secolul VII a. Chr., ei au numit coloniile lor, în general după numele indigene ale marilor râuri, la gura cărora le aşezau, *Tyras,* după *Tyras, Istria,* după *Istros.* Dar aceste nume (poate chiar *Borysthenes* şi *Hypanis:* cf. Minns, p. 38) nu sunt iraniene, adică nici scythice, nici sarmatice. Când Herodot a călătorit în secolul al V-lea prin aceste locuri, el a completat ştirile aşa de rare dinaintea lui cu o serie foarte bogată de nume de ape. Toate râurile mai mari din Dacia Scythică şi-au căpătat denumiri în lumea greacă. Dela Nistru până la Argeş şi Dunăre nici unul însă dintre numele dela Herodot nu s'a păstrat întocmai până azi; unele au dispărut cu totul, iar altele ni s'au păstrat într'o formă mult deosebită de a lui Herodot şi care nu are nimic de-a face cu o eventuală evoluţie pur daco-romană, deci romanică, a lor.

Cum se explică acest fenomen? Să analizăm pe rând numele acestor râuri, începând cu *Tyras* şi sfârşind cu *Istros.*

Dar înainte de aceasta trei observaţii.

întâia. Transcrierile greceşti ale numelor de râuri din Dacia scitică sunt neexacte. Ele elenizează o pronunţare pe care nu o puteau prinde şi reda exact. Sunetul getic pe care Grecii îl redau cu *v* în *Tyras, Pyretos,* e, ca şi în numele regelui dac Byrebistas (transcris şi Boirebistas) la Strabo, iar în inscr. dela Dionysopolis încă şi Byrabeistas: Kalinka, *Antike*

Denkmäler in Bulgarien, nr. 95, r. 33 = Dittenberger, *Syll. inscr. Gr.*[2] 342, din a. 48 a. Chr.; cf. p. forma *BvoefilGTaq* şi inscr. clin Mesambria, la Kalinka, nr. 227), un « de o nuanţă specială, neexistentă în greceşte, poate ceva ca *â* al nostru, pe care d. p. Germanii nu-l pot pronunţă decât ca *y* sau ca *u.* (Asupra lui *v = oi=ov=u* în thracica v. şi observaţiile lui Kretschmer, *o. c,* p. 226-8). Deasemenea numele *'OQdtjOOog* dela Herodot este o falsă redare a originalului *''Agyeaog* sau *''AQyioaog,* precum vom cerca a demonstra mai jos. *Tiâoavvog* (accentuat şi *Tiaoavvog)* e iarăşi o transcriere aproximativă a sunetului iniţial c şi a grupei de sunete *hţ* (Tomaschek, *o. c.* II 2 p. 98), mult diferite de *vt* grecesc. Toate aceste amănunte sunt însemnate pentru stabilirea continuităţii numelor dela Geţi până azi.

In al doilea rând, este evident că unele nume, pe care le regăsim în româneşte aproape ca în vremea veche, nu le avem în totdeauna pe calea directă, dacoromână, ci cu modificări care provin din trecerea lor întâiu prin graiul altor popoare conlocuitoare: Slavi, Pecenegi, Cumani, etc. Şi dimpotrivă, a'tele, pentru care în izvoarele vremii vechi avem denumiri altfel compuse ori transcrise, sunt totuş o moştenire directă dacică, prin Daco-Romani, pe calea celei mai stricte continuităţi.

In sfârşit, coexistenţa geto-scitică şi geto-sarmatică, apoi daco-romano-slavă, apoi romano-slavo-turanică, pe acelaş teritoriu, a pricinuit o denumire nu numai duplă, ei adesea chiar multiplă, pentru diferitele râuri, cari erau simultan chemate diferit de popoarele diverse care locuiau lângă ele. Cu timpul au biruit, potrivit cu deplasările etnografice respective, ici numele scit ori sarmat, dincolo numele thrac, iar alăturea numele nou, slav, — precum vom vedea în cele ce urmează.

A. *Nistrul.* Grecii au găsit în sec. al VH-lea înainte de Hr. la gura Nistrului, un popor care numiâ acest fluviu *Tyras.* Ei au luat numele, şi, după apă, au chemat şi colonia aşezată la vărsarea râului în Mare. Acest nume indigen a căpătat până azi cele mai neaşteptate etimologii. Lubor Niederle, în

ale sale *Slovanske Starozitnosti* I 1, Praga 1902, p. 156, n. 2, citează o întreagă serie: din slavică (Safafik şi alţii), din feniciană (Eichwald), din finică (Lambin), din iraniana scythică (Mullenhof), din dacică (Tomaschek). De adăogat la acestea etimologia sarmatică *(tura,* nedemonstrată) a lui Sobolevskij, care socoteşte atât tema *tura* cât şi *tema stru,* completată de el *istru* (în *Dana-istru,* şi fireşte şi în *"Iargog),* şi nu mai puţin tema *ipr* (în *Dana-ipr),* drept «sarmatice» *(Archiv fiir Slav. Phil.,* XXVII 1905, p. 244, n. 1, p. 243 şi p. 241). Din toate aceste etimologii aceea care se poate susţine mai uşor e cea a lui Tomaschek: în adevăr la venirea Grecilor în Pont şi mult timp după aceea, la gura Nistrului erau Geţii. E firesc să ne gândim deci înainte de orice la o etimologie thracă. In sprijinul ei, ar veni, afară de thracicul *Turesis,* citat de Tomaschek (II 2, 98 şi 38), încă numele de localităţi *Tyrida, Tvoo-diţa* (probabile şi *Ti)Qeipog-Tirepsutn,* localitate carpică în basinul Tyrasului, *TvQt-atata, Tvgiaoa),* toate thrace (v. la Tomaschek, *o. c.,* lista dela pag. 75), indicând rădăcina *tver, tur-* «a cuprinde, a ţine strâns» (cf. şi skr. tura, turâna, tvarâna, turna), iar *tura* dacică însemnând «năvalnic, furtunos» (p. 102). Procopius, *De aedif.* IV, 4, ed. Haury, p. 121, 35, enumera,. în părţile Serdicei, localitatea *Tovgovg,* care, poate, conţine aceeaşi rădăcină. Dar Nistrul trecea în cursul lui superior prin ţinuturi sarmato-scythe. Aceşti Iranieni îl numeau cu un radical străvechiu, foarte răspândit la ei, *Dan-, Dana-stru* (cf. Minns, *o. c,* p. 38 cu Tomaschek II 2, 98), sau, cum argumentează Sobolevskij *(l. c.) Dana-istru*[1]) transcris pe greceşte *AâvadtQig,* iar pe latineşte *Danaster.* Prezenţa neamurilor germanice la gurile Dunării încă dinainte de Hristos şi în special a Goţilor, de pe la 200 p. Chr., aduce un nume nou, germanic, Nistrului, *Agalingus* (poate gotic: cf. Tomaschek, II 2, 99), care e singurul cunoscut Tabulei Peutingeriene (sec. II prima formă, sec. IV ultima) (v. Miller, *Itineraria Romana,* p. 597). Totuş atât Ammianus Mircellinus (c. a. 365 p. Chr.), cât şi Iordanes nu cunosc decât numele iranian *Danastris.* Slavii pri-

M întrucât zice el *e* slav vine din *ai,* deci /k,-kn-kcTp-k din *Dana-istru.*

mese şi ei acest nume sarmatic, schimbându-i pronunţarea după spiritul limbei lor: Dunâ-i-stru. La rândul lor Românii, luându-1 dela Slavi, au trebuit să-1 pronunţe, fireşte, aşa fel că prima rădăcină pur iraniană, *dana,* este ca şi desfiinţată şi rămâne clară numai cea de-a doua, *-(i)stru,* care e străvechea formă indoeuropeană, comună Thracilor şi Phrygilor, ca şi Slavilor, Germanilor, Leţilor, etc. Dar această de-a două rădăcină e numai un determinativ la prima: ea înseamnă, în thracica, slavă, germană, «curent», «curs», «râu». Ea este anexată la rădăcina iraniană *dana-* (însemnând iarăşi «râu»), pe care o mai găsim tot autentică (nu cu schimbarea slavică, ori de alt fel, a primului a în o sau *u),* în *Danapris* (Sobolevskij 1. c, p. 242, desface *Dana-ipr* şi compară râul *Ibr* din Volhynia) şi în *Tanais* (transcrierea greaca a iranianului *Danais:* nume identic cu al Dunărei, *Dana(v)is,* cum observă cu dreptate şi Sobolevsky */. c,* p. 243), dar cu alte determinative în a doua parte a lor: la *Dana-pris,* având rădăcina *pere-, pru,* pe care o regăsim în *Prut* (vezi mai jos) *•), iar la *Dana-is* (în Tabula Peutingeriana şi o formă *Tana-sis!:* Miller, *It. Rom.,* p. 598; cf. mai jos, la Dunăre, forma *Danusis)* un sufix destul de comun. — Stabilim deci că este ' vorba la alcătuirea numelui Nistrului de o primă fixare, ante-slavă, poate şi sub influenţă thracica, — întru cât ei se află până la Nipru *(Dana-pru),*— şi care creează pe *Dana-\-stru,* sau, cum propune Sobolevskij, *Dana* -f- *istru,* ceea ce e acelaş lucru, ca etimologie antică, dar încă mai apropiat etimologiei slave. Numele fiind astfel răspândit şi la Sarmaţi şi Sciţi şi la Thracii nordici *(Tura* dacicul fiind probabil ceva local, ca şi *Agalingus* goticul), el trece dela aceia la Slavi, iar dela aceştia, *prin forma lor,* la noi.

B. *Prutul.* Herodot spune singur (IV 48) că numele indigen al Prutului e *Ilogava* şi că numele de *IIvQevdg* îi este dat de Greci, — că este un râu care, ca şi celelalte patru ce se mai varsă în Dunărea de jos, *Tiagavxog, 'Agagog, Ndnagig* şi *'OgârjOGog,* curge prin ţinut scythic şi-şi trage numele dela Sciţi:

¹) Sobolevskij zice *ipru,* dând exemplul râului *Ibr.* Ca şi pentru *istru, i* dela început nu schimbă nimic în ce priveşte originea radicalului.

tov xs Hxv'&ai Ilogaxa xakeovat. Totuş, învăţaţii, văzând deosebirea dintre *Porata* şi *Prut* au socotit că trebuie să dea numelui actual alte etimologii. Niederle, *o. c,* I 1, p. 154, n. 2, le-a strâns pe toate cele de până la el: din thracicul (ipotetic!) *perua, pereu,* «râu» (Safarik), din iranianul *pârtia,* umplea», *paurva* «bogat» (Mullenhoff), din grecescul *nogog,* germ. *furth* «vad» (Rawlinson), din *pera, pru,* skr. *pru-th* («spruhen») (Tomaschek), în sfârşit chiar din slavică. Cred că origina iraniană a numelui Prutului nu se poate pune la îndoială după etimologia aşa de suggestivă dată de Sobolevskij *(l. c,* pag. 241): *pâr-auta(h),* în care am avea rădăcina ir. *par* (dată şi de Mullenhoff) + răd. avestică *aodha,* «ape», vechiu indic *odatl,* «izvorând», «învăluindu-se», deci «râu bogat în ape, în valuri». De altă parte forma pecenegă a numelui acestui râu reproduce destul de credincios pe cea scythică: *Bovgdx* dela Constantin Porphyrogenitul *(de adm. imp.,* 42, Bonn p. 179, 20) este tocmai *Ilogdxa,* accentuat probabil mai exact decât tradiţionalul *Ilogaxa.* Cât priveşte transformarea lui *o* în *ii,* (fenomen comun la Thraci, ca şi la Slavi), o regăsim în *Donavi,* Dunâv, Diinâj (vezi mai jos, la etimologia numelui *Dunărei).* Dar nici din forma scythică, nici din cea greacă ¹), nici din cea pecenegă, nu poate ieşi forma *Prut* de azi. Trebuie deci să căutăm un corespondent thracic, ori de alt fel, al rădăcinei iraniene, perfect asigurate prin celelalte nume vechi ale râului, şi coexistând cu ea încă din timpul geto-scit. Acest corespondent este *pru-,* rădăcină pe care o găsim în sanscrită chiar cu forma derivată *pru-th-,* «a sări», «a izbucni», «a scânteia», «a stropi», «a stropşi» (cf. Tomaschek II 2, 95, care dă numai ipotetic această bază) şi pe care o regăsim în compoziţia *Dana-pris, Dana-ipru, Dun'k-pră,* mai înainte citate. Aşa stând lucrurile, este clar că alăturea de forma sau de pronunţarea scythică (r. sarmatică), luată şi de

¹) Dacă *Piretenses* din Moesia Inferior, pe care îi găsim acolo cu un *Emporium Piretensium* (CIL. III 12415 şi 124*7) sunt a se interpreta ca *Pyretenses*^aşezaţi aici în urma vre-unei transplantări de *Transdanuviani* (în acest caz din regiunile Prutului, *Pyretos),* cum a fost aceea aşă de importantă a lui Plautius Aelianus pe la 52 d. Hr. (v. CIL. XIV 3608: *plura quam centum millia ex numero Transdanuvianorum......trans duxit* şi cf. *Histria* IV p. 567), e o întrebare la care nu se poate răspunde cu hotărîre, da sau ba.

Pecenegi, poate prin Slavi, a trebuit să existe o altă formă sau pronunțare, care ne vine direct din antichitate şi care nu poate fi decât thracica. Un atare paralelism nu este de fel paradoxal, dacă ne gândim la atingerile dintre iraniană şi thracica, în vocalism, consonantismşi chiar în lexic (v. Kretschmer, *o. c,* p. 209, 229, 239, 238, 168 sq. etc). In adevăr rădăcina *pru-* nu ne este necunoscută în ținutul thracic. In afară de numele diferiților prinți bithynici *Ilgovoiag,* avem toponimicele *Ilgovoiăg* şi *Ilgovoa* cu respectivele etnice *Ilgovoielg* şi *Ilgovoasig,* a căror bază (vezi Tomaschek, II 2, 22) e, evident, *pru,* din preu-, în formele derivate *preu-th,* sanscrit *pruth,* şi *preu-s,* sanscrit *prus,* astfel în cât eventual chiar *Prusias,* numele propriu, ar putea fi interpretat ca un primitiv *Pruthias* sau *Prusvias* (Tomaschek, *l. c).* Prutul fiind mult mai adânc în teritoriu dacic, decât Nistrul, *această persistență a pronunției primitiv thracice (a unei forme probabil iraniene), nu e nenaturală. Dar ea nu e nici izolată.* Vom avea imediat ocazia să mai constatăm si altele. Destul sa fixăm acum că ea ne este chiar documentată de Constantin Porphyrogenitul, *de adm. imp.,* 38, Bonn p. 171, 12: *Boovvog,* alăturea de cealaltă, pecenegă, *Bovqât.* Grecii dela Bizanț o aveau pe a lor prin Unguri dela Thraci, Pecenegii pe a lor prin Slavi dela Sarmați.

C. *Şiretul.* Autorii antici ne păstrează trei forme pentru numele acestui râu: *Tiagavrog* (Herod. IV 48), *Isgaoog* (Ptolemaeus III 8, 2) şi *Gerasus* (Amm. Marc. XXXI 3, 7). Toate trei sunt transcrieri destul de corecte ale unuia si aceluiaş nume scitic: Carafiț (râul «repede») (cf. şi Niederle, *o. c.* 1 i, p. 155, n. 1, după Mullenhoff, D. A., III 163, — fără însă a luâ poziție pentru numele scitic, propus de Tomaschek, II 2, 98) — cu deosebirea că pe vremea lui Ptolemaeus fi dinaintea lui *ț* dispăruse, ca în atâtea alte cazuri de pronunțare provincială romană, chiar a vorbelor latine (cf. CIL. III pag. 2572, unde, special pentru terminația *ens* şi pentru *n* înainte de *s* şi *t* sunt un număr foarte mare de exemple). Dar din această pronunțare, a cărei ultimă formă dela Ammian, deci spre sfârşitul secolului al IV-lea, *Gerasus,* ne arată continuitatea pronunțării scitice, nu puteau rezulta formele pe caret le găsim la Constantin Porphyrogenitul *(2agâT* peceneg, *2sQszog* ungaro-byzantin: *de adm. imp.* c. 42, Bonn, p. 179, 20 şi c. 38, Bonn, p. 171, 13). Cum se explică acest fenomen, că, în loc să avem din *Gerasus* o formă analo.gă cu cea a Mureşului ori Arg-şului ori Crişului *(MoQrjOr)g,, TifirjGrjg, Kqiaog* la Porphyrogenitul, *de adm. imp.* c. 40, Bonn 174, 6-7; *Argesis,* vezi mai jos) d. p. Geraş, sau Gereş, am avut o formă aşa de arhaică, precum e forma *Seret* r. *Şiret.* Cred că nu e nevoie să accentuez mai mult analogia cu cealaltă formă arhaică păstrată, pentru *Prut.* Ori, dacă urmărim toponimicile thrace, găsim rădăcina care să fi menținut o pronunțare specific thracica, alăturea de cea scitică, a numelui Şiretului. Avem localitatea *2îoig* lângă lacul Prasias, cu variantele Sirae, *21QQ<X,* byzantin *2SQQCU,* azi Seres, precum avem tribul ***2îgeg*** lângă Ergene (anticul Erginias) în legătură cu rădăcinile thraco-armene *ser, sirel* (iubire): v. materialul la Tomaschek (II 2, 82, cf. 42). In sfârşit avem—ceeace e deosebit de important—chiar forma *Segstog* pentru o localitate din Dardania, la Procopius *(de aedif.* IV 4, ed. Haury, p. 120, 38), care ştim că ne-a păstrat o mulțime de forme autentice thraco-dacice. Sunt înclinat deci a crede că avem şi aici o persistență thracica paralelă cu cea scythică, dar în acest caz biruitoare asupra acesteia chiar la popoarele străine, aşa fel ca formele pecenege dela Porphyrogenitul să reprezinte o firească reproducere a pronunției străvechi thrace, moştenite şi de noi şi de Slavi, iar nu o prelucrare originală şi ciudată a formai scythice păstrate încă la Aramianus[1]). Şiretul fiind şi mai adânc decât Prutul în teritoriu dacic, lucrul pare firesc, iar dispariția formei iraniene la sfârşitul secolului al IV-lea, când dispar şi Sarmații—Iranienii, cari o conservau — din izvoarele epigrafice şi literare, se arată iarăşi firească.

D. *Buzeul.* Nu avem decât un singur document asupra vechimei numelui acestui râu, povestirea din actele Sfinților

[1]) Asupra sufixului *-ta, -te, -tos,* nu mai insist, el fiind suficient de frequent în toponimia thracă.

privitoare la Saba «Goticul», care, în ziua de 12 April 372, a fost înnecat în râul *Movasog,* de agenţii executori ai persecuţiei lui Athanarich împotriva Creştinilor din regatul său. Din fericire ştirile cu privire la Saba sunt contemporane, autentice şi bogate, astfel că nici o îndoială nu poate fi asupra localizării pe hartă a râului de care vorbesc *Acta SS.* (Vezi tot materialul în cartea mea *Contr. la ist. creşt. daco-roman,* p. 156 şi urm). Este vorba de *Bovasog,* transcris *Movcseog* în loc de *Mjtovcfeoq.* Niederle (o. *c,* II 1, p. 30) acceptă şi el această identitate *Movoeog* = Buzeul. Kretschmer, *Einleitung,* p.236, relevă fenomenul de consonantism, foarte important în thracică, al schimbului între m şi *b: Museos* putea fi, deci, eventual, chiar pronunţare reală thracică alăturea de *Buseos.* Cu dreptate cuprinde dară Tomaschek acest nume în lista toponimicelor thrace, propunându-i chiar rădăcina, ipotetică, bhug- «a îndoi» (II 2, 95). Cred însă că Tomaschek greşeşte lăsând acest nume izolat în mijlocul toponimiei thrace şi nefăcând apropierile imperioase care urmează. In adevăr rădăcina *buz-* sau *buza* este foarte bine reprezentată în onomastica thracă, de care toponimia fireşte nu se poate despărţi. Avem numele de persoane *Bvţag, Btiţrjg* şi *Bvţog* din vremiîe cele mai vechi: Pausanias V 10, 3, pomeneşte ca întemeetor al Byzanţului pe un *Btiţag 6 Qoăyuqg fiaaiXevg,* (cf. Tomaschek II 2 16). De altă parte numele *BovQrjg* şi *Bovoăg,* probabil ca numebessice, apar în mare număr până la sfârşitul secolului al Vl-lea în ţinutul thracic din dreapta Dunării. Nu mai puţin, avem, ca ethnicon, cunoscuţi *Bvţrjvoî* şi *Bovţatoi* (cf. pentru material Tomaschek, p. 17). Este limpede că forma *Bovtieog,* sau mai exact *Bovţeoq*[1]), reprezintă forma autentică getică a numelui acestui râu, păstrat întocmai, şi foarte probabil fără nici un intermediar străin, la poporul nostru până astăzi.

E. *Argeşid.* Herodot (IV 48) înşirând numele de râuri daco-scythice, care se varsă în Dunăre, pomeneşte şi un

*) De o eventuală pronunţare a lui /S în vremea târzie romană şi byzantină ca *v,* nu avem a ne împiedica aici: întâiu pentru că la Thraci nu se întâmplă aceeaş schimbare, şi al doilea pentrucă chiar la Greci, diferitele nume thrace începând cu *fi,* ne sunt păstrate şi în transcrierea latină, cu *b,* în inscripţii ori la autori latini, aşa că pronunţia lor thracică ne este asigurată.

'OqdriGGog. Toată lumea a zis: *Ordessus* = Argeşul (cf. şi Niederle, *o. c,* II 1, p. 30 şi harta dela pag. 32). Tomaschek (II 2, 94) nu face aceeaşi identificare, ci notează că acest nume e propriu zis asemănător cu acela al unei aşezări cariano-miiesiene pomenite la Marea Neagră, la E de Tyras (Ptolemaeus). Aspectul numelui e în adevăr «carian», dar aşezarea la care face aluzie Tomaschek, fără a cită nici un isvor, cred că e mai mult o confuzie a lui Plinius, după care s'a luat şi Arrian. Tomaschek de altfel nu trage nici un fel de concluzie şi nu se pronunţă asupra formei *'OgârjOGog.* Ori este evident că această formă trebuie considerată împreună cu *'OdrjGGog, 2aX[Avd7]Go6g,* şi toate celelalte toponimice cu sfârşitul în -crede;, care se mai întâlnesc în teritoriu grecothrac. Kretschmer, *o. c,* p. 405, e de părere, că eventual aceste forme ar putea fi şi indogermanice, în vreme ce Pauli, *Eine vorgriechische Inschrift von Lemnos,* p. 79 (cf. Kretschmer, *o. c,* p. 291 şi 405 cu p. 193 n. 2) le consideră drept preindo-germanice. Părerea lui Pauli a prevalat: unitatea de vieaţă thraco-phrygă din mileniul al lî-lea a. Chr., în tot ţinutul dintre Dunăre şi Halys, a fost la fel în timpurile anterioare[1]). — Care e însă atunci adevăratul nume antic al Argeşului, pe care Herodot îl va fi auzit fals — el care era din părţile Cariei — ca un nume «carian»?

La Mysii din Asia Mică, deci în ţinut pur thrac, Hierocles ne-a păstrat în si său Synecdemus numele de localitate **ÂQytţa.* In Tabula Peutingeriană numele localităţii e transcris *Argesis.* Am citat întâiu pe Hierocles, fiindcă Tabula deşi mai veche, are multe greşeli de copişti. Cele două forme se susţin una pe alta şi arată în aceeaşi vreme încotro avem a căută forma imediat anterioară celei româneşti. In adevăr, precum ne-a ajutat Constantin Porphyrogenitul la explicarea numelui Şiretului si tot el ne dă si formele asâ de evident protoromâneşti *MoQfjGrjg* pentru Mureş (care, fireşte, nu vine direct nici din Maris, nici din vreun Marisia ori *MăgiGog*

Toponomastica preindogermanică serveşte acum la o clarificare a stratificării popoarelor în Sud-Estul Europei şi in Asia Mică şi a fost întâiu ştiinţific tratată şi pusă în valoare de Pauli (o. *c.)* şi Kretschmer (o. c, p. 188, 193, 290 sqq., 3" sqq- 357 sqq. 377 Şi 4°S)-

oarecare, ci are cu totul altă evoluţie, de care, poate ne vom ocupa altă dată), *TipJjaiqg* pentru Timiş, *Kglooq* (cf. aici şi *Cresia, Crisia* dela Iordanes şi Geogr. Rav.) pentru Criş — tot sşă el ne ajută, indirect, să căutăm în forma *Argesis* ori *Argisis* pe cea din care a derivat imediat cea de ozi. In adevăr, afară de exemplul din Mysia, pentru rădăcina thracica adevărată a numelui Argeşului, mai avem şi alte pilde. In Bisaltia avem localitatea *ÂQyikog,* care după glossa lui Hesychius *ăoyiXog-XEvnoyeiog,* ar fi «Alba», iar pentru râu, «râul alb» (Tomaschek II 2, 54 cu II 1, 4). In Thracia avem râul şi castelul **Agţog,* eventual cu aceeaşi rădăcină *arg-* «a fi luminos, a străluci» (ibid. II 2, 92). Apoi, în Pelasgiotis, la NV de Larisa, în ţinutul de pătrundere thracica, Strebo pomeneşte străvechea aşezare myceniană *'Agytaaa,* lângă râul Peneu, şi care pe vremea lui se chema *'Agyov^a* (C. 439 şi 440). In sfârşit exemplul hotărîtor ne este dat epigrafic în vestita inscripţie a lui Burebista, dela Dionysopolis (Kalinka nr. 95 =Dittenberger, *Syll.*[2] nr. 342): localitatea *Arci-dava* din Banat, care la Ptolemaeus e ortografiată *'Aoyida'va,* apare în inscripţie (a se ceti pe fotografia dela Kalinka, unde se vede perfect tot cuvântul) tot cu y, adică *'AQye-daflov. Deci AqyE-atg* ori *Aqye-6ig.* In ce priveşte sufixele general thracice -£a (Tomaschek II 2, 6i), *-C/tq* (II 2, 63 şi 53), resp. *-100a* (II 2, 55), *-tooog* (II 2, 53), cred iarăş că nu e nevoie să le mai avem aici special în vedere, când sufixul *-oig,* el însuşi, ne este deasemenea documentat, prin *TiŞiOig* (dela Herodot IV 49), ori *Ildvvvaig* (Tomaschek II 2, 94 sq.), ori *Alţioig* (ibid. 53), ori chiar *Aâvovaig* (vezi mai jos). Clarificată astfel şi originea, de astă dată pur dacică, a numelui râului Argeş şi legătura strânsă între forma originală şi cea românească, sunt încă şi mai mult dispus să cred, că n'a fost nevoie de o mijlocire slavă pentru a trece dela *Arge-sis,* la *Argeş.*

Dar această concluzie cu privire la transmisiunea directă şi continuitatea formală invariabilă a numelui *Argeş* e confirmată indiscutabil cu ajutorul iui Ptolemaeus, Procopius şi, iarăşi, Constantin Porphyrogenitul, deoparte, cu ajutorul toponimiei armene actuale de alta. Se ştie azi că limbele thracă, phrygă şi armeană alcătuesc o unitate organică în mijlocul celorlalte limbi indogermanice. Ptolemaeus cunoaşte în Armenia Maior lacul *Arsesa (f) AQar \ aa Xîfivrj)* (V 12,3) şi regiunea Arsesa *(fi Agorjoa %6)Qa)* (V 12, 6). Porphyrogenitul, vorbind în cap. 44 din *de adm. imp.* de ţara *Apachunes* şi de oraşele ei, citează de repetate ori oraşul *"Agţeg,* ortografiat odată (ed. Bonn, p. 191, 22) şi ***ÂQOEg.*** Lacul e lacul *Van* de azi în prelungirea lui băltoasă nord-vestică, — oraşul şi regiunea sunt la nordul lacului Van şi numele vechiu s'a păstrat: *Argiş.* E, fireşte, străvechiul toponimic thraco-phrygo-armean, având rădăcina *arg-,* mai sus studiată, şi care de fapt se pronunţa încă de atunci, ca şi azi, *arg.* Această rădăcină se întâmpină deopotrivă în Armenia vestică şi în cea răsăriteană, spre lacul Van. In apropiere de *Caesarea,* oraş în Armenia apuseană, Fr. Spiegel notează în a sa *Erânische Altertumskunde* I, Leipzig, 1871, p. 185, muntele *Argaeus,* care azi se cheamă *Argîsh-dâgh,* adică exact numele *Argeş* păstrat din vechime până azi. De altă parte oraşul *"Agţeg,* pomenit de Porphyrogenitul la lacul Van, la Apus de oraşul Pergri, îi e cunoscut şi geografului orientalist Saint-Martin, care în ale sale *Memoires historiques et geographiques sur VArmenie* I, Paris, 1818, îl şi identifica cu *Arses, Ardzes* dela Porphyrogenitul, sub numele contemporan de *Ardjesch,* în ţara K'hadjperuni, cantonul *Ardjişa govid.* Saint-Martin notează că localitatea are şi o fortăreaţă şi că Syrienii numesc oraşul şi cetatea *Argysch,* iar Arabii *Ardjysch,* ceeace revine la acelaş *Argeş* bine cunoscut. Deasemenea Saint-Martin mai relevă că ţara Arsesa pomenită de Ptolemaeus se vede a corespunde ca teritoriu tocmai ţinutului oraşului *Argeş* din *Khadjperuni.* De altfel Kiepert în al său *Atlas Antiquus,* harta IV şi indicele numelor a înregistrat fără nici o rezervă aceste identificări: lacul şi oraşul *Arsesa = Ardjîsch-xA* de azi[1]).

i) Ca simplu document notez aici că Wcigand în studiul sau *f*

nische Sprache, Leipzig 1921, P- 7° şi urm., dă Argeşului ° ^ ^ . ^ J u i (p. ,,), Buzăului (p. 80) una bulgarc-maghiară, Prutului una ruteana ca şi Nistrului p. 89 şi 92), iar Şiretului ar dori să-i dea o origine maghiara, dar nu are decât un argument comic, şi renunţă. Nici una din etimologiile de mai sus nu este, justificare filologică, serios prezentată.

Dar numele se întâlneşte şi pentru persoane, la Thracii din Balcani în secolul al Vl-lea d. Hr. Procopius în *beli. Gotth.* II 2, ed. Bonn, voi. II, p. 151, [14] pomeneşte printre Thracii (Bessii) din armata lui Belisarius pe un *Kovvăag* (vezi un altul la Histria: *Histria* IV, p. 595 sq.) şi pe un *"Agţyg,* despre vitejia cărora înşiră adevărate minuni.

Argeşul românesc este deci străvechiu thracic şi de două mii de ani pronunţarea cuvântului a rămas aceeaşi.

F. *Dunărea.* In nici o limbă europeană, veche, sau nouă, numele râului nostru părinte, aşa de strâns legat de întreaga noastră desvoltare istorică şi atât de cântat de poezia populară, nu apare la fel ca în româneşte. Grecii şi Romanii au avut alt nume. Germanii, Maghiarii,'Slavii, au azi alte nume. Iar cât priveşte pe strămoşii direct interesaţi şi vecinii lor, adică Thracii şi Scythii, respective Sarmaţii,' din actuala pustă ungară, ei par a fi avut iarăşi nume speciale, diferite de cel românesc. Să cercăm dară, pe un plan mai larg, în capitolul ce urmează, a lămuri, pe cât e posibil, origina numelui Dunării.

III.

Romanii au putut cunoaşte Dunărea atât prin Rhaetia şi Noricum, cât şi prin Pannonia. Ei i-au dat numele pe care l-au găsit la locuitorii riverani din Austria şi Ungaria actuală. Prima menţiune a acestui nume e destul'de târzie: la Caesar, care cum ştim voia să se coboare şi spre Dunărea mijlocie, spre a supune pe Dacii lui Burebista,' cari ajunseseră foarte primejdioşi pentru întreaga stăpânire romană în peninsula balcanică. Caesar îi zice Dunării *Danuvius (beli. Gali.* VI 25). După el îi vor zice şi Latinii şi Grecii la fel, din ce în ce mai frecvent, înlocuind tot mai mult străvechiul nume dat de Greci — după Thracii sudici — *largog* (de unde, latinizat *Hister),* încă dela Hesiod (sec. VII a. Chr.). Geografii antici, cari ştiau că ambele nume se bazează pe o realitate, întru cât de fapt în cursul de sus fluviul era numit de riverani *Danuvius,* iar în cel de jos *Istros,* au cercat să fixeze punctul precis unde râul îşi schimbă numele, natural fără a reuşi în această întreprindere, întru cât de fapt râul avea în cursul mediu şi alte nume, real întrebuinţate, precum vom vedea mai jos. Brandis, în articolul său *Danuvius* la Pauly-Wissowa IV 2103 sqq., a strâns în privinţa acestor chestiuni antiquarico-geografice un oarecare material destul de însemnat. Mult mai complet e însă materialul cules de Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz,* I, 1225 sqq. Totuş o interpretare a acestui material lipseşte atât la Brandis cât şi la Holder.

In adevăr, dela început se pun două chestiuni hotărîtoare: 1) originea, numelui *Danuvius* şi 2) adevărata sa pronunţare barbară, cu evoluţia ei până la numele modern.

In privinţa originei[1]) Brandis se mărgineşte să afirme (p. 2105) că azi e general acceptată părerea, că numele *Danuvius* e de origine celtică (din *Danuv-io-s),* Romanii luându-1 dela Celţii din Alpii bavarezi şi austriaci, respective dela Celţii din Illyricum. E adevărat că se găsesc în limba celtică rădăcini care, ca *dănu, ddna,* «îndrăzneţ», «neînfrânat», ar putea procura o derivaţie, — dar, după cum observă însuşi Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz* I 1225, numele Dunărei în orice caz nu e originar celtic, ci împrumutat: zicem noi, dela Iranieni şi Holder singur compară zd. *danu* «râu», osset. ***don,***—ved. *dânu* «ploae», «umezeală». Chiar în thracica Holder relevă tema ***danus*** *(San-**daMis,** 'Am-**davog),*** pe care o alătură de vechiul indic *dănu* «curgător», «lichid». Brandis uită — probabil — că Celţii, ei înşii, nu sunt la Dunăre acasă la ei, ci sunt veniţi din Vest si Nord-Vest. De ce adică ar fi dat ei nume nou Dunării la venirea lor, în loc să primească pe cel existent dinainte ? Căci după cum am notat mai înainte, rădăcina *dan-,* ***dana-,*** în semnificarea clasică de fluviu, e iraniană, adică sarmatică, respective scythică. Ori Sarmaţii pe vremea lui Caesar sunt şi ei la Dunărea mijlocie, în marea câmpie ungară şi în munţii Slovaciei actuale. Nimic nu împiedecă să admitem,

Cf. şi Niederle, *o. c,* I i, p. 19, n. 3, iar asupra numelui Dunării la Slavi, ajuns indirect, prin neamurile germanice ori celtice, vezi întreaga discuţie din punct de vedere slav, p. 17 şi urm. Cf. şi II 1, p. 169, unde Niederle susţine că încă din sec. II Slavii începând a se cobori spre Dunăre i-au cunoscut numele dela diferiţii Germani de aici.

că, chiar transmis prin Celţi, numele roman al Dunării ar fi, totuş, de origine sarmatică. El ar intra atunci în marea familie iraniană, împreună cu Donul, Niprul, Nistrul, Prutul si Şiretul.

In ce priveşte pronunţarea avem o mulţime de citate antice, culese atât de Holder *(o. c.* I 1225 *qq-)* cât şi de Brandis (p. 2103), cari ne arată că *Danuvius,* transcris' greceşte *Aavoij(3io£,* este o formă latină vestică, pe când de fapt în Orient se pronunţa real de localnici *Ddnuvis,* transcris greceşte *Advovfiig.* Cum însă *Ddnuvis* putea suna şi simplu *Ddnuis* (cf. la Strabo, C. 304 şi 314 forma *Aavomoq),* se pare că unii indigeni, prin asimilare cu numele de râuri terminate în *-sis* (vezi mai sus, sub *Argeşul),* Timisis, Morisis, Argesis, îl numeau şi *Ddnusis.* In orice caz Brandis nu are dreptate să emendeze fără nici un comentar glossa dela Ştefan Byzantinul: *AdvovŞig f\ Advovcig* în *Aavoi>(Jiog f\. Aăvovflig.* Sigur e, că în părţile nordvestice ale Peninsulei Balcanice se pronunţă numele Dunării ca *Ddnuvis,* că adică, rădăcina numelui suna *danu-,* iar nu *duna-,* precum e rădăcina numelor actuale ale fluviului. O dovadă în plus despre aceasta îmi pare a fi şi prezenţa rădăcinei *dan-* în numele de localitate *Aave-de(3ai* din ţinutul Kavetzos, Dacia Mediterranea, la Procopius, *de aedif.* IV 4, ed. Haury, p. 121, 28. Dimpotrivă, în Nordul Dunărei era o pronunţare, care anunţa pe toate cele actuale, cu vocala *u,* în prima, şi vocala «în a doua silabă, accentul rămânând acelaş, pe prima silabă. In adevăr din anii 390—420[1]) avem o mărturie foarte caracteristică la Pseudo-Caesarius din Nazianz, care ne spune că Goţii, cari tocmai se aflau încă la Dunăre, îi ziceau *Aovvafttg* şi *Aovvavig* (cf. exact formele slave *de mai târziu,* Dunâv şi Dunâj, precum şi cea germană de mai târziu, Donau). Pasagiile din Pseudo-Caesarius sună aşa *(Dial.* I, 68): *xbv... trag' "EXXrjGi de -IGTQOV, nagă de 'Pcoţialoig Aavotifiiov, aagă de râv&oig*

[1]) Seeck, la Pauly-Wissowa, III, 1300. — Mullenhoff, *Archiv f. Slav. Phil.* I 178, P- 295, o datase tocmai de pe la 525 d. Chr., ba chiar după, fireşte greşit, căci la această dată *Goţii* nu mai jucau nici un rol în părţile noastre, sediul Visigoţilor era departe în Vest, iar luptele lor cu *Byzantinii* nu se mai dădeau la Dunărea moesică.

Acbvafiw rtgoGayogevoţievov; (III 144) *nagă de 'IXXvgioZg* (în Illyricum!) *%ai 'PiJtiavolg* (în Dacia ripensis!) *roîg itagolnoig* tot) *Idtgov, Aavovfirjg, tragă de Povd'oig Aovvavig* (emendat, cu dreptate, din *Aovvavtig,* de Mullenhoff în *Arhiv f. Slav. Phil., 1,* P- 293: articolul său despre *Dunăre* în germană şi slavă) (Migne, *P. Gr.* 38, p. 936 şi 1093). Menţionând aceste forme, Pseudo-Caesarius nota deci în *Dial.* III 144 forma balcanică obişnuită, *Aavorifirjg,* adică *AâvovŞig* (cf. Hplder, *o. c,* I 1235), adică *Ddnuvis* (Migne, *o. c,* 38 p. 1093), care continuă a fi citată şi de Procopius *(de aedif.* IV, 5) în sec. VI, ba chiar şi mai târziu.

Se pune acum întrebarea: era forma cealaltă, pe care am atribuit-o Nordului Dunărei[1]), o invenţie gotică? Ziseseră, ei Dunării pentru întâia dată *Dunavis,* sau *Dunăuis,* sau cumva, ei nu făceau decât să ia dela localnici această formă, care tocmai ni e documentată alăturea de altele străvechi, ca *Gerasus,* pentru Şiret, *Buseos,* pentru Buzeu, în izvoare quasicontemporane (căci ne aflăm cu acestea din urmă pe vremea împăratului Iulian, el însuşi un scriitor care pomeneşte Dunărea cu numele tradiţional în Sud, de *Ddnuvis)* ? — Răspunsul a fost dat cred definitiv de Mullenhoff (D. A.) şi Holder *(o. c.).* Goţii, la venirea lor în Dacia Scitică posedau un nume pentru Dunăre, şi care eră o formaţie specific germană: din iranianul *Danava* sau *Danavya* (sarmatic *Dănăvi:* după A. Sobolevskij în *Archiv f. Slav. Phil.,* XXVII 1905, p. 243) Celţii creaseră al lor *Dăntiv-io-s,* iar German<i — prin intermediul celtic — *Donavia,* în care din iranian rămăsese numai rădăcina *Dan-Don,* iar pentru rest Germanii adăogaseră o nouă rădăcină, proprie, *awa* (gotic *ahva),* «râu» (cf. Holder, *l. c,* şi Mullenhoff, *Arch. f. Sl. Phil., l. c.).* Goţii aveau deci un nume al lor, *Donavi* — pe care însă aici la noi îl pronunţau *Dunavi* — şi pe care Slavii l-au moştenit întocmai dela dânşii, cu toaie că au schimbat genul cuvântului, făcându-l masculin: *Dunav, Duna).* — Dimpotrivă însă Thraco-Romanii din Illyricum şi Dacia Ripensis ziceau

[1]) Căci informaţia din Pseudo-Caesarius e, natural, o parafrază după scrisele şi spusele lui Caesarius însuşi, care pe la 350 eră activ şi cunoştea perfect lucrurile dela Dunărea-de-jos (cf. Seeck, la P.-W., III 1300).

t

contemporan Aăvovfiig (Pseudo-Caesar. III 144) şi Mullenhoff recunoaşte că, independent de Goţi şi anterior lor, există aici o evoluţie a numelui, caracteristică regiunei dela Dunărea de jos *(Archiv,* I, p. 294).

Pronunţarea *Dunavi(s)* se arată însă a fi fost ea însăşi independentă de Goţi şi în orice caz anterioară lor. La sosirea lor în Dacia şi la gurile Dunării, în sec. III, şi apoi la marea lor migraţie prin Dada Scitică în sec. IV, ei ar fi trebuit să zică Dunării *Donavi,* aşa cum i-au zis neamurile germanice şi înainte şi după trecerea prin Dacia. Doar Bastarnii fuseseră aici dinainte de Hristos, iar Germanii din Vest erau în contact direct cu Dacii noştri iarăşi de sute de ani. In ce priveşte forma germanică *Donavi,* ea se cristalizase, probabil, cum crede şi Holder (*l. c,* p. 1225) încă dela începutul secolului I a. Chr. în Vest şi se răspândise apoi treptat spre Răsărit. — Şi totuşi Pseudo-Caesarius ne spune repetat că Goţii ziceau *Dunavi,* iar nu *Donavi,* cu o pronunţare care anunţa pe cea slavă, deşi Slavii nu erau încă aici.

Cred că forma cu *u* e nordthracică, sau, mai precis, dacică. Transformarea directă a lui *a* (iranian) în *u* (thracic) nu ne este suficient documentată pe teritoriu pur thracic — ca fenomen de vocalism thraco-dacic[1]) — pentru a ne dispensa de ajutorul altor limbi indogermanice în fixarea evoluţiei rădăcinei iraniene *dana-* la Daci. In adevăr, cum a arătat Kretschmer în a sa *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache,* p. 226, Thracii nu aveau trecerea dela 5 la o, deci din sarmaticul *Danava* ei nu puteau scoate pe *Donava,* necesar formării unui *Dunava* thracic. Dimpotrivă ei aveau, ca fenomen absolut banal, trecerea lui o în *u* (Kretschmer, *o. c,* p. 221, 223, 225, 226) şi anume atât a lui o cât şi a lui *o.* Cum însă Dacii fuseseră din vechi timpuri în contact cu Germanii, forma germanică *Donavi* a numelui Dunării putea să le fie cunoscută cu mult înainte de venirea Goţilor. Dar *Donavi* germanic se schimbă mecanic la Daci în *Dunavi.* Pronunţarea gotică de care ne vorbeşte Pseudo-Caesarius, ca fiind uzată de Goţi în secolul al IV-lea,

[1]) N'am avea decât *zara=zura* «apă» (cf. Tomaschek II 2, 102).

trebuia deci să fie de fapt pronunţarea dacică adoptată şi de ei, — dar netrecută mai departe celorlalţi Germani şi părăsită eventual chiar de ei după plecarea din ţinutul Dunării-de-jos, şi după reluarea în Vest a legăturilor cu ceilalţi Germani, pentru cari rădăcina numelui Dunării a rămas constantă *don-.*

Dar mai mult decât atât: Dacii puteau chiar pe calea scito-şarmatică să ajungă la pronunţarea lor. Şi poate această cale a fost cea adevărată, întrucât combinarea rădăcinei *dona-* eu sufixul *ris* de care vom vorbi îndată, a trebuit să aibă loc într'o vreme foarte veche, când încă se creau termeni noi pe cale de generaţie spontană internă. Rădăcina iraniană *dana-* avea şi varianta scito-sarmatică *dona* (cf. osset. *don).* Şi Germanii şi Scito-Sarmaţii dădeau deci — deopotrivă — Dacilor forma necesară pentru a ajunge la *duna-* dacic.

Fixat acum acest lucru, să vedem ce explicare se poate găsi pentru sufixul-re, care caracterizează astăzi în chip unic numele românesc al *Dunării,* faţă de toate celelalte limbi europene.

Nu voiu face aici istoricul etimologiilor care s'au propus pe rând pentru numele Dunării, până la ultimele care căutau în Gallia sau la Volga elemente de lămurire pentru a doua parte a cuvântului acestuia enigmatic. Voiu accentua numai un singur lucru: cuvântul e preromânesc şi preslavic, deci dacic. Inlăuntrul limitei de timp — cel mai târziu — de c. 100 a. Chr. şi 100 p. Chr., deci oarecum contemporan cu numele germanic al Dunării—care se alcătuia exact la fel: rădăcina străină *don* + sufixul germanic *awa* — a trebuit să se formeze şi numele ei dacic: din aceeaşi rădăcină străină -f- sufixul dacic *ri-s.* Aş atribui chiar — fireşte, cu totul ipotetic — epocei de expansiune de pe vremea lui Burebista, când Dacii se întnd în Vest până la Viena — deci adânc în teritoriu sarmato-celto-germanic — iar în Est până dincolo de Odessa— deci adânc în ţinutul scytho-sarmato-germanic — crearea noului cuvânt. Dacă fenomenul s'a petrecut în Dacia transilvană sau în Dacia scitică, e greu de hotărît şi de altfel şi indiferent. Fapt e, că analogiile pentru noua alcătuire existau şi în Răsărit şi în Apus, în numele de râuri sau de locuri terminate în *-ri-s.*

Karl Brugmann a arătat în voi. II p. I, din *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* (ed. II Strassburg 1906) p. 323 sqq., rolul sufixelor în *r*- si /-. Dintre acestea sufixele *-ri-* si *-li-,* care «arată cea mai mare productivitate în vechile limbi italice şi slavice» (p. 381 sqq.) sunt atât în vechea indică, în avestică, în lituană, cât şi în greacă, în celtică şi aşa mai departe, active tocmai în formele care ne interesează aici *ri-s, ri-s*[1]). Sensul pe care-1 adaugă sufixul, e în general un determinant intensificativ al rădăcinei de bază,— în cazul nostru: *Diina-ri-s,* «râul» prin excelenţă, râul mai mare decât celelalte (cf. la Brugmann şi sensul comparativ, în care conceptul de contrast era pus în asemănare şi deosebire de aceste sufixe în *r-* şi *l-,* provenite din adverbe cu înţeles local: /. *c,* p. 323 şi 165). In ce priveşte cantitatea lui *i* din *ri-s,* el nu putea fi decât scurt, ca şi în celtică (v. numele de râuri ca *Ligeris,* etc.) în latină *(acris, febris,* etc), în slavică, etc, aşa în cât trecerea lui *ri-s* în *re* a fost ceva firesc.

Dar aceasta e teorie. Găsim noi de fapt nume de râuri ori de localităţi în ţinutul thraco-scitic, formate cu *ris,* astfel în cât numele Dunării să se prezinte ca ceva obişnuit, iar nu absolut excepţional şi enigmatic ?

Răspunsul l-am dat în scurt şi cu alt prilej. Reviu azi documentând filologic cele numai afirmate atunci.

Numele vechiu al Ialomiţei arată să fi fost *Naparis.* Avem în acest nume, cum a observat şi Tomaschek II 2, 96 şi 98 baza *nap-a,* pe care o regăsim atât în numele de popor scitic *Nănai, Nanaîoi,* cât şi în dacicul *Napoca,* în care sufixul *ac-a, oc-a, uc-a* e un fel de diminutiv (cf. p. 68 — la Tomaschek, o. *c.)* şi se regăseşte tot în Dacia încă şi în toponimicele *Alboca* (etnic *Albocenses), Rataca* (etn. *Ratacenses, Ratacensii).* Baza *nap-,* pentru care Tomaschek compară gr. ***vâjtoq,*** *vani),* «râpă păduroasă», precum şi alte

[1]) Ba chiar în limbele Asiei Mici (preindogermanice) sufixul *r-* este foarte productiv, în special în numele de localităţi (Kretschmer, *o. c,* p. 328). Numele de localităţi în *-ra* vin de obiceiu dela nume de persoane. In ce priveşte numele de persoane în *-ris, -ras, -ros,* e interesantă constatarea că formele în *-ris* sunt nume de femei. *Pentru genul feminin al Dunării aceasta e de reţinut.*

rădăcini indogermanice, în special iraniene, cu sensul fie de «îndoit», fie de «umed», ori «izbucnitor», «isvorîtor» (p. 0,6), nu are, fireşte, nimic de-a face cu numele Niprului din sarmaticul *Danapris,* unde baza e *dana-,* iar *pris* e de pus în legătură cu rădăcina *pru-* *(ipru,*— vezi mai sus, la *Prut).* In ce priveşte lituanul *Nepras,* care corespunde lui *Danapris,* e posibil să avem, ca şi în *Naparis,* rădăcina *Nep-,* cu sufixul *ra-s* (adică = *Nap-a-ri-s),* dar nu am posibilitatea de control suficient al acestei etimologii. Dimpotrivă e foarte probabilă rădăcina *nebh-* «a isvorî» în numele thrac de râu, *Ntip (Nifioq,* ace *Nîfia)* pe lângă Salonic, sau numele de localităţi *Nlipa* şi *Nîfta,* şi cu etnicul *Niipaioi,* tot acolo, precum şi la localitatea *Toa-vîipai* în ţinutul muntos dintre râul Erginias şi Pontul Euxin (Tomaschek II 2, p. 96 cu 68).

Intre râurile scitice Ovidius pomeneşte în poemele sale *Ex Ponto* IV 10, 47 un *Sagaris,* pe care K. Kretschmer în Pauly-Kroll-Witte II A p. 5 îl identifică ipotetic cu Berezanul, ceeace pare destul de probabil având în vedere şi ceeace urmează. In adevăr, la Răsărit de *Durostorum,* deci în Scythia Minor, avem o localitate *Saga-dava,* pomenită de Tabula Peutingeriana (v. Miller, *Itin. Rom.,* p. 506) şi care ne dă deci legătura între thraco-scythicul *Saga-ri-s* de lângă Olbia şi daco-scythica *Saga-dava* de lângă Durostorum. Numele *Sagae* ne este cunoscut şi pentru Sciţii dinspre Serica, în Turkestanul de azi (cf. Miller, *o. c,* p. 623 şi625), ' ² ʳ ⁱ naaisunt numiţi şi *Sacae* (totuşi *şiocohors Sacorum* în Moesia sup.: CIL. III 14217⁶, probabil thraci iar nu scythi, de unde sigur şi *Saci-dava,* cum mai e numită sus pomenita *Saga-dava* (cf. şi Tomaschek II 2, p. 79), dela rădăcina skr. cak- «a fi tare, puternic», — ceeace ar dâ eventual şi pentru *Sagaris* al lui Ovidius, lectura *Sakaris).*

Dar avem şi un *Sagaris,* sau, mai exact, *Sangaris,* pur thraco-phrygic: e râul bine cunoscut dm Phrygia şi Bithynia (cf. Miller, *Itin. Rom.,* p. 839 cu 670 şi 639), în al cărui nume avem baza *Sang-,* cunoscută atât din Phrygia, în numele *2dyyag* şi *2ayyia* (satul dela isvorul Sangariului), cât şi din Dacia noastră, în *2avyt-6ava,* localitate pe Oltul-de-sus, pomenită de Ptolemaeus (cf. şi Tomaschek, II 2, p. 78 cu 98). — De altă parte, ca nume de persoană, *Sagaris,* e

încheind aceste scurte consideraţii, nu pot să nu accentuez încă odată paralelismul thraco-slav al atâtor onomastice şi toponimice româneşti: lângă locul sau accidentul geografic de veche numire aborigenă, o numire nouă slavă: *Ialomița* slavă între *Buzeul* şi *Argeşul* dacic, vărsându-se în *Dunărea* dacică. *Şiretul* şi *Prutul* scytho-dacice având mai toţi afluenţii de nume slave. Şi la fel cu munţii noştri.

Este deci nevoie să nu se mai trateze aceste teme cu idei etimologice preconcepute: exclusiv romanice ori exclusiv slavice. Să se ia în parte fiecare numire şi să se analizeze pentru sine, cu mijloacele filologiei comparate, indogermanice şi special carpato-balcanice, să se considere şi împrejurările geografice, istorice şi etnografice locale, şi se va găsi atunci o persistenţă onomastică foarte caracteristică, după regiuni[1]). Adesea chiar insule foarte mici de străveche moştenire thraco-dacică vor apare aproape neaşteptat în cutare ori cutare regiune de caracter general romanic, slavic, ori amestecat.

A trece fiecare onomastic ori toponimic neromanic fie deadreptul la elementele slave, fie în grupa preslavicelor ajunse în limba noastră, totuş, prin Slavi, cred că e o greşală.

Avem direct dela Thraci şi Daci, pe calea thraco- şi daco-romană, oarecare elemente, pentru a adăugă cunoştinţe nouă la istoria originilor naţiunii şi culturii noastre. Desigur, nenumărate greutăţi şi deziluzii aşteaptă pe cercetătorul acestor chestiuni aşa de complicate şi slab documentate, rătăciri şi înşelări de sine ca în rare alte domenii filologico-etnografice, — dar fiecare pas mai departe pe acest teren nesigur e un câştig preţios pentru ştiinţa despre originile noastre.

[1]) Am afirmat d. p. şi cu alt prilej că nil noi am mers la Albanezi, ci, eventual, Albanezii au fost cu noi, ori lângă noi, aşa ca azi să avem anume elemente de-ale lor în limba noastră. Atrag azi atenţia filologilor asupra multelor nume terminate în *-leg,* pe care Procopius în *de aedif.,* IV 4, le înşiră în părţile Timocului şi Nişavei de azi: *SaXsfigieg. Aovgteg, BovTegleg, Bagpagleg, 'Ezaigieg, 'Ira^egtsg, 2xivțsgleg, ZeaTiovgleg, 2aŞivi[ff]gleg, IlgerCovgteg,*—şi cari s'ar putea compara cu forma messapico-albaneză de nume în *-ies (r-ies),* de care vorbeşte Kretschmer, *Einl.,* p. 263 şi 274 cu 278. — *In general toată toponimia balcanică a lui Procopius ar merită un studiu cât mai aprofundat, având a dă surprinderi mari.*

R E* S U M E

Considerations sur quelques noms de rivieres daco-scythes

Le territoire compris entre Ies Carpathes, le Balcan oriental, la Mer Noire et Ie Dniestr (Nistru), a ete habite en grande majorite par Ies Getes, deja â une epoque anterieure â nos connaissances historiques classiques, qui commencent â peine au VH-e siecle av. J.-Chr. Mais dans ce territoire gete (c'est-â-dire dace) il y a toujours eu des infiltrations plus ou moins importantes d'elements iraniens: scythiques et ensuite sarmatiques. Les inscriptions et Ies monnaies nous conservent le souvenir de petits royaumes scythes entre Odessuset Callatis. Les Getes aussi ont eu de grands mouvements d'expansion vers l'Est, en territoire iranien: les inscriptions grecques du Sud de la Russie nous conservent un grand nombre de noms thraces, de preference au SO, dans les alentours d'Olbia.

Cette penetration reciproque a cree dans cette region une synthese tres compliquee de formes de civilisation, ou les elements getes sont profondement penetres par des elements scythiques ou sarmatiques. Dans notre present memoire nous poursuivrons ce phenomene â travers quelques exemples typiques d'onomastique fluviale daco-scythe.

I. Nous trouvons dans la carte des privileges, que l'empereur Trajan octroya le 25 octobre de l'an 100 aux Histriens (mon *Histria,* IV, p. 560), les suivants cinq noms de petites rivieres: *[.]sampaeus, Calabaeus, Gabranus, Picusculus* et *Turgiculus.* Les deux derniers sont romains. Les trois autres devraient etre thraces, car nous ne trouvons dans la Scythie Mineure, â cette epoque, que des Thraces: les Daces et les Besses. Or, il se trouve, que les deux premiers noms sont, au contraire, tres certainement, des noms iraniens, c'est-â-dire scythes.

Nous connaissons, par Herodote, comme affluent du *Hypanis,* dans la Scythie, un *'Eța/jjtaîog.* Or ce nom et le *[,J(Ja[j,***Jtaîog** d'Histria (probablement *Asampaios)* sont identiques. Minns, *Scythians and Greeks,* p. 39, en a donne l'etymologie: ce sont les racines zendes *asha, ashavan* «pur» et *paihi* «sentier», qui composent ce nom, dont le sens se retrouve jusqu'â nos jours dans la ballade popuiaire roumaine qui celebre le Danube comme le grand «chemin sans poussiere».

Quant au *Calabaeus* d'Histria, nous y retrouvons Ies deux racines *xaX (a)-* et *-oft-* (resp. *-an-),* dont la premiere veut dire en sanscrit «noir» et la seconde en neoperse «eau». Mais le *Calabaeus* n'est pas isole en

bine cunoscut atât în Phrygia (CIG. III 3973) cât şi în Galatia (CIG. III 4066): stând fireşte în legătură tot cu numele râului phrygian *2dyagtg* (cf. Pape, *Wo'rterb. der griech. Eigennamen,* s. v. *2dyagig, 2ayagîug, 2ayydgiog* şi *2dyyag;* cf. Renan, *Marc-Aurele,* p. 193 şi 194, pentru numele episcopului *Sagaris* din Laodicea), resp. *2ayyăgiog* (cf. Perdrizet, *Etudes Amphipolitaines,* în *Bull. de corr. HelL,* 46, 1922, p. 49 şi 56 sq., numele *2ayydgiog* la Amphipolis, adică în ţinut thracic).

Tot aşa avem în regiunea Serdicei pomenit epigrafic un *vicus,* numit probabil după râul din apropiere, *Magaris* (CIL.X 1754: cei pomeniţi în inscripţie ca originari din acest *vicus* sunt daţi ca *natione Bessi),* iar în ţinutul *Scasseta,* deci prin aceleaşi părţi, o localitate *Mayofxiai* (Tomaschek II 2, 66, după Procopius *de aedif.* IV 4, ed. Bonn, care dă *Mayofiiăg),* sau *Mayifiîai* (acelaş autor, ed. Haury, p. 122, 23, fără emendaţia necesară!), pentru care Tomaschek citează rădăcina zendică *magha-,* însemnând «gaură», «adâncime», ceeace pentru *Magaris* ar dâ explicarea de «vale mare şi adâncă», deci de «râul Văii», foarte naturală şi existând de fapt în actuala noastră onomastică fluvială.

Cum poporul nu prea face totdeauna «filologie», ci adesea compune o sumă de cuvinte după analogii foarte aproximative cu forme anterior existente în limbă (compară felul cum tratează poporul nostru diferitele neologisme, stâlcindu-le), aş putea cită acum o întreagă serie de nume de râuri sau localităţi, terminate în -m(aici *"Ov-ag-ig*Tomaschek II 2, io,—*'AkjJb-v-glg* II2, 78—79,—*ildamgig (HaGTtlgiog)* II2,95, râu chiar prin părţile Ialomiţei, neexplicabil din slavă,— etc), *-ra* (iată câteva care sunt în aceeaş vreme şi perfect corecte filologic: *2txega,* răd. cikh Tomaschek II 2, 80,— *Scapora,* răd. skap- II 2, 82,— *Capora,* răd. kap-, qep- II 2, 84, etc), *-ros*[1]*),* care să dovedească frecvenţa respectivului sufix în părţile thraco-dacice.

Dar mai mult decât atât: sufixul -r- este foarte productiv şi în ţinutul illyric al peninsulei balcanice, precum arată între alţii şi Dr. Petar Skok[2]) în ale sale *Studje iz Ilirske Toponomastike,* Sarajevo 1920 (extras din *Glasnik Zemeljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini* XXXII 1920, p. 29—46), p. 30 — 33. Căci acest sufix, cum am accentuat şi mai sus, e general indo^ european: din răd. *ong-* avem de pildă în ţinutul illyro-thracic *"AyyQoq,* în Italia *Umber, Umbro,* în Gallia *Ambris* (Tomaschek, II 2» 93> vezi în general Brugmann, *l. c).*

Dar, se va zice, cum de n'a rămas, afară de Dunăre alt nume asemănător? Răspunsul e simplu. Am văzut că şi în vechime avem formaţii foarte variate pentru numele de râuri. Cele în *ri-s* nu sunt cele mai numeroase. Dar *Dunărea* avea dreptul la o situaţie specială. Ori dacă examinăm numele antice păstrate pentru acest fluviu în scriitori şi monumente, adică *Danuvius* (în diferitele forme derivate), *Ister* şi enigmaticul *Matoag* (despre care Ştefan Byzantinul s. v. *Aăvovfiig ne* spune că în vechime eră numele «scythie» — în sec. VII d. Chr. asta poate fi însă egal şi cu «turanic» — pentru *"Iotgog),* observăm că nici unul nu e dacic. *Danuvius* e iraniano-celto-latin, *Istros* este bessic (v. Jord. *Get. 12,* 75), adică, zicem noi, sud-thracic, iar *Mavoag* va fi fost —cine ştie? —poate hunic (dacă de cp. ung. *mdt-oh-a* «nălucă», «spaimă»?). Dar Geto-Dacii, cari în timpurile lor de maximă expansiune se întinseseră până pe Warthe şi Vistula, la Răsărit de Posen, în Silesia şi în Galiţia şi totdeauna locuiseră ambele maluri ale Dunării, ajungând ca insule izolate până în Rhodope (vezi diferitele *-dave,* specific dacice, în toate aceste puncte, adunate, dar neinterpretate istoric, la Tomaschek, *o. c,* şi, tot aşa, confundate, ca general thrace, la Kretschmer, *o. c),* nu puteau să nu aibă şi ei un nume al lor, sau să nu-şi creeze unul, pentru râul cel mai mare al ţării lor. Natural că Romanii şi Grecii avându-şi-le pe ale lor, atunci când au cunoscut pe Daci, nu le-au schimbat cu numele dacic. Mai mult: acest nume fiind indigen, adică barbar, nici nu s'a păstrat altfel decât ca element subteran, ca atâtea alte elemente specific dacoromâne, chiar de origine latină. De ce, de pildă, s'a păstrat *pavimentum* pentru «pământ» numai la noi şi nu şi Ia ceilalţi Romani? Şi atâţia alţi termeni, pe cari i-am amintit cu alt prilej, intr'o lucrare asupra începuturilor creştinismului nostru ?

*) Pentru *-ros* nu mai citez exemple, fiind prea numeroase.
[2]) Asupra căruia mi-a atras atenţia colegul Petre Cancel.